

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

ÅRBOG 1990

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1990

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 77

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

1990

Bestyrelsen:

Saparekassedirektør Preben V. Andersen, Kirkerupvej 80, Kirkerup, 4200 Slagelse.
Gårdejer Helge Christiansen, Glenhøjgård, Bildsø.
Viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, Slagelse, kasserer.
Gårdejer Carl Jensen, Hanehøjgård, Snesev, Ringsted.
Landsretssagfører Carl Jonsén, Tinggade 1, Ringsted.
Fhv. borgmester Johs. Lyshjelm, Stigsnæs, Skælskør, formand.
Viceskoleinspektør Erik Nielsen, Dyrehavevej 24, Skælskør, næstformand.
Museumsinspektør Henning Nielsen, Egevej 1, 4220 Korsør.
Skoleleder Ole G. Nielsen, Lundforlundvej 8, Slagelse.
Museumsinspektør Margit Baad Pedersen, Skuderløsevej 30, Bråby, Haslev.
Museumsinspektør Helge Torm, Vedelsgade 1, Sorø.

Revisorer:

Revisor Lars Schiødt Hansen, Snekkerupvej 4, Flakkebjerg, 4200 Slagelse, og
overlærer Bent Heegaard Petersen, Bødstrupvej 63, Sørbymagle, 4200 Slagelse.

Foreningens ekspedition:

Kristinelundsvej 39, Slagelse. Tlf. 53 52 27 38. Postgiro 3 00 82 90.

Årbogens redaktion:

Redaktionsudvalget udgøres af: Helge Christiansen, Ole G. Nielsen og Helge Torm.
Ansvarlig redaktør: Ole G. Nielsen, Lundforlundvej 8, 4200 Slagelse. Tlf. 53 58 40 16/
53 52 56 81. Bidrag til næste årbog må være redaktøren i hænde senest 31. marts 1991. Hvis intet
andet er aftalt, afleveres manuskripter maskinskrivet og uden nævneværdige rettelser.
I tilfælde af stofrigelighed kan redaktionsudvalget prioritere rækkefølgen og udskyde manuskrip-
ter til det efterfølgende år.

Indhold

”...thi ogsaa saadanne Misgierninger forstyrrer den almindelige Roe og Sikkerhed...”	7
<i>Af Jørgen Mikkelsen</i>	
Oplysningsforeningen	58
<i>Af Carl Jensen</i>	
Præstefamilie og præstegård	65
<i>Af Erling Petersen</i>	
Tyelse Forsamlingshus 1890-1990	76
<i>Af Hermod Nielsen</i>	
Litteratur om Sorø amt 1989	86
Historisk Samfund for Sorø Amt 1989	87
Driftsregnskab fra 1/10 1988 til 30/9 1989	88
Nye medlemmer pr. 1/5 1990	89
Sognerepræsentanter	90
Ældre årbøger	90
Love for Historisk Samfund for Sorø Amt	91
Lokalhistoriske arkiver i det gamle Sorø amt	92

”...thi ogsaa saadanne Misgierninger forstyrrer den almindelige Roe og Sikkerhed...”

En incestsag fra 1780'erne og dens følger - Et familiedrama¹

Af Jørgen Mikkelsen

I de sidste 5-10 år har der i de danske medier været en omfattende debat af det hidtil så tabu-belagte emne incest. Naturligvis er incest ikke noget nyt fænomen, der er opstået med den seksuelle frigørelse. Til gengæld er de voldsomme ændringer i moralnormer gennem den sidste menneskealder en klar forudsætning for, at incest-ofre i dag tør tale friere om deres oplevelser, omend der endnu er lang vej at gå.

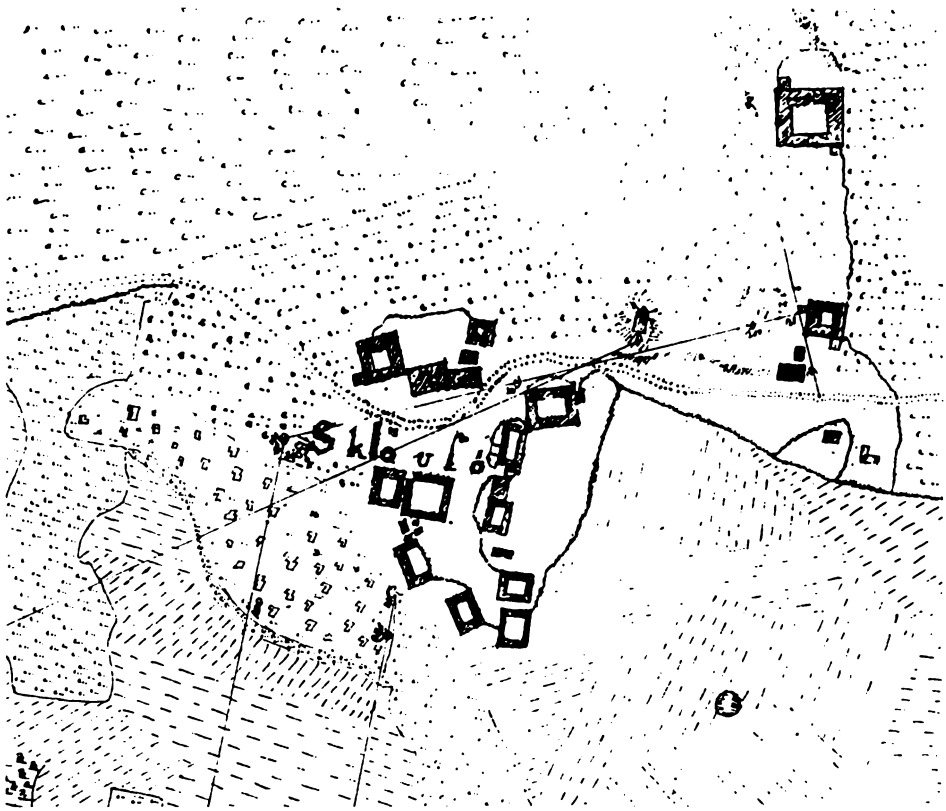
Der er ikke skrevet meget om incest i Danmark i ældre tid. Således indeholder Georg Hansens standardværk om sædelighedsforhold i 1700-tallet kun et par sider om emnet, og forfatteren interesserer sig her udelukkende for strafudmålingen². Det samme er tilfældet med mange af de andre sædeligheds-spørgsmål, han behandler i sin bog. Som læser stiller man sig da uvilkårligt spørgsmålet: Hvordan mon livet har formet sig for de involverede personer og for de pårørende? Og hvilke konsekvenser fik sagen for familien på kortere og længere sigt? Jeg har undersøgt disse spørgsmål for en enkelt af 1700-tallets incest-sager.

Formålet med artiklen er flerfoldigt:

For det første vil jeg klarlægge retsforløbet så godt, som det er muligt ud fra det bevarede kildemateriale. Jeg vil bl.a. se på, hvor forskelligt sagen blev behandlet i forskellige domstole, og jeg vil diskutere, hvilke muligheder man i eftertiden har for at vurdere skyldsspørgsmålet i en retssag fra 1700-tallet.

For det andet vil jeg vise, at der var et snævert samspil mellem udviklingen i retssagen og den økonomiske situation for de implicerede parter. For at belyse denne vekselvirkning har jeg valgt at opbygge fortællingen i et nogenlunde kronologisk forløb, hvor vi skiftevis følger, hvad der skete i retssalene og på fæstegården, hvor familien hørte til.

Men allerførst skal jeg bemærke, at en psykolog fra vor tid ikke uden videre vil henregne denne sag under begrebet ”incest”. For dels drejer det sig om forholdet mellem en steddatter og en stedfader (altså ikke om to blodsbeslægtede personer), dels var offeret ikke et barn, men et voksent menneske. I 1700-tallets sædelighedslovgivning anvendte man imidlertid en meget bred slægtskabsdefinition, og man skelede heller ikke til aldersgrænser.

Skovse havde i det meste af 1700-tallet 10 gårde og lige så mange huse. Efter 1773-jordebogen (Rtk. 2422.638) at dømme har landsbyen haft rimeligt gode ressourcer at trække på: "mådelige" jorder, "skikkelig" eng, "fornøden" tørveskær samt "temmeligt velopdyrkede" haver. Og så har man endda glemt at nævne den lette adgang til træ i skoven. Til gengæld var Skovse-gårdenes jordtilliggende gennemgående ret beskedent; alle havde mellem 4 og 9½ tdr. htk. ager og eng. Kortet er fra 1770 og blev lavet i forbindelse med planlægningen af den nye landevej Korsør-Slagelse-Sorø. (Vejdir., 1141,1 (RA)) Om vejkort, se tidsskriftet "Arkiv" 1984-85, s. 205ff.

Familien, præsten og godsejeren³

Den fysiske ramme om begivenhederne er landsbyen Skovse (dengang Skovsø) øst for Slagelse. Her blev *Helvig Nielsdatter* født på en gård i 1756. Hendes far, *Niels Olsen*, var selv født på gården i 1724, mens moderen, *Birthe Pedersdatter* (f. ca. 1725), kom udefra. Det er ikke lykkedes at spore hendes fødested.

Helvig og hendes 3 helsøskende, *Ole* (f. 1754), *Niels* (f. 1759) og *Anders* (f. 1762) mistede deres far i december 1762, men 8 måneder senere giftede moderen sig igen, denne gang med landsoldaten *Hans Christensen*. Han optræder imidlertid allerede som husstandsoverhoved i et ekstraskattemandtal fra januar 1763, så efter alt at dømme har han været tjenestekarl på gården ved Niels Olsens død. Landsoldater var kun indkaldt til tjeneste få uger om året og måtte resten af tiden leve af arbejde i det civile liv.

Hans Christensen stammede fra Holmstrup, vest for Slagelse. Han var født i 1737, så han var væsentligt yngre end sin hustru.

Den korte tidsafstand mellem Birthe Pedersdatters to ægteskaber var ikke noget særsyn i 1700-tallet, for det var uoverkommeligt for en mand eller kvinde at drive en fæstegård alene. Enken eller enkemanden måtte derfor tage til takke med, hvad han eller hun kunne få - og dermed kunne der let opstå ægteskaber med store aldersforskelle.

Hans Christensen og Birthe Pedersdatter fik to børn med hinanden: *Christian* (f. 1764) og *Maren* (f. 1769). Ligesom de 4 børn af første kuld nåede Christian og Maren at blive voksne, og Birthe Pedersdatter oplevede dermed det noget usædvanlige for 1700-tallet at føde 6 børn uden overhovedet at blive berørt af spædbørnsdødelighed.

Hans Christensens og Birthe Pedersdatters gård hørte til Sct. Mikkels sogn, hvor *Dietrich Top* var præst fra 1769 til 92.

Fra 1719 havde ejendommene i Skovse været en del af Antvorskov rytterdistrikt og dermed krongods. I 1774 blev ryttergodset opdelt i 9 "hovedgårde" og solgt på auktion til forskellige privatpersoner. Bortset fra nogle få selvejergårde kom al bebyggelsen i Skovse, Grøfte, Vedbysønder, Ottestrup og Gudum landsbyer til at høre under *Dævietsrød gods*, der snart tog navneforandring til *Frederikslund*. Dette gods blev købt af juristen *Christen Sveistrup*. Han havde i en årrække været birkedommer ved Skjoldnæsholm birk og byfoged i Ringsted, og i 1773 blev han birkedommer ved Antvorskov birk. For fæstebønder og husmænd på Frederikslund gods var herremand, politimester og dommer således én og samme person i årene efter 1774. En noget usædvanlig dobbeltrolle, der - som vi senere skal se - kunne være af temmelig tvivlsom karakter.

Hvem var far til Jacob?⁴

Historien, der skulle gøre Helvig Nielsdatter og hendes forældre berygtede langt uden for sognets grænser, tog sin begyndelse d. 27. november 1779. Denne dag fødte Helvig en dreng, som hun kaldte *Jacob*. Fødslen skete i fæstegården. Da den tilkaldte jordemoder spurgte hende, hvem der var far til barnet, svarede hun, at hun var blevet voldtaget af en fremmed mand ude på marken. Samme erklæring afgav hun, da sønnen blev døbt 6 dage senere. Pastor Top stillede sig meget tvivlende over for denne udlægning. Og med god grund, kan man sige. Dels var det på denne tid ret almindeligt, at en mor til et barn, der blev født uden for ægteskab, udlagde en ukendt mand for at skjule faderens sande identitet⁵. Dels havde der i månederne forud verseret nogle rygter på egnen, om hvem der var skyld i Helvigs graviditet. Disse forlydender var heller ikke gået Tops ører forbi. Han skrev derfor straks efter dåben til godsejer Sveistrup og orienterede ham om rygterne samt om Helvigs udlægning. På denne baggrund foranstaltede Sveistrup - i sin egenskab af birkedommer - et første forhør af familiemedlemmerne i fæstegården d. 13. december. Referatet af forhøret er desværre gået tabt, men da der er henvist flittigt til

Datoliste:

- 1779 27/11 Helvig Nielsdatter føder et barn, der 3/12 døbes Jacob. Hun udlægger en fremmed mand som barnelæder.
13/12 Sveistrup forhører Helvig og hendes mor Birthe Pedersdatter. Helvig udlægger sin stedfader Hans Christensen som far til barnet.
20-22/12 Andet forhør foregår i Slagelse med byfoged Andersen som sættemdommer. Både Hans, Helvig, Birthe og Ole Nielsen afviser, at der er sket blodskam.
23/12 Boet i fæstegården registreres.
24/12 Amtmand Reitzenstein afviser over for Sveistrup at starte en retssag på det nuværende grundlag.
- 1780 6/1 Reitzenstein lover Sveistrup at påbegynde en retssag ved Antvorskov birketing.
o. 1/3 Birthe Pedersdatter klager til amtmanden over dårlig forplejning af Hans Christensen i arresten.
12/3 Sveistrups brev til kongen. Sveistrup ønsker Hans, Helvig og Birthe overført til Stokhuset, hvor de skal udsættes for let tortur for at tilstå. Kancelliet og kongen tager afstand fra forslaget og bestemmer i stedet, at sagen skal afgøres ved en kommissionsdomstol.
30/3 Besigtigelse af gården.
10/4 Helvig og Birthe føres til privat forvaring i Sorø. Helvigs søn afstås til en husmandsfamilie i Grøfte. Sveistrup beder en indsidderske flytte ind på gården.
10/5 Besigtigelse af gården.
23/8 Besigtigelse af gården.
23/9 Kommissionsdommen afsiges: Dødsstraf til Hans og Helvig, 3 års fængsel til Birthe.
24/9 Sveistrup beder om, at Helvig og Birthe indsættes i arresthuse. Helvig overflyttes i oktober til fængslet i Skælskør, hvorimod Birthe bliver indkvarteret privat.
31/12 Besigtigelse af gården.
- 1781 1/2 Højesteretsdommen: 4 års fængsel til Hans, 1 år til Helvig.
5/3 Helvig føder en datter (kaldet Bodil) i Skælskør arrest få dage efter at have modtaget højesteretsdommen.
10/3 Birthe siger nej til at føre gården videre.
20/3 Birthes første brev til kongen.
o. 25/3 Birthes andet brev til kongen.
26/3 Offentlig auktion over fæstegården.
7/4 C. G. Schmidts brev til kongen med anmodning om benådning af Hans.
14/4 Helvig forhøres på Skælskør rådstue om sin anden fødsel.
19/5 Kancelliet beslutter ikke at gøre mere i sagen om Helvigs anden fødsel. Herefter føres Helvig til fængsel i København.
31/8 Geheimstatsrådet afviser at nedsætte straffen over Hans og Helvig.
- 1785 10/3 Hans Christensen løslades.
7/6 Kancelliet modtager Hans Christensens ansøgning om tilladelse til at bo uden for Frederikslund gods.
24/8 Hans søger skilsmisse.
23/9 Reskript om, at Hans Christensen ikke må vise sig på Frederikslund godsdistrikt.
7/11 Kancelliet tilskriver amtmanden vedr. Hans' skilsmissebegæring.
28/12 Geheimstatsrådet nægter at bevilge skilsmisse til Hans.
- 1786 3/4 Birthe Pedersdatter begravnes.
-

det i senere forhør, domme m.v., kan man danne sig et rimeligt præcist indtryk af, hvad der skete.

Hans Christensen var ikke til stede d. 13. december; han var taget til København nogle dage forinden med sin hestevogn. Ved siden af at drive landbrug var han nemlig vognmand. På gården befandt sig da Birthe, Helvig, Ole og Christian samt tjenestekarlen *Christen Bollesen*. De 3 andre børn var ude at tjene. Adspurgt af Sveistrup fortalte Helvig nu, at hun var blevet voldtaget af sin stedfader og, at han var far til Jacob. Birthe forklarede dernæst, at hun ganske vist ikke havde set noget samleje, men at hun havde ”mærket det af adskillige Omstændigheder”, da Helvig havde beklaget sig over, at hun ikke kunne være i fred for Hans. Birthe bad i øvrigt Sveistrup om at bære over med mandens og datterens forseelse, idet hun forsikrede, at der aldrig ville ske noget lignende igen.

Sveistrup fulgte ikke opfordringen, men skrev straks til amtmanden, *Wolf*

Veit Kristof von Reitzenstein, og bad ham sørge for, at Hans Christensen blev arresteret, så snart han kom tilbage fra København. Samtidig drog Ole, der havde overværet hele forhøret, til København for at orientere sin stedfader om Helvigs tilståelse. Selv om Hans vidste, at han kunne risikere at blive sat i fængsel, tog han alligevel hjem nogle dage senere, og han blev da også straks pågrebet og sat i Slagelse arrest.

Reitzenstein misbilligede, at Sveistrup selv havde holdt det første forhør. Så han indsatte byfogeden i Slagelse, *Lars Andersen*, som sættestemmer (dvs. vikarierende dommer) i Antvorskov birkedomstol for at lede det andet retsmøde, der fandt sted på Slagelse rådhus d. 20. december. Sveistrup var forhindret i at komme til dette.

Referatet af forhøret er lykkeligvis bevaret, og det kaster meget lys over Hans', Birthes og Helvigs måde at føre sig frem på.

Først blev Hans Christensen ført ind i bytingets stue. Byfogeden oplæste det forrige forhør for ham, hvorefter Hans straks gav sig til at beklage sig over, at sognepræsten og godsejeren ville rette så store beskyldninger mod ham, for han skyldte dem næsten ikke noget!⁶ Hans Christensen nægtede, at han nogensinde skulle have haft "legemlig Omgængelse" med Helvig; ja, tværtimod da: han havde ofte formanet hende til sædelighed og skikkelighed, når hun ville til jule- og legestue, hvad han aldrig havde kunnet fordrage. Julestuer i 1700-tallet var kendt og berygtet for deres løssluppenhed⁷.

Herefter fremlagde han sit virkelige trumfkort: Allerede i København fik han jo at vide, at han ville blive arresteret, så hvis han havde været skyldig, ville han da ikke have taget hjem, men i stedet være rejst bort, da han ikke blot havde egen hest og vogn, men også mange penge på sig - åbenbart nogle skatter fra Slagelse og Korsør, som skulle afleveres i København.

Efter Hans Christensen var det Helvig Nielsdatters tur til at blive udspurgt. Det skete i hans nærværelse, idet han dog blev pålagt at tie, mens hun blev forhørt. Også hun fik oplæst referatet fra sidste retsmøde, men nægtede nu pure, at hun skulle have været i seng med stedfaderen. Hvis hun alligevel skulle have sagt noget sådant, måtte det være "sket i Sinds Uroelighed og Vildelse i hendes daværende svage Barsel Omstændigheder". Nej, den rigtige barnefader var skam den ukendte rejsende karl, som voldtog hende ude på marken. Hun gik altså tilbage til det, hun havde sagt i kirken.

Også Birthe Pedersdatter afviste totalt referatet af første forhør. Hun hævdede nu, at Helvig aldrig havde sagt noget om, at Hans efterstræbte hende. Hvis hun (altså Birthe) alligevel var kommet til at sige noget i den retning, skyldtes det udelukkende, at Sveistrup havde truet dem med pinebænk.

Dog fortalte Birthe, at ". . . i Sommer, da Hans Christensen mærkede, at hans Steddaatter var frugtsommelig, blev han uroelig og vreedagtig og vilde jage hende paa Døren for hendes Utugt". (Som læser kan man her stille det spørgsmål, om Hans Christensen virkelig havde været vred over hendes utugt, eller om han i stedet søgte at redde sit eget liv og omdømme ved at smide

pigen ud. Han kan have tænkt, at hvis hun drog til København for at føde på Fødselsstiftelsen, ville incestforholdet næppe blive opdaget).⁸

Iflg. Birthe havde hendes mand ikke opført sig ”uchristelig eller uskikkelig” i de mange år, de havde været gift. Hun vedgik dog, at Hans havde haft ”smaae Trætter og Disputer” med andre beboere i Skovse, men disse konflikter var blevet bragt til afslutning, og herskabet havde fået sine penge.

Ellers krævede Birthe at få løsladt sin mand af ”den ham paalagte ulovlige Arrest”, da hun ikke var i stand til at holde gården vedlige uden hans hjælp. Hun havde endda fået sin svoger *Peder Pedersen* i Holmstrup og en bogbinder i Slagelse til at stille kaution for, at Hans blev på gården indtil sagens afslutning. Og for at undgå al mistanke, lovede Peder Pedersen oven i købet at tage Helvig og Jacob til sig og forsørge dem, så snart Helvig kunne tåle at flytte med barnet. Dommeren kunne nu ikke gå med til at løslade Hans Christensen - ialt fald ikke uden ordre fra amtmanden - og Hans blev derfor i Slagelse arrest indtil videre.

P.g.a. mørkets frembrud måtte forhøret af Ole Nielsen udsættes til d. 22. december. Også dette forhør foregik i Hans Christensens nærværelse. Ole afviste, at han nogensinde skulle have hørt eller set noget, der kunne tyde på et sexuel forhold mellem Hans og Helvig. Han fortalte endvidere, at forældrene altid havde levet skikkelig med hinanden. Det havde Helvig også sagt, da hun blev spurgt om forholdet mellem forældrene.

Retsmødet sluttede med, at Hans Christensen påny fik ordet. Han virkede nu helt overmodig og dristede sig til at stille det spørgsmål, om formålet med at true ham med arrestation, mens han var i København, måske i virkeligheden var at få ham til at holde sig borte. Hvis Sveistrup og amtmanden havde haft held med dette, ville de have haft et fint argument for deres urigtige beskyldning mod ham, hævdede han.

Hvorfor er der så stor forskel på, hvad der blev sagt ved de to retsmøder d. 13. og 20.-22. december?

Den demonstrative enighed mellem Birthe, Hans, Helvig og Ole ved forhøret i Slagelse kan give næring til en mistanke om, at den egentlige hensigt med Hans' tilbagerejse til Slagelse har været et ønske om at få Birthe og Helvig til at fragå deres oprindelige udsagn. Det tyder også på, at der har været livlige samtaler mellem ham og de øvrige medlemmer af familien før retsmødet i Slagelse. Birthe benægtede ganske vist noget sådant, men i et brev fra d. 12/3 (se nedenfor) fortæller Sveistrup, at de faktisk havde haft lejlighed til at snakke med hinanden, selv om arrestationen af Hans netop skulle forhindre dette.

Helvig Nielsdatters og Birthe Pedersdatters holdningsskift kan imidlertid også forklares uden, at de har været udsat for pres fra Hans Christensens side. De må klart have indset, at det kunne blive en katastrofe for hele familien, hvis Helvig fastholdt sit udsagn og hun og Hans blev dømt. Desuden kan Sveistrups tilsyneladende så fremfusende adfærd ved forhøret i fæstegården i sig

selv have fået den lille familie til at stå sammen mod den fælles fjende Sveistrup, som de også tidligere havde været på kant med.

Fæstegården og familiens økonomi

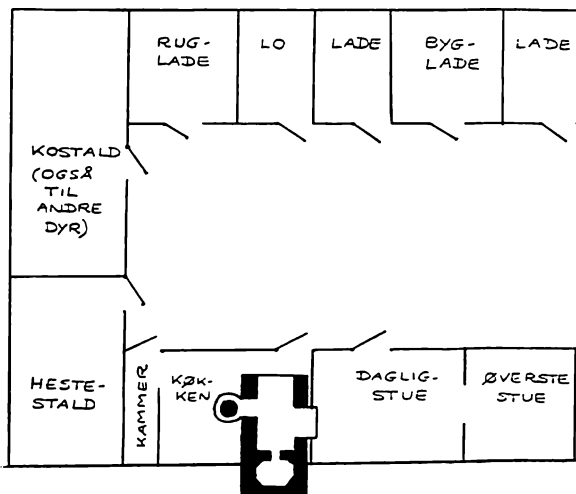
Vi forlader nu incestsagen for en tid for i stedet at kigge nærmere på familiens boligforhold og økonomi.

Det er muligt at skaffe en del oplysninger om gården op gennem 1700-tallet takket være jordebøger fra 1719, 33, 63 og 73 og notitser i rytterdistriktets regnskaber m.m.⁹

Der var tale om en tre-længet gård på tilsammen 36 fag. I 1773 blev bygnin-gernes tilstand vurderet som "mådelig". Den samme "karakter" tilfaldt 3 an-dre gårde i Skovse, mens de øvrige 6 fik betegnelsen "slet". Ved samme lejlig-hed fik familien Christensens generelle økonomiske situation også skudsmålet "mådelig«.

Da Hans Christensen overtog gården i 1763, blev forgængerens Niels Olsens restancer til kronen slettet. Det var almindeligt at "nulstille" gælden for en gård på ryttergodset ved fæsteskitte.

Ved købet af Dævitsrød gods i 1774 modtog Sveistrup en masse fortegnelser over restancer for bønder og husmænd på godset¹⁰. Disse lister viser, at Hans Christensen i løbet af sine første 10 år som gårdmand havde oparbejdet en ny gæld p.g.a. manglende betaling af statsskatter og landgilder samt lån af korn fra godset. I alt udgjorde det 13 tdr. byg, ca. 3½ tdr. rug, ca. 6 tdr. havre og ca. 17 rdl. Sammenlignet med de andre bønder på godset lå det en smule tungt med Hans Christensens betalinger, men det skal understreges, at alle bønder havde restancer - og navnlig har de dårlige høstår i begyndelsen af 1770'erne sat sit kraftige spor i form af store mængder lånekorn. To af bønderne i Skovse havde endda restancer på mellem 100 og 200 tdr. korn og desuden betragte-

Hans Christensens gård, som den kan have set ud i 1780. Ved bo-registreringen i december 1779 blev familiens samlede aktiver opgjort til 229 rdl. Heraf beslaglagde kornet 72 rdl., dyrene 78 rdl. og vogne og landbrugsredskaber 20 rdl. Det samlede indbo i stuer, køk-ken og kammer havde derimod kun en værdi af 59 rdl. Det totale dyrehold blev i 1779 opgjort til 8 heste og søl, 8 køer og kalve, 10 får, 14 grise, 5 gæs og 5 ænder. Gården havde et jordtilliggende på godt 7 tdr. htk. ager og eng.

lige pengebeløb. Men de havde også siddet på deres gårde i hhv. 30 og 15 år og således haft megen tid til at skabe sig store underskud.

Alt tyder altså på, at Hans Christensen i økonomisk henseende var en ganske almindelig bonde, og det samme indtryk får man ved at gennemlæse den registrering af familiens bo, der begyndte d. 23. december 1779 og fortsatte i dagene mellem jul og nytår¹¹. Baggrunden for registreringen var formentlig, at Sveistrup formodede, at den tilstundende retssag i sidste ende kunne føre til en udskiftning af fæsteren.

Foreløbig fik Birthe, Helvig og Ole lov til at drive gården videre. Sveistrup havde jo interesse i, at den ikke lå øde hen, men at der blev ydet de sædvanlige arbejdsydelser og afgifter. Men gården blev sat under stram økonomisk administration. Således fik Birthe og Ole pålæg om at sælge så meget korn og så mange svin, som de kunne undvære, for at få betalt deres skatter. Yderligere blev en af naboerne, *Ole Pedersen*, der iflg. skifteprotokollen var ”noged i Slægtskab med Børnene”, bedt om at hjælpe med råd og dåd.

At disse advarsler og formaninger var alvorligt ment, kom familien rigeligt til at mærke det næste år. Hele 5 gange aflagde godsejeren eller hans fuldmægtig visit i Skovse sammen med et par vurderingsmænd for at holde øje med, hvordan det gik. De var meget nærgående i deres arbejde; således krævede de at få at vide, hvad samtlige indtægter ved salg af afgrøder var blevet brugt til, og vi kan på denne måde bl.a. se, at familien i løbet af vinteren købte en del tran til lys om natten af hensyn til spædbarnet. Det blev også omhyggeligt noteret, når et fad eller en skål gik i stykker. Den nidkære overvågning kan ikke just have gavnet familiens forhold til godsejeren - men det giver os et storartet billede af livet på en fæstegård i løbet af et år. Ikke overraskende, at hele sagen fylder ca. 80 sider i skifteprotokollen - fra dens start i december 1779 til den endelige afslutning i foråret 1781¹².

Sveistrup presser en retssag igennem

Bortset fra skifteprotokollen indeholder Frederikslund Godsarkiv intet som helst af relevans for denne sag, men det gør Korsør og Antvorskov amtsarkiv til gengæld. Dette arkiv er ganske vist meget fragmentarisk bevaret for årene omkring 1780, men der foreligger dog en kopibog, dvs. protokol med afskrift af alle amtmandens udgåede skrivelser fra 30. oktober 1779 til 16. maj 1780¹³ samt en ekstraktprotokol over indkomne breve, der begynder 18. maj 1780 og slutter i november 1782. Jeg kan derfor følge amtmandens korrespondance (til godsejere, præster, centraladministration m.m.) uden afbrydelser fra 1779 til 82, hvad der er af stor betydning i incest-sagen. Men kopibog og ekstraktprotokol overlapper til gengæld ikke hinanden på noget tidspunkt, så man står tilbage med en del løse ender efter gennemgangen af amtmandens arkiv. En del af gåderne kan dog løses helt eller delvis, når andre kilder bliver inddraget.

Kopibogen viser, at amtmand Reitzenstein *juleaftensdag 1779* skrev til Sveistrup, at nu hvor Helvig Nielsdatter og Birthe Pedersdatter havde fragået de-

Comand Cross	1-8	Fort Amibon	1-8
Stonden	1-8	Fort Jan Claas	1-8
Fort Dørlag	12	gamle Lag	2
Fort Sigte	1	Løven	2
Fort gammel	6	Fort Dubon Gøran	6
Ballie	6	Fort Løven	2
Fort gammel	8	Fort Origen	1-8
Fort	8	Fort	1-8
Fort Løven	4	Fort Løven	1-8
Fort	4-8	Fort Løven	1-8
Fort	12	Fort	4
Fort	1	Fort	2
Fort	1	Fort	6
Fort	1	Fort	6
Fort	8	Fort	4
Fort	6	Fort	1

"Tuende træstoel" 1 mark 8 skilling, "Eet Dørslag" 12 skilling, "Een Sigte" 1 mark, "Een gammel Ballie" 6 skilling osv.

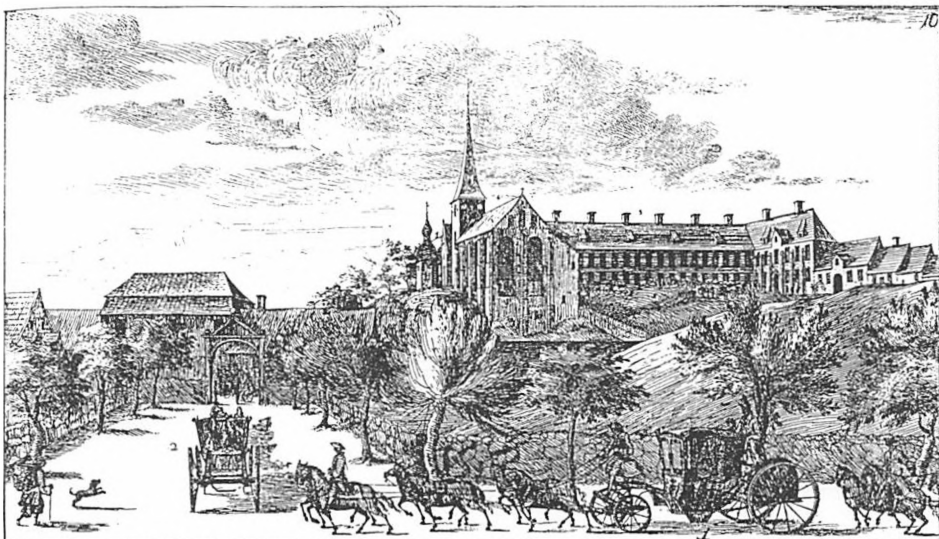
En bo-registrering kan bringe os tæt ind på livet af fortidens mennesker. Men det er de færreste dødsfald, der har givet anledning til sådanne optegnelser. F.eks. har det aldrig været nødvendigt at foretage offentligt skifte, når alle arvinger har været myndige og tilstedeværende. Til gengæld har talrige konkurser medført vidtløftige bo-registreringer. Og Skovse-familiens "skiftesag", som vi her ser et lille udsnit af, viser, at det også kunne finde sted i forbindelse med et (forventet) fæsteskifte.

res første udtalelser, ville han ikke kunne starte en offentlig retssag imod Hans og Helvig, førend der blev fremlagt mere bevis for beskyldningernes rigtighed. Imidlertid bestemte amtmanden, at Hans kunne blive i arresten indtil videre - men på Sveistrups ansvar. Hvis altså tilbageholdelsen af Hans Christensen senere skulle vise sig ubegrundet, måtte godsejeren betale udgifterne til forplejning og arrest og vel også erstatning til ham. (I første omgang kom Sveistrup dog under alle omstændigheder til at betale - i forventning om senere refusion).

Sveistrup gav ikke op trods amtmændens nedslående brev. For d. 6. januar ser vi Reitzenstein besvare et nyt brev fra godsejeren. Her gav amtmænden efter for presset fra Sveistrup og lovede at påbegynde en retssag. Byfoged *Henrich Jessen* i Sorø blev udpeget som dommer, og Helvig og Hans fik tildelt hver sin forsvarer, mens Sveistrup fungerede som anklager. Endelig bestemte Reitzenstein, at Hans Christensen skulle blive i arresten på Sveistrups ansvar, og at ingen - undtagen fangefogeden - måtte tale med Hans, bortset fra når han deltog i retsmøder.

Alligevel må Birthe Pedersdatter have haft en vis kontakt med sin mand. For omkring d. 1. marts klagede hun til amtmænden over, at Hans Christensen ikke fik tilstrækkelig forplejning i arresten. Reitzenstein pålagde derfor Sveistrup at sørge for ordentlig "underholdning" af manden. Hermed havde amtmænden dog ikke taget stilling til, om den hidtidige forplejning havde været for dårlig.

Skifteprotokollen viser også, at Birthe og Hans har været i forbindelse med hinanden en gang imellem. For da vurderingsmændene d. 30. marts aflagde "inkvisition" på gården, kunne de notere, at der manglede en olmerdugsover-

Leon B. May 1774. Kloken fra Håndt. Kongelige, Antvorskov. 2. den Kongelige Witte 3. Slottet. Magdalen Ankomst, og forblev for Natten Over. 4. Kirken, 5. Borgegaarden. 6. og 7. Søndst.

Amtmænds-embedet var et af de mest betydningsfulde og mangesidige i 1700-tallets samfund. Blandt meget andet skulle amtmændene føre et omfattende tilsyn med de lokale myndigheder og overvåge, at der ikke skete indgreb i de kongelige rettigheder inden for amtet. En meget stor del af kommunikationen mellem lokale og statslige myndigheder passerede over amtmændens bord.

Antvorskov slot fungerede som amtmændsbolig gennem det meste af 1700-tallet. Men ved afviklingen af rytterdistriktet i 1774 blev slottet solgt til den tidligere talloteri-direktør Koes. Han nedbrød kirken og brugte stenene til at bygge Falkenstein. I de følgende årtier blev resten af Antvorskov revet ned. Tegningen forestiller Frederik V's besøg på Antvorskov i 1749. Stik af P. I. Grønvold.

dyne, en linneddyne og to hovedpuder. Birthe fortalte, at hun havde udleveret dem til Hans, der siden januar havde siddet i Sorø arresthus.

*Et desperat brev til kongen*¹⁴

I mellemtiden havde en række familiemedlemmer og bekendte til Hans, Birthe og Helvig aflagt vidnesbyrd ved Antvorskov birketing. Det hele blev skrevet ned i en særlig protokol, en *tingsvidneakt*. Målet var både at klarlægge, om der var foregået blodskam og at kaste lys over Hans Christensens livsførelse i al almindelighed.

Tingsvidne-protokollen er efter alt at dømme gået tabt, men jeg har fundet en del henvisninger til den i andre kilder og kan herfra slutte mig til, at akten har haft et omfang på langt over 100 sider.

Til trods for dette var man endnu langt fra en afklaring i sagen, så Sveistrup følte det nødvendigt at gå nye veje. Måske var han også ved at blive utålmodig, fordi han efterhånden havde brugt en del penge på tilbageholdelsen af Hans Christensen. D. 12. marts skrev han et brev til kongen. Jeg vil gennemgå det i detaljer, da det bringer os tættere ind på livet af Sveistrup end nogen anden kilde i denne sag. Brevet, der fylder 10 sider, begynder bombastisk og skrår sikkert:

"Til Kongen!

Efter at Een af mit Godsets Gaardmænd Hans Christensen i Schousøe i mange Aar har ført et liderlig og forargeligt Levnet, deels med ond Forligelse og haard Begegnelse med sin Hustrue Birthe Peders Daatter, deels med Banden, Spil, Slagsmaal, Drukkenskab, Trudseler og andre onde Begegnelser imod sine med-Byemænd og andre, deels med at overfalde, slaae og prygle Folk i Huuse, paa Veye og Stier fast [dvs. næsten] til Døde, deels og bestandigen at udøve Horerie og Løsagtighed, med meere hans selvraadige Adfærd, uagtet at han baade af forrige kongl. Forvalter ved Antvorskov(...), af sine Sognepræster Sal. Hr. Tørdsløf, og nuværende Hr. Top i Slagelse (...) saavel som af mig, siden jeg blev hans Hosbonde er blevet multeret, revset, tilrette-sadt og tillagt de alvorligste Formaninger at forbædre sit Levnet, har han omtrent i 3 Aars Tiid søgt, undertiiden med Gaver, List og Overtalelser, og undertiiden med Trudsløer og Tvang at faae Sammenleye med sin Sted-Daatter Helvig Niels Daatter, som er hans Kone Birthe Peders Daatters i første Ægteskab aulede Daatter, samt endelig, da Moder og Daatter ikke længere kunde modstaae hans Fristelser og Angreb, besvangret hende, nemlig Helvig Niels Daatter, og er Fader til hendes uægte fødte Barn, hvilket Barn er døbt i St. Michels Kirke i Slagelse d. 3. Decb. 1779."

Herefter følger en gennemgang af det hidtidige begivenhedsforløb, set med Sveistrups øjne. Dette indeholder bl.a. en meget skarp kritik af byfoged Andersen i Slagelse for hans alt for blødsødne behandling af Hans Christensen. Han fik således lov til i enrum at tale med Birthe og Helvig før det famøse

forhør d. 20. december - eller "ondskabsfulde forhør", som Sveistrup ligefrem kalder det. Men ikke nok med det! "Der skal være drukket en deel rød og hvid Viin af Byefogden og Hans Christensen, hvilke endog har spiiset og røget Tobak sammen, saa at Byefogden er bleven beskienket og baaret af Slagelse Bye-Tings Stuer, hvor Forhøret holdtes, hiem til sit Huus". Så vidt Sveistrup var orienteret, havde byfogeden endda ladet Hans Christensen betale drikkevarerne!

Videre hævdede Sveistrup, at amtmanden straks opdagede Slagelse-forhørets "Urigtighed og intricate Indhold og Udflugter", hvorfor han - tilsyneladende uden tøven - tog initiativ til et nyt forhør. Som amtsarkivets kopibog viser, forholdt det sig noget anderledes i virkeligheden, da amtmanden var tilbøjelig til at lade sagen falde og først lod den køre videre efter pres fra Sveistrup.

Sveistrup var ikke tilfreds med retssagens hidtidige forløb, for både Hans, Birthe og Helvig stod fast på, at der aldrig var foregået noget usædeligt i fæstegården, selv om andre vidneudsagn pegede i den modsatte retning. Sveistrup skrev desuden, at en del vidner, især beboere i Skovse, var ". . . bange for at forklare, hvad de veed til Oplysning i Sagen, saavel om Leyermaalet [dvs. besvangrelsen] som om Hans Christensens øvrige ugudelige og lovstridige Levnet og Forhold; da Vidnerne frygter for at Hans Christensen, om han kommer paa frie Fod, vil slaae eller tilføye dem noget ondt". (Deres modvilje kan også have haft den stik modsatte baggrund: nemlig et ønske om ikke at bringe familien i større ulykke, end den allerede var).

Sveistrups konklusion er lige så skarp og uforsonlig som resten af brevet. Sveistrup anmodede her kongen om at udstede en ordre til, at Hans, Birthe og Helvig "maatte som med andre haardnakkede Misgierningsmænd skeer, indføres til Stokhuuset og der, under Tvang, examineres om deres skammelige Sammenleye og aulede Barn og bemte Hans Christensens hustrue Birthe Pedersdaatter paa samme Maade afhøres, efterdi hun er impliceret i Sagen, og efter Anseende tilladt denne hendes Mands og Daatters ublue Forbrydelse".

Sveistrup mente med andre ord, at tortur var den eneste måde, hvorpå man kunne få de tre til at fortælle sandheden, dvs. indrømme, at der var blevet begået blodskam. Tortur var på dette tidspunkt tilladt ét sted i Danmark, nemlig Stokhuset i København. Her var Inkvisitionsdomstolen hjemmehørende. Den optog forhør og afsagde dom i sager vedr. tyveri, hæleri, offentlig usædelighed, løsgænger og trolddom. Danske Lov 1.20 foreskrev imidlertid, at der kun måtte bruges tortur overfor fanger, som allerede havde tilstået. Eneste undtagelse fra denne regel var sager vedr. majestætsfornærmelse, herunder højforræderi.

Kancelliet og kongen siger nej til tortur

Som det var sædvanlig praksis i sager, der vedrørte retsvæsenet, blev Sveistrups brev til kongen først behandlet af Danske Kancelli, hvis ledelse, Kan-

cellikollegiet, udfærdigede en indstilling herom til kongen. Der er bevaret koncepter (kladder) fra flere kollegiemedlemmers side, og de viser visse nuanceforskelle mellem de enkelte deputerede. Navnlig kan man se, at *Henrik Stampe* har sat et stærkt fingeraftryk på den endelige indstilling¹⁵. Essensen af denne er som følger:

Selv om Hans Christensen og Helvig Nielsdatter efter al sandsynlighed havde begået blodskam, var det en meget dårlig idé at sætte familien i Stokhuset.

For det første var denne institution primært indrettet til at tage imod københavnske tyvebander, og det ville være nødvendigt at udstede en særlig kongelig ordre, før Skovse-familien kunne blive anbragt dør.

For det andet var det som nævnt ikke tilladt at bruge "alvorlig formaning" i sædelighedssager for at få folk til at gøre bekendelse. Denne bestemmelse kunne ganske vist omgås ved en kongelig befaling, men Kancellikollegiet frarådede - på Stampes foranledning - stærkt kongen til at gøre noget sådant i denne sag; dertil var bevisets beskaffenhed for svagt. Desuden tvivlede kollegiet på, at nogle slag af en tamp (enden af et tov) ville få Hans Christensen til at gå til bekendelse. Og man fremhævede, at Birthe Pedersdatter under ingen omstændigheder måtte sættes i Stokhuset, da hendes "Crimen næppe kan bestaae i andet end at hun ey har angivet hendes Mand og Daatter".

Yderligere pegede kollegiet på, at Stokhus-løsningen ville skabe et væsentligt praktisk problem: Man ville nemlig være nødt til at føre alle vidner til København for at afhøre dem dør, og det ville give store omkostninger til rejser og fortæring. "Og hvem skulle erstatte deres Syssels Forsømmelse hiemme?".

Endelig fil Stampe indført følgende passus: ". . . at denne Misgierning vel er i sig [selv] gruelig og afskyelig, men dog ikke af dem, som directe angribe den almindelige Roelighed og Sikkerhed, ligesom det og er en temmelig reciperet [dvs. accepteret] Meening, at jo mindre Opsigt sliige Misgierninger forarsager, jo bedre er det . . .".

Kancellikollegiets konklusion var derfor en klar afvisning af tanken om forhør i Stokhuset. I stedet stillede kollegiet forslag om at lade sagen afgøre ved at nedsætte en lokal kommissionsdomstol.

Kancelliets indstillinger til kongen kunne blive behandlet på to måder. I nogle sager blev afgørelsen truffet i *Geheimstatsrådet*, der foruden kongen bestod af en række udvalgte embedsmænd samt visse medlemmer af kongefamilien. I andre tilfælde blev sagen klaret af kongen alene i samarbejde med hans kabinetsekretær og enkelte andre meget nære rådgivere. Denne beslutningsform - *kabinetsordrer* - var overordentlig almindelig i *Ove Høegh-Guldbergs* tid som kabinetsekretær (1774-84) og gav ham en betydelig indflydelse på statens anliggender - navnlig da kongen var sindssyg! Også kancelliets indstilling om Skovse-familien og Stokhuset blev afgjort ved kabinetsordre. Høegh-Guldberg tilsluttede sig forslaget om en kommissionsdomstol. Des-

uden blev amtmanden pålagt ”at sørge for disse Personers Hæftelse og Afsondring saaledes, at Sandheden kan komme for Lyset og Synd straffes, thi ogsaa saadanne Misgierninger forstyrrer den almindelige Roe og Sikkerhed, der aldrig bestaaer uden ved gode Sæder og ved Guds Velbehag”. Det er vanskeligt at se den sidste sætning som andet end en sylespids bemærkning til Stampe, hvis liberale samfundssyn på mange punkter afveg fra den stærkt konservative Høegh-Guldberg.

Deportationen til Sorø¹⁶

Kommissionsdomstolen fik sæde i Sorø, hvor Hans Christensen sad i arrest. De to kommissarier blev udpeget af amtmanden. Det blev byfoged Jessen, som jo kendte sagen allerede, samt *Laurits Kongslev*, der var professor ved Sorø Akademi. For at imødekomme kabinetsordrens ord om hæftelse og afsoning af ikke blot Hans, men også Birthe og Helvig, bestemte amtmanden, at de to skulle fjernes fra hjemmet og anbringes i privat forvaring hvert sit sted i Sorø. Det ville også lette kommissariernes arbejde, at de alle tre opholdt sig i samme by.

D. 10. april kørte en hestevogn op foran fæstegården i Skovse. Ud steg Sveistrup og to vurderingsmænd. Sveistrup oplæste derpå en resolution, som han havde modtaget fra amtmanden. Her blev godsejeren pålagt at føre Birthe og Helvig til Sorø under behørig vagt. I Sorø ville Jessen anvise dem deres kommende ”hjem”. Desuden blev Sveistrup bedt om at ”føye den fornødne Anstalt til Varetægts- og Forplejningspenge og Omkostninger for Arresten”.

Helvig Nielsdatter og Birthe Pedersdatter fik kun lov til at tage ganske få klæder med sig; skifteprotokollen indeholder en nøje registrering af det hele. Deres øvrige personlige ting blev låst nede i kister. Nøglen til Birthes kiste blev taget i forvaring af Sveistrup, mens Helvig efter begæring fik lov til at beholde sin nøgle.

Værst for Helvig må det have været, at hun måtte sige farvel til sin 4½ måned gamle søn. Det burde have været muligt for Helvig at tage drengen med til Sorø, skulle man tro, men i stedet blev Jacob ”overleveret til Huusmand *Jacob Rasmussens* Hustrue i Grøfte til Opdragelse efter den med hende [altså Rasmussens hustru] og Hosbonden [Sveistrup] efter Nødvendighed truffne Accordt nemlig: at hun skal have aarlig 8 Rdl. i Penge og 1 Td. Rug mod at Hosbonden nyder den Udgift igien gotgiort af Amtet”. Videre fortæller protokollen, at husmandskonen i tilgift modtog en kiste, nogle skjorter, korsklæder og bleer og noget sengetøj.

Det er tvivlsomt, om Familien i Skovse kendte Jørgen Rasmussen og hustru i forvejen. De to landsbyer ligger trods alt ret langt fra hinanden og hører til hver sin købstad (hhv. Slagelse og Sorø). Hvis Helvig absolut skulle afstå barnet, ville det have været mere naturligt og humant at overdrage det til en slægtning eller bekendt i Skovse. Men det var måske umuligt at opdrive én, der kunne amme i den nærmeste omgangskreds. Eller har det været Svei-

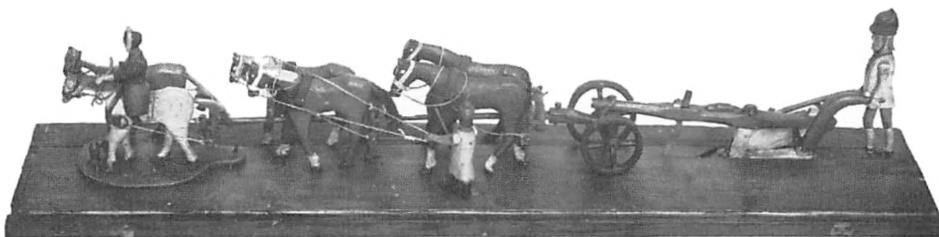
strups ønske at splitte familien så meget som overhovedet muligt? Adskillelsen mellem Helvig og Jacob blev langvarig. Det ses i folketællingen fra 1787, hvor den da 7-årige plejesøn Jacob Hansen stadig boede på Jørgen Rasmussens husmandssted.

Fæstegården i knibe

For gården i Skovse var det en voldsom omvæltning, at både Birthe Pedersdatter og Helvig Nielsdatter forsvandt. Tilbage var nu kun sønnerne Ole og Christen og tjenestekarlen Christen Bollesen. I denne beknebne situation indsatte Sveistrup enken *Maria Nielsdatter*, der var indsidder i Skovse, som husholderske for Ole.

Det blev et hårdt år for gården, viser de nogenlunde regelmæssigt tilbagevendende "kontrolbesøg". Da Hans Christensen blev arresteret, hørte der 8 heste til gården. Det kan lyde af meget i dag, men var det ikke dengang, hvor tunge redskaber krævede megen trækraft - en hjulplov således alene 4-6 heste. Dertil kommer, at Hans skulle bruge 2 heste til sin vognmandskørsel. I løbet af 1780 døde hestene én efter én af sygdommen snibe, og til sidst var der kun én tilbage af den oprindelige bestand. Som enhver godsejer var Sveistrup interesseret i, at gården i det mindste var så meget ved magt, at der kunne svares de nødvendige afgifter. Han søgte at redde de sidste heste ved at udskifte spiltove og krybber. Da sygdommen alligevel fortsatte med at husere, købte han to gamle heste - den ene af dem var blind - til at varetage de mest nødvendige opgaver såsom møgagning, brændekørsel, høst og tilførsel af sten og grus til den nye landevej. Også disse to dyr bukkede under for sygdommen, men Sveistrup kunne senere med tilfredshed notere, at de havde mere end indtjent de sølle 5 rdl., der var givet ud for dem.

Bedre gik det ikke med agerdyrkingen. Da Sveistrup besøgte gården nytårsaftensdag 1780 beklagede Ole Nielsen, at Skovses bønder havde haft så meget hoveriarbejde på Frederikslund i foråret 80, at de alt for sent fik mulighed for at tilså deres egne marker, og snart derefter havde det sat ind med stærk tørke. Resultatet var blevet en elendig høst.

En lollandsk bonde, født i 1795, har fremstillet denne model af en hjulplov med 3-spand. Figuren giver en klar fornemmelse af, hvormeget arbejds- og trækraft, der skulle til for at pløje en mark. Bagest går bonden og styrer ploven. I midten ser vi "pløvkøringen", en dreng, der holder tømmerne til det andet spand. Endelig styres det forreste spand af en pige, der sidder på skrævs på den ene hest. Nationalmuseet.

Ejendoms
Dag. Dag.

1. Die Egnings i den Hovedgård Gaard 2. Die Egnings i den Hovedgård Gaard 3. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		
4. Die Egnings i den Hovedgård Gaard	8	8
5. Die Egnings i den Hovedgård Gaard	3	3
6. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
7. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
8. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
9. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
10. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
11. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
12. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
13. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
14. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
15. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
16. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
17. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
18. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
19. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
20. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
21. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
22. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
23. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
24. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
25. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
26. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
27. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
28. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
29. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
30. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
31. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
32. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
33. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
34. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
35. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
36. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
37. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
38. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
39. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
40. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
41. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
42. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
43. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
44. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
45. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
46. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
47. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
48. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
49. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
50. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
51. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
52. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
53. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
54. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
55. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
56. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
57. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
58. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
59. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
60. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
61. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
62. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
63. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
64. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
65. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
66. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
67. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
68. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
69. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
70. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
71. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
72. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
73. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
74. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
75. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
76. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
77. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
78. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
79. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
80. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
81. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
82. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
83. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
84. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
85. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
86. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
87. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
88. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
89. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
90. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
91. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
92. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
93. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
94. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
95. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
96. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
97. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
98. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
99. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1
100. Die Egnings i den Hovedgård Gaard		1

Uddrag af hoveri-reglementet for Frederikslund, godkendt af amtmanden i 1776. (Rtk. 2485,86) Det var et meget lille gods, Sveistrup havde overtaget i 1774. Hovedgårdsmarken var kun vurderet til ca. 23 tdr. htk., svarende til 3-6 almindelige fæstegårde. Derimod havde han omkring 35 hoveri-lygtige bønder, hvad der ikke var så ringe i forhold til mange andre sydvestsjællandske godser. Resultatet var, at hoveribyden - som beskrevet i hoverireglementet - var ekstraordinær lille: kun 14 spandage og 18 gangdage (hhv. med og uden medbragte redskaber). Hertil kommer dog ca. 20 dage til indkørsel og tærskning af korn (nævnt i senere indberetning) og 41 dage til opførelse af den ny hovedgård og til indgrøftning af marker. Dermed er vi oppe på 93 dage. Stadig var det dog meget lavt i forhold til mange andre godser. På Espe og Holsteinsborg kom antallet af hovdage således op på 3-600; hver gård skulle altså stille mere end én person ad gangen. Men hvis bønderne på Frederikslund ikke havde været vant til hoveri af betydning i ryttergodstiden, kan overgangen til Sveistrups styre nok have virket hård og givet anledning til gnidninger mellem godsejer og bønder.

Korn på Hans Christensens gård 1779-80

Kilde: Skifteprotokollen. Måleenhed: Tdr.

Ud over rug, byg og havre er der små mængder vikker, ærter og boghvede.

	Lager dec. 1779	Forventet udsæd (op- gjort dec. 1779)	Forventet forbrug til føde for mennesker og dyr frem til høsten 1780 (opgjort dec. 1779)	Lager 30/3 1780	Solgt siden dec. 1779 (opgjort 30/3 1780)	Forbrugt på gården siden dec. 1779 (op- gjort 30/3 1780)	Forstræk- ninger fra godset forår 1780
Rug	18 (+ allerede udsået 7)	0	9	8½	7½ eller 8½	?	0
Byg	11½	9	10	11½	2	1¼ til malt ? til mel	4
Havre	3 (+ 11 tdr. uspecificeret korn sandsyn- ligvis havre)	6	10	4	0	?	10
	Fjernet af Birthe Pedersdatter 30/3-10/5 '80	Tærsket og opmålt efter høst 1780	Udsået efterår 1780	Brugt i hushold- ningen aug.-dec. 1780	Afbetalt til godsejer+le- veret i skat efterår 1780	Tærskeløn til tjenestefolk	Lager 31/12 1780
Rug	ca. 6	11	6	4	0	1	0
Byg	6	10	0	5	2	4	1
Havre	0	5¼	0	0	6¼	1½	0

En sammenligning af kornlageret i december 1779 med tallene i kolonne 2-6 kunne tyde på, at der har været en del mere korn på gården i december 1779, end vurderingsmændene har registreret.

Skifteprotokollen indeholder en masse tal. Når de bliver analyseret, får man et klart indtryk af, hvor galt det stod til. I december 1779 blev der lavet et overlag over den forventede udsæd i det følgende år. Når man sammenligner disse tal med høstudbyttet i efteråret 80, ser foldudbyttet ud til at have været ca. $1\frac{1}{2}$ for rug og omkring 1 for byg og havre!

Her må dog straks indskydes, at det er tvivlsomt, om det lykkedes at tilså hele den påtænkte byg- og havremark. Ganske vist fik Ole Nielsen i foråret 80 en forstrækning på 10 tdr. havre, så han skulle have haft nok til at klare såningen. Men muligvis er noget havre blevet sat til side som fødekorn. Desuden blev gården allerede i april-maj ramt af 3 hestedødsfald, og det må have generet forårsarbejdet i landbruget ganske alvorligt - selv om Ole måske har kunnet låne et par heste hos en nabo.

Problemet er større vedr. byg. For da Sveistrup besøgte gården d. 30/3, fortalte Ole, at hele $7\frac{1}{2}$ tdr. af de $11\frac{1}{2}$ tdr. byg på lageret var uegnet til udsæd p.g.a. mug. Ole fik så en forstrækning på 4 tdr. Herefter havde han $15\frac{1}{2}$ tdr. En del af dette skulle anvendes til menneskeføde. Ud fra skifteprotokollens oplysninger om forbrug af mel og malt kan det beregnes ret præcist, at husstanden har anvendt ca. 6 tdr. byg til disse formål mellem marts og august - medmindre de har været på en skrap sultekur. Tilsyneladende har Ole altså haft mulighed for at udså de påtænkte 9 tdr. byg, men i så fald er omkring $\frac{3}{4}$ af arealet blevet tilsået med sæd, der var uegnet til formålet. Og så kan man ikke forvente noget stort foldudbytte! Den eneste mulighed, Ole har haft for at skaffe 9 tdr. god bygsåsæd, var at bruge de $7\frac{1}{2}$ tdr. muggen sæd som fødekorn - og det kan man vel næppe forestille sig, at han har gjort.

Situationen kompliceres yderligere af, at gårdens rug- og byglager angiveligt var udsat for et stort svind i perioden mellem besigtigelserne d. 30. marts og 10. maj. I hvert fald oplyste Ole Nielsen ved mødet i maj, at Birthe Pedersdatter siden marts havde fjernet ca. 6 tdr. rug og lige så meget byg fra gården. Hvor hun havde gjort af det, og hvordan hun havde båret sig ad med at fjerne de store mængder, melder historien intet om. Hvis tallene virkelig står til troende, falder "regnskabet" for byg og rug totalt fra hinanden. For ved mødet d. 30. marts blev der registreret et lager på $8\frac{1}{2}$ tdr. rug, og under normale omstændigheder ville forbruget af rug på gården fra marts til august beløbe sig til ca. $5\frac{1}{2}$ tdr. Måske er de $8\frac{1}{2}$ tdr. sat for lavt. Hvis dette ikke er tilfældet, ser det virkelig ud som om sulden har banket på døren i løbet af sommeren 1780. Men det kan jo også være, at husstanden har haft en del afgrøder i haven at ty til. Ligesom naboerne kan have foræret familien noget korn, uden at de siden hen krævede det tilbage.

Alligevel kan der ikke være tvivl om, at husstandens medlemmer straks er gået i gang med at bruge af den nye høst, da den kom i hus omkring Mikkelsdag. Men Ole Nielsen måtte selvfølgelig også lægge rug til side til vintersæd; han nøjedes dog med 6 tdr. mod 7 tdr. året før. Yderligere skulle tjenestefolkene have løn - og i slutningen af 1700-tallet var naturalieløn endnu meget

udbredt. Christen Bollesen, der ikke længere arbejdede på gården, havde 3 tdr. byg til gode, og den nuværende karl fik 1 td. byg og 1 td. rug. Trods den magre høst leverede Ole Nielsen i november også 2 tdr. byg og 5 tdr. havre til godsejeren som afkortning i forårets forstrækninger. Det er tydeligt, at han ville vise sin vilje til at blive gælden kvit, men det var naturligvis en stakket frist, for ved årets udgang bestod hele kornbeholdningen på gården af 1 td. byg!! Dermed var nye store forstrækninger i 1781 helt uundgåelige.

”Saa kendes for Ret...”

Mens Ole Nielsen og Maria Nielsdatter hutlede sig igennem sommeren i Skovse, arbejdede kommissionsdomstolen med at klarlægge skyldsspørgsmålet i incestsagen. Amtmanden havde beskikket en forsvarer til hver af de tre anklagede, og Sveistrup fortsatte i sin naturlige rolle som anklager. Vidneudsagnene blev skrevet ned i en *kommissionsvidneakt*, der ligesom den tidligere omtalte tingsvidneakt synes at være gået tabt. Men dommen, der blev afsagt d. 23. september, er heldigvis bevaret¹⁷. Den indledes med en lang gennemgang af hele sagen, hvori dommerne refererer til en del udsagn fra begge vidneakter. Herefter følger kendelsen:

”Saa kendes for Ret: at Hans Christensen og Steddaatter Helvig Nielsdaatter efter Lovens 6. Bogs 13. Capitels 14. Articul, bør straffes paa deres Liv, samt Kroppene, efter at de ere halshuggede, kastes paa een Ild og opbrændes, og deres Hovedlod forbrudt; saa bør og Moderen Birthe Pedersdaatter, som har været Medvider i denne deres Omgang, indsettes i Arbeyde i Spindehuuset udi 3 Aar, dog som det sees af hele Sagen, at Daatteren Helvig med Trudsel og haard Omgang af hendes Stedfader ligesom har været tvunget til deres Sammenleye, som Moderen, for at have Fred, har maattet tillade; saa indstilles til Hands Mayestæts høykongelige Naade, om og hvorvidt de, navnlig Daatteren og Moderen, maae benaades”.

Det var altså et højst tvetydigt resultat, Kongslev og Jessen var nået frem til. De var overbevist om, at Hans Christensen og Helvig Nielsdatter havde begået blodskam, og i sager af den art var Danske Lov klar og skånselsløs: ”skærpet dødsdom” til begge parter. (Derimod ved jeg ikke, hvilken lovhjæmmel dommerne har taget i anvendelse for at tilkende Birthe Pedersdatter 3 års fængsel).

Samtidig vidste dommerne, at alle dødsdomme skulle bekræftes af kongen, før de kunne eksekveres. Her kom Kongslevs og Jessens personlige vurdering ind i billedet, idet de opfordrede kongen til at lade nåde gå for ret og benåde både Helvig og Birthe. Som det ses af følgende, peger de vidneudsagn, der fremlægges i første del af dommen, da også klart frem imod, at Hans havde voldtaget Helvig samt, at Helvig og Birthe næppe havde kunnet stille noget op over for ham¹⁸.

Kommissionsdommernes kronvidne ser ud til at have været Ole Nielsen. Ved forhøret i Slagelse i december 1779 havde han ellers nægtet ethvert kend-

Om nogen, som ere hin anden i andet Leed, eller andet og tredie Leed, eller i tredie lige Leed beslegtede, eller i samme Leede besvoglede, findis at ligge i et ont Levnet tilsammen og avle Børn, da skal Amtmanden, eller hvem deris Herskab er, Sagen med dennem efter deris yderste Formue aftinge, og de siden forvisis Landet. End rømme de ikke, da straffis de paa deris Hals. Skeer det anden Gang, da uden Naade straffis paa deris Liv.

De, som sig i de forbudne Leed imod Guds Lov, enten i Blod eller Svogerskab forsee, straffis paa deris Liv, og derforuden, saafremt samme Blodskam er begangen baade med Fader og Søn, eller baade med Moder og Daatter, eller af Fader med Daatter, eller af Søn med Moder, da skulle Kroppene, naar de halshugne ere, kastis paa een Ild og opbrændis.

"Blodskams-paragrafferne", Danske Lov 6.13.13 og 6.13.14. De to paragraffer blev først ophævet ved straffeloven af 1866, men på dette tidspunkt havde de længe været uden praktisk betydning.

skab til blodskam i familien, og han var i København for at advare Hans om arrestationen. Men allerede i februar sadlede han totalt om og begyndte at udlevere sin stedfader ved at videregive samtaler fra hjemmet. Et par eksempler:

1. Birthe skulle en gang have omtalt en episode, hvor hun havde set Hans tage Helvig fra en kornstak og bære hende ind i sengen. Det "skulde være den første Gang han hafte, som hand kalder det, prøvet hende . . ."

2. Helvig blev citeret for at have sagt, at "hun vilde lægge Hans Christensen ud, saa maatte det gaae hende, som det kunde" og ved en anden lejlighed, "at Hans Christensen var hendes Barnefader og havde hun ikke haft med andre at bestille".

Ole fortalte også om sin samtale med Hans i København december 1779. Hans skulle have ærgret sig over, at han ikke havde Helvig hos sig, for i så fald ville han have taget hende med til Skåne for de penge han havde på sig. Selv om dette ikke nødvendigvis er ensbetydende med, at han igen ville udnytte Helvig, viser det, at han ikke var så "fin i kanten". For pengene var ikke hans egne, og han kunne ikke uden videre rømme sin gård. Desuden gennemhules udtalelsen fra forhøret i Slagelse om, at han ikke kunne finde på at stikke af, fordi han havde en helt ren samvittighed.

Ydermere havde Christen Bollesen ved retssagen i Antvorskov fortalt en episode fra hjemmet og angivet Ole Nielsen som kilde:

Da Hans Christensen engang "kom fra København, vilde hand have givet Helvig noget varmt Øll, som hun ikke vilde drikke, og Moderen havde sagt, at hun ikke skulde være hans Hore og Canaille, saavel som og at Hans Chri-

stensen havde sagt til Moderen, at dersom hun var saa bange for Helvig, saa kunne hun krybe ind i hende og rive det ud igien”.

Lidt senere i tingsvidneakten beretter *Jens Nielsen* (en gårdmand i Skovse), at Ole har fortalt ham følgende:

”. . . Faderen Hans Christensen havde sagt: at end var han berygtet for Helvig, nu kunde hand bruge hende saa meget hand vilde . . .”

Dommerne konfronterede selvfølgelig Ole Nielsen med Christen Bollesens og Jens Niensens oplysninger, og han sagde god for dem begge: episoden med den varme øl havde han selv overværet en del af fra gårdens forstue, og hvad det øvrige angik, havde han fået noget at vide af Helvig og resten af Birthe.

Næst efter Ole Nielsen optræder *Maria Christensdatter* i Skovse som det vigtigste vidne. Dommerne refererer hende for tre udtalelser:

1. Hun fortalte kommissionsdomstolen, at Hans Christensen tidligere havde besvangret hende, men han var dengang sluppet heldigt fra det, fordi han havde overtalt hende til at opgive en falsk barnefader. Dommerne brugte dette som et vigtigt argument for, at Hans var fader til Helvigs barn. For han havde dermed vist, at sex uden for ægteskabet ikke lå ham fjernt, og at han kunne finde på at lægge pres på kvinden for at få hende til at udlægge en anden.

2. Endvidere skal Hans have sagt til Maria, at han havde ”haft Legemlig Omgang med denne sin Steddaatter Helvig, eller som hand kalder det havde faaet hendes Møedom, hvilken Tilstaaelse hand gjorde Vidnet [altså Maria], da de gik paa Marken og bandt Haure, og Helvig den Gang var ude at tiene...” Jeg må her indskyde, at Helvig iflg. andet kildemateriale var hjemme på fæstegården hele 1779, så den episode Maria refererer til, må ligge længere tilbage i tid. Med andre ord må Helvig og Hans have haft sexuel samkvem mere end én gang.

3. Endelig kunne Maria over for kommissionsdommerne berette, at Helvig ofte havde talt med hende om sit seksuelle forhold til stedfaderen, og Helvig skulle have sagt, at hun overvejede at udlægge ham som barnefader, ”naar Hans Christensen ikke hørte hende mere til end Vidnet” (der menes vel: når Helvig var kommet i tjeneste og derved havde gjort sig fri af stedfaderens myndighed).

Mange andre bysbørn og slægtninge var bag vidneskranken. Bl.a. sagde 4 kvinder i Skovse, at Birthe Pedersdatter havde fortalt dem, at Hans Christensen havde besvangret Helvig. En del vidner betegnede Hans som meget brutal. De fortalte, at han ofte havde ”holdt ilde Hus med Koenen”, fordi han - imod Helvigs eget ønske - ville beholde hende hjemme på gården. Hun fik heller ikke lov til at blive ude, efter at hun havde været i tjeneste et års tid i Slagelse.

Jeg har gennemgået kommissionsdommen så grundigt, fordi det er den kilde, som bedst giver os mulighed for at undersøge, om der var hold i ryg-

terne om incest. Men det er en temmelig utilfredsstillende situation at være i, fordi man så at sige er prisgivet kommissionsdommernes forgodtbefindende: de har kun medtaget en ganske lille del af alle vidneudsagn og selvfølgelig kraftigt betonet de udtalelser, som underbygger deres egen opfattelse, nemlig at Hans Christensen skulle dømmes og Helvig Nielsdatter og Birthe Pedersdatter benådes. Sagens tre hovedpersoner kommer slet ikke til orde i dommen; der står kun, at Hans Christensen "haardnakket benægter sin Misgierning", og at Birthe Pedersdatter og Helvig Nielsdatter "forstokkede" holdt fast ved deres udsagn fra forhøret i Slagelse. Det kunne have været interessant at se, om de blot passivt tog imod de verbale øretæver eller om de - ligesom i Slagelse - gik til modangreb og førte nye argumenter i marken. Navnlig ville det have været spændende at se, hvor længe Hans kunne fortsætte sin overmodige stil fra Slagelse-forhøret!

Jeg ved heller ikke, om der var nogle vidner, som bakkede de tre op. *Hvis* der har været vægtige indlæg, som afviste, at der var foregået blodskam, *burde* dommerne selvfølgelig have taget det med i deres 20 sider lange dom, men *kan* man nu også være sikker?

Trods disse forhold mener jeg, at vi har tilstrækkeligt meget bevismateriale for hånden til at kunne fælde en rimelig velbegrundet dom over Hans Christensen. Et af de vigtigste argumenter er Helvig Nielsdatters bemærkninger til Ole Nielsen og Maria Christensdatter om, at hun ville udlægge Hans til barnefader, koste hvad det ville. Hun har udmærket vidst, at det ville være langt lettere for hende at udlægge en fremmed person. Så skulle hun kun betale en lejemålsbøde på 12 rdl. til godsejeren og kongen for at have født et barn uden for ægteskab, og i løbet af få år ville den sag såmænd nok være glemt i Skovse og omegn¹⁹. Hvis Hans Christensen ikke var far til barnet, hvorfor i alverden skulle hun så udsætte sig selv for ubehagelige retssager og bringe sit eget liv i fare - blot for at opnå den glæde at kunne genere stedfaderen?

Argumentationen holder selvfølgelig kun under forudsætning af, at Ole Nielsen og Maria Christensdatter har gengivet Helvig Nielsdatters bemærkninger korrekt. Men det er der også al mulig grund til at tro, at de har gjort. Også dette indses let ved at vende situationen om og antage, at Helvig ikke har sagt noget sådant. I så fald skulle både Ole og Maria have opdigtet en udtalelse, som belastede Helvig. Ergo skulle begge have haft et ønske om at føre Helvig ud i ulykke. Men hvorfor skulle de have sådanne ønsker? Dette spørgsmål virker specielt besynderligt for Ole, som selv let ville blive ført med i afgrunden: Han må have vidst, at en incestsag ville kunne ødelægge hans muligheder for at overtage stedfaderens fæstegård.

I det hele taget virker Ole Nielsens rolle i denne sag meget iøjnefaldende. Man kan ikke lade være med at spørge, hvorfor han foretog det markante holdningsskift i foråret 1780 og derved brød familiens enighed. Mon Sveistrup har haft en finger med i spillet og anvendt en eller anden form for gulerod

Joungimmet, at de skotte af Can.
allie Raarhu man kuncigus. (og
Lund. 5

End da nu angaar skt for.
en, unnelig) skt af gm. Topp om.
munk. Pjgts, da foruhtu at skt
af alle Viduansu, saamle med
Antvorskov Ciing, som gm. i
Commissjonen nuu kaminuig
nu forklarit, at skt man ut
almeinhligt Pjgts, saamle i
Schowfoc, gm. ut born, som o.
nuu alt, at Hans Christensen
man Brannfakt til Jans Rindvat,
skro magt Brann, som Jans og af
nuuhtal Viduansu, kunsigumit,
at Hrothorn og Dakorn, selm
gm. udvalt sig und og forfalt
skt til anstelligs, sa som St. Hro.
skoni, til Hans Hieronimuses
gunstorn Ellen Nielsdatter i
Ciing Rindvat med Antvorskov
pagina 83. Cvection 1.; Christen
senfen ibidem pagina 108.,

Uddrag af Kongsleus og Jessens kommissionsdom. Der refereres flittigt til vidneudsagn fra Antvorskov birketing.

over for ham (f.eks. løfte om gode fæstemuligheder senere hen)? Eller mon det er Christen Bollesens omstændelige beskrivelse af episoden med det varme øl, der har fået Ole til at opgive det håbløse spil og lægge kortene på bordet? Det er i alt fald påfaldende, at Oles afsløringer af samtalerne med Birthe og Helvig optræder på de samme sider (s. 120 og 125) i tingsvidneakten, hvor han konfronteres med - og bekræfter - Bollesens erklæring. Måske har Ole endda - ved sin beslutning om at tale rent ud af posen - haft et ønske om at kunne redde Helvig fra en hård dom. Under alle omstændigheder har han med sine udtalelser været med til at give kommissionsdommerne et positivt indtryk af hende.

I denne sammenhæng er det også nærliggende at spørge, hvordan resten af familien reagerede på Oles kovending. Der er grund til at tro, at den har skabt kold luft til ikke blot Hans, men også Birthe, der så energisk søgte at holde sammen på (stumperne af) familien. Muligvis har vi her noget af forklaringen på hendes særprægede opførsel i foråret 80, hvor hun iflg. Ole fjernede de 12 tdr. korn fra gården. I øvrigt smuglede hun i løbet af foråret og sommeren også adskillige dyner og puder ud af gården²⁰. Nogle af dem kom i forvaring hos husmand *Niels Christensen* i Skovse, andre skulle være kommet til Slagelse. Hun flyttede også sønnen Anders' kiste med personlige ting over til Ole Pedersen. Disse handlinger skal ikke nødvendigvis opfattes som chikane af Ole Nielsen, men snarere som forsøg på at redde nogle af gårdens værdier fra at blive beslaglagt af Sveistrup eller gå på akution (sengetøj var værdifuldt indbo i 1700-tallet). I øvrigt fortæller disse små episoder os, at Birthe Pedersdatter må have haft flere forbundsfæller i og uden for Skovse, og at hendes varetægt i Sorø ikke kan have været særlig streng.

Sagen ankes til Højesteret

Tiden fra oktober 1780 til februar 81 er den svagest belyste i hele begivenhedsforløbet. Nogle spredte oplysninger kan dog hentes ud af amtskorrespondancen m.v.²¹.

Kongen fik ikke lejlighed til at tage stilling til benådning eller henrettelse, for i midten af oktober blev dommen anket til Højesteret af Peder Pedersen og en gårdmand i Rosted, der måske også har været i slægt med familien i Skovse.

Til brug for denne ankesag indsendte Sveistrup en større samling retsdokumenter til amtmanden, som lod det gå videre til København. Tilsyneladende er alle dokumenter siden gået tabt; antagelig er de - ligesom meget andet af Højesterets arkiv - blevet flammernes bytte ved Christiansborgs brand i 1794. Imidlertid er selve fortegnelsen over de indsendte dokumenter bevaret, og trods sin kortfattede form er den bestemt ikke uinteressant²². Man kan se, at Sveistrup stadig ikke var kommet sig over byfoged Andersens opførsel ved retsmødet i Slagelse, for han kaldte referatet herfra "et saakaldet Forhør". Desuden viser fortegnelsen, at Sveistrups påstand i brevet til kongen d. 12.

marts om, at Hans Christensen tit havde været voldelig over for sine bysbørn, ikke var grebet helt ud af den blå luft. For blandt det medsendte materiale befandt sig en afskrift af et forhør d. 9. og 10. maj 1777 over "Hans Christensens udøvede Voldsomheder imod Gaardmand Ole Westesen i Schousøe". Dette dokument må være en udskrift af Antvorskov birks politiprotokol, men da den ældst bevarede politiprotokol for birket først begynder i 1778 (!!), er det ikke muligt at finde ud af, hvad denne sag har drejet sig om. Men man kan nok være rimeligt sikker på, at Hans Christensen er blevet idømt et eller andet, eftersom Sveistrup har fundet det umagen værd at afskrive dommen og sende den til København. I betragtning af Sveistrups nidkærhed i denne sag må det ligeledes formodes, at Hans Christensen ikke har været dømt flere gange i politiprotokollen, for i så fald ville Sveistrup vel også have sørget for, at disse domme blev skrevet af.

Den altid foretagsomme godsejer og birkedommer havde flere jern i ilden. D. 24. september, altså dagen efter kommissionsdommen, beklagede han sig i et brev til amtmanden over, at Helvig Nielsdatter og Birthe Pedersdatter "skal gaae omkring i Sorø næsten hvor de vil", og han foreslog derfor, at de blev sat i arresthus, den ene i Skælskør, den anden i Korsør. Det lyder, som om Sveistrup længe havde følt den private indkvartering af de to som et stort problem, men så længe kommissionsdomstolen var i arbejde, var det hensigtsmæssigt, at Birthe og Helvig opholdt sig i Sorø. Sveistrup kan også have følt, at nu hvor Birthe og Helvig begge var blevet idømt hårde straffe, ville det (med moderne ord) være krænkende for den almindelige retsbevidsthed at fortsætte med den milde form for tilbageholdelse.

Helvig blev anbragt i fangerummet i Skælskør rådhusbygning. Derimod kom Birthe aldrig i rigtigt fængsel, for der var ikke plads til hende i Korsør arresthus, og da hun tilmed var syg, blev hun i stedet indlogeret i et hus i Vedby Sønder. Hendes vært skulle ugentlig modtage 1 mark og 8 skilling for at holde hende med kost og logi. Det ville unægtelig have været en billigere og mere menneskelig løsning blot at sende hende hjem til Skovse, men det har åbenbart været et ufravigeligt princip, at hun skulle sidde i forvaring, indtil sagen var definitivt afsluttet.

Højesteret har ordet

Højesteret afsagde sin dom d. 1. februar 1781, og vi er i den lykkelige situation at kunne følge slagets gang ret nøje takket være voteringsprotokollen²³. Den fortæller, at retsmødet begyndte med et indlæg fra anklageren, som krævede alle tre domme stadfæstet. Så tog forsvareren ordet og talte for det modsatte ydersynspunkt: frifindelse af alle tre. Hermed var bolden givet op for en antagelig livlig meningsudveksling med mulighed for et utal af mellemsynspunkter.

Den første dommer, der udtalte sig, var *Mads Fridsch*. Efter hans mening var der ingen tvivl om, at Hans Christensen var far til barnet og, at han havde

Ni Friderich
den Femte, af
Guds Raade,

Konge til Danmark og Norge,
de Benders og Gothers, Hertug udi
Slesvig, Holsten, Stormarn og Dytmerßen,
Greve udi Oldenborg og Delmenhorst, oc. oc.
Giøre alle vitterligt, at, da Vi ere komne i Er-
ring, at de Besøgelser, som Vores Allernaadigste Lovs 2den
Bogs 7de Capitel, 7de og 8de Articler befale Præster-
ne at giøre hos de Misdædere, som sidde paa Livet, enten
ikke saa betimelig ere begyndte eller saa jævnlig drevne, som
skee burde, efterdi denne Befaling i Almindelighed har været
forstaaet, om det Præst alleene, af hvis Meenighed Mis-
dæderen har været, da dog saadan Præst ofte kand boe langt
fra det Sted, hvor Delinquenten sidder Fængslet, og derfor
mange Gange, endog mod sin Villie, har maatt opsette sine
Besøgelser, deels i Mangel af Leylighed selv at komme, deels af
Mang.

Den 13. marts 1761 blev der udstedt en forordning om kristendomsundervisning af forbrydere, der kunne forvente at blive henrettet eller få anden hård straf. Den indsatte skulle 2-3 gange om ugen have besøg af en præst eller anden repræsentant for gejstligheden, og man håbede så, at delikventen måtte blive omvendt eller fortryde sin synd.

For Hans Christensen gav denne praksis særlige problemer. Han var jo indsat i Sorø arrest og skulle derfor betjenes af gejstligheden i Sorø og det omliggende Alsted herred. Men præsterne i herredet betakede sig. De syntes, at vejen til Sorø var alt for lang og brokkede sig over, at delikventer fra Slagelse gang på gang blev overført til Sorø. Pastor Brorson i Stenmagle opfordrede ligeså amtmændene til at lade Sorø arresthus forfalde for at stoppe den trafik! Enden på sagen blev, at amtmændene skrev til byfogeden i Slagelse og spurgte ham, om det var praktisk muligt at overføre Hans Christensen til Slagelse arrest. Det fremgår ikke, om forespørgslen gav det ønskede resultat.

behandlet Helvig ”paa en voldsom Maade” og tvunget Birthe til at tie. Ikke desto mindre erklærede Fridsch, at ”naar man skal uddrage et juridisk Beviis om Delutum, da bygges det paa sædeles vaklende Grund, det er Moders og Daatters Udsiigende man vil bygge Beviiset imod Hans Christensaen, der ere Personer, som er implicerede i Sagen. Vidnerne kan intet bestemt forklare om Hans Christensen, der stedse har benægtet Factum, men her er så megen Formodning imod ham, der ellers graveres med mange Attester om hans slette Opførsel og med et almindeligt Rygte, at han ey kan aldeles frifindes, men bliver at hensætte nogen Aar i Fæstningsarbejde”. Fridsch præciserede lidt senere dette til 6 års arbejde i jern i Københavns fæstning.

Om Helvig sagde Fridsch, at hun én gang havde ”. . . tilstaaet Factum, det hun vel siden har fragaaet, men det kan hun ey . . .” Imidlertid bliver det hende ”til Frelse”, at hun har forklaret, at hun blev voldtaget af stedfaderen, og moderens og øvrige vidners udsagn styrker denne formodning. Fridsch mente, at ”hendes Tankemaade har været god”, og at hun burde frifindes, ”... da hun ey turde sætte sig op imod en voldsom Fader og ey ville forlade en Moder, hun elskede”.

Endelig må moderen vel have haft ”. . . stor Formodning om Facto, men Frygt for Manden tvang hende til at tie, og hun risquerede for meget paa hendes Liv, om hun havde ytret sig med noget, hvorom hun end ikke var vis. Hendes Attachement [dvs. følelsesmæssige tilknytning] til Manden og Kærlighed for en ulykkelig Daatter undskylder, at hun ey har villet være hendes Angiver . . . og man har ey mindste Spor til, at hun af needrige Hensigter eller Ondskab har tiet stille, hvorfor hun også bliver at frifinde”.

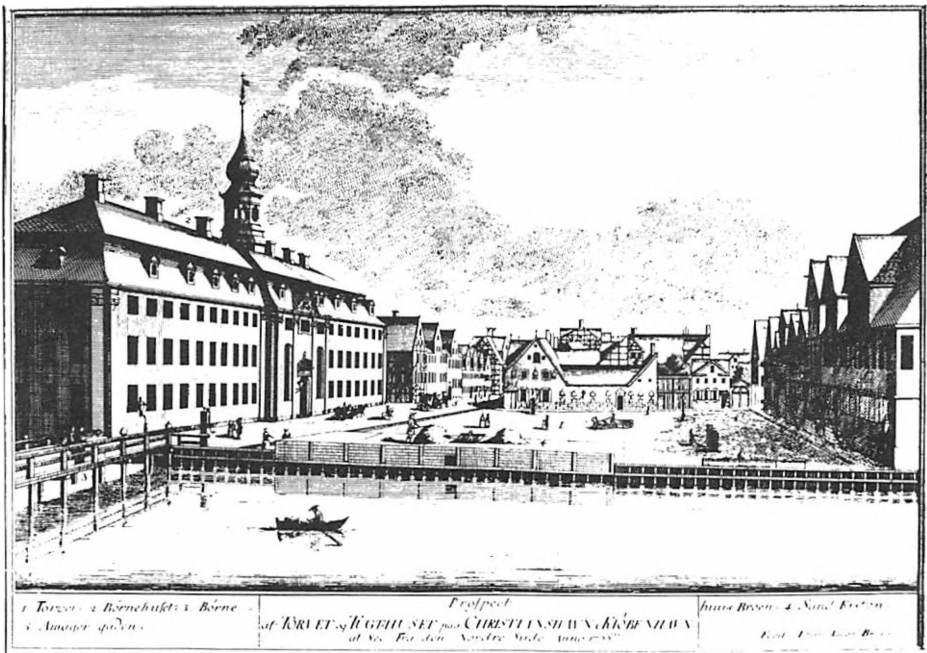
Det må siges, at Fridsch demonstrerede en god portion psykologisk indføling, der virker ret så moderne. Og i modsætning til kommissionsdommerne lod Fridsch i udpræget grad tvivlen komme anklagede til gode, hvad der virker lidt overdrevet i Hans Christensens tilfælde, hvor Fridsch på den ene side erklærede sig fuldstændig overbevist om mandens skyld, men på den anden side afstod fra at kræve livstidsstraf p.g.a. manglen på endegyldigt juridisk bevis. Der forekommer jo sjældent klare beviser i incestsager, medmindre alle implicerede tilstår.

Den næste dommer i rækken var *Ole Pedersen Rested*. Også han var overbevist om, at Hans Christensen var skyldig, men han mente, ”. . . at Rasphuuset er et bequemmere Sted til at tæmme hans Frækhed og 4 Aar kundet være passelig”.

Rested gik også ind for, at Birthe Pedersdatter blev frikendt. Derimod tvivlede han på, at Helvig Nielsdatter var så uskyldig, som hun selv gav sig ud for at være. Han havde regnet ud, at det tidspunkt, hvor hun angav at være voldtaget, ikke kunne være tidspunktet for undfangelsen. ”Følgelig maa hun siden have igientaget Gierningen, som hun skulle have søgt at undgaae”. Det er muligt, at voteringsprotokollens kortfattede referat ikke yder Resteds argumentation fuld retfærdighed, men sådan som det fremstår, virker det lidet

overbevisende. Rested mente åbenbart, at Helvig *kunne* have undgået sin graviditet og burde have gjort det, eftersom hun vidste, hvad stedfaderen kunne finde på. Med andre ord antyder han, at hun frivilligt var gået med til den anden affære, ja måske lige frem havde lagt op til den. Men hvorfor skulle Hans Christensen ikke kunne finde på at voldtage hende flere gange, kan man så spørge²⁴.

De øvrige 10 dommere er tilsyneladende ikke kommet med afgørende nye synspunkter. Under alle omstændigheder har skriveren blot noteret, om de tilsluttede sig Fridsch eller Rested. Slutresultatet blev en klar sejr for Rstedes linje: hele 10 af de 12 dommere gik ind for 4 års fængsel til Hans Christensen, mens 6 fandt, at 1 års ophold i Børnehuset var passende for Helvig Nielsdatter (to stemte for ½ år, mens 4 ønskede frifindelse). Der var enighed om, at Birthe Pedersdatter skulle gå fri²⁵.

Børnehuset, der blev oprettet i 1662, var oprindeligt tænkt som et opdragelsessted for forældreløse og omstrejfende børn fra København. Men det blev snart udvidet til også at være tvangsarbejdsanstalt for voksne tiggere og straffeanstalt for kriminelle fra hele landet. Der blev oprettet forskellige værksteder i Børnehuset. Navnlig blev mange fanger sat til at spinde. De mænd, der blev anset for at være særligt farlige forbrydere, fik derimod den utaknemmelige opgave at raspe farvetræ (produktet blev anvendt i farverier).

Børnehuset, som i 1790 tog navneforandring til Tugt-, Rasp- og Forbedringshuset, lå på Christianshavn, hvor det fyldte en hel karré.

Huset var berygtet for overbelagte sovesale, elendig kost og hygiejne og meget høj dødelighed blandt fangerne. Billedet viser facaden af Børnehuset i 1755. Stik efter J. J. Bruuns tegning. Københavns By-museum.

Forskellen mellem kommissionsdomstolens og højesterets dom er slående. men en gennemgang af litteraturen om incest og andre sædelighedsspørgsmål i 1700-tallet viser, at der i talrige tilfælde blev idømt dødsstraf ved underretten, hvorpå sagen kom for landstinget, højesteret eller kongens bord, hvor straffen så blev ændret til fængsel. Som århundredet skred frem, blev den endelige dom stadig mildere²⁶. Omkring 1800 begyndte højesteretsdommerne for første gang at betragte sexuel samkvem mellem stedfader og steddatter som en mindre forbrydelse end samlejet mellem to blodsbeslægtede personer. Efter den gamle retsopfattelse, der gennemsyrrer Danske Lov, var de gammeltestamentlige straffebestemmelser også bindende for nutidens samfund, og man mente, at dødsstraffene kunne forsonse Gud og afskrække "onde" mennesker fra at begå lignende forbrydelser. Disse holdninger, der havde rod i ortodoks teologi, måtte i løbet af 1700-tallet lidt efter lidt vige for oplysningstidens retsfilosofi. Nu begyndte man at anfægte almengyldigheden af de bibelske straffe, og man lagde i stedet stor vægt på værdien af et menneskeliv²⁷.

Trods disse holdningsændringer bestod dødsstraffen for incest og mange andre sædelighedsforbrydelser helt frem til 1866. Dødsstraffen har utvivlsomt også haft en vigtig psykologisk funktion: en person, der blev dømt fra livet, blev stemplet i den almindelige bevidsthed, og det var straf i sig selv, som gerningsmanden måtte leve med resten af livet. Efter at have idømt manden eller kvinden denne straf kunne man roligt benåde vedkommende, hvorved samfundet kunne drage nytte af personens arbejdskraft under og efter fængselsopholdet²⁸. På denne måde kan man lidt polemisk hævde, at der faktisk bestod en fornuftig arbejdsdeling mellem højere og lavere retsinstanser!

*Bodil kommer til verden*²⁹

Som tidligere nævnt blev Højesteretsdommen over Helvig Nielsdatter og Hans Christensen afsagt d. 1. februar, men først d. 25. blev dommen sendt til amtmanden. Den mellemliggende tid er vel sagtens brugt til at registrere dommen de nødvendige steder, bl.a. i voteringsprotokollen. Amtmanden ekspederede dommen videre til Sveistrup, der til sidst fik til opgave at bekendtgøre den for de implicerede parter. Således fik Helvig, der stadig sad i Skælskør arrest, dommen at vide d. 3. marts. To dage senere fødte hun sit andet barn, en datter, som hun kaldte *Bodil*.

Skælskørs byfoged *Andreas Hansen* orienterede straks den nye amtmand *Esaias Fleischer* om fødslen og spurgte ved samme lejlighed, om der var mulighed for at løslade Helvig og sende hende hjem til sin mor, indtil hun var tilstrækkelig rask til at kunne blive ført til Børnehuset. Anmodningen lyder human, men baggrunden for den var uden tvivl rent økonomisk, for samtidig indgav *Andreas Hansen* en regning på forplejning og varetægt af *Helvigs* gennem 22 uger. Regningen lød på 22 rdl. 5 mark 8 skilling³⁰. *Fleischer*s svar kendes ikke, men *Helvig* forblev i *Skælskør* arrest de næste par måneder.

Amtmanden sendte oplysningen om *Helvigs* barsel videre til kancelliet, idet

Dette hus på Skælskør torv var byens rådhus fra 1736 til 1829. Det fungerede tillige som arresthus. I 1793 blev der foretaget besigtigelser af arrestlokaler ud over hele landet. I Skælskør var der to arrestrum. I stueetagen var der et værelse på 9 m² med kakkellovn og en smal briks uden madras og lagener. I kælderen var der et rum på 16 m². Her var der ingen briks, "da Maleficanterne stedse har ligget paa Halm". Til gengæld var kælderen udstyret med en lille træbænk samt 4 håndjern og 4 kæder, fastgjort til to store egestolper. Naturligvis var vinduer og døre i begge kamre forsynet med jernstænger. Det har ikke været hyggeligt for Helvig Nielsdatter at bo her, men nok alligevel bedre end i Børnehuset på Christianshavn. Kilde: Sjællands Stiftamtmand. Indberetninger om Fængslernes Tilstand i Købstæderne 1793-98 (LA).

han spurgte, om der skulle holdes forhør over Helvig, da der kunne være mistanke om, at Hans Christensen også var skyld i denne graviditet. Fleischer bad også om hurtigt svar for, at udgifterne til arrest og diæt ikke skulle blive alt for store.

Alligevel kom amtmanden til at vente en hel måned på sit svar. For selv om problemet ikke virker særligt kompliceret, blev det besluttet at lade højesteretspræsidenten *Peder Rosenørn* se på spørgsmålet, før kancellikollegiet traf den endelige afgørelse. Rosenørn erklærede, at det var højst forunderligt, at Helvig var blevet frugtsommelig under arresten, men han troede ikke på, at Hans Christensen igen kunne være fader. For man måtte dog formode, at byfogeden i Sorø havde sørget for en tilstrækkelig god adskillelse og forvaring af de to, ikke mindst da de netop var blevet arresteret for at have udøvet blodskam! For at være på den sikre side foreslog Rosenørn dog at foranstalte et forhør af Helvig. Kancellikollegiet tilsluttede sig forslaget, og d. 14. april blev

forhøret holdt på Skælskør rådstue med Andreas Hansen som leder af retsmødet.

De første, der blev udspurgt, var arrestforvarer *Christen Larsen* og hustru *Johanne Jensdatter*. De sagde, at Helvig efter nogen tids ophold i arresten fik meget ondt i det ene bryst. Det blev anmeldt for byfogeden, som gav tilladelse til, at hun måtte bo hos arrestforvareren, mens hun blev kureret af byens læge. Brystet blev meget dårligt, og lægen besøgte hende adskillige gange - uden at finde ud af, hvad der var i vejen. Sidst på eftermiddagen d. 5. marts lå hun usædvanlig stille. Christen Larsen spurgte hende da, hvad hun fejlede. Efter nogen tøven fortalte hun, at hun skulle føde. Han blev meget forundret, da han aldrig havde tænkt i de baner. Han løb ud i køkkenet og kaldte på sin kone, der var lige så overrasket og troede, at Helvig talte i vildelse. Men da de opdagede, det var alvor, blev jordemoderen hentet. Helvig fødte sin datter samme aften, og som barnefader udlagde hun kobbersmed *Jacob Holst* i Sorø. Han havde Christen Larsen og Johanne Jensdatter aldrig kendt. Helvig havde lige siden holdt fast ved, at Jacob var far til barnet, og hun foregav tillige, at han havde lovet hende ægteskab samt, at han ". . . vilde gøre sig Umage for ved Ansøgning at faae hende frie for den Fortræd hun var kommen i i Henseende til Forfølgning for ulovlig Omgang med hendes Stiffader". (I 1700-tallets retskilder er der mange eksempler på, at kvinder, der fødte et

1781

1781
I den 5de Maanedes Maanedes Helvig Nielsdatter, som
Thanch nu kaldes kaldt fødte: Helvig Nielsdatter
som fødte hende den 5de Maanedes Maanedes i Sorø, som den
angivne sig til at være Thanchens af en gammel Landbohustru
som fødte hende, - som den for sin Nielsdatter og
og blev den Helvig Nielsdatter, som fødte hende
for Thanchens som fødte hende, og som fødte hende
i Sorø, som at den fødte hende og som fødte hende, som
den Nielsdatter som fødte hende, som fødte hende, som
fødte hende som fødte hende, og som fødte hende, som
fødte hende som fødte hende, som fødte hende, som
fødte hende som fødte hende, som fødte hende, som
fødte hende som fødte hende, som fødte hende, som
fødte hende som fødte hende, som fødte hende, som

Pastor Thanch i Skælskør var en snakkesalig kirkebogsfører. Der faldt ofte en personlig bemærkning af - navnlig når han registrerede dødsfald og fødsler udenfor ægteskab. En af de længste notitser drejer sig om Helvig Nielsdatters nedkomst i 1781. Her får vi hele historien om Sveistrups søgsmål, kommissions- og højesteretsdommene, Helvigs ophold i Sorø og Skælskør og hendes vellykkede forsøg på at skjule sin graviditet. Det er denne kirkebogsnotits, der har været udgangspunkt for hele min undersøgelse.

barn uden for ægteskab, angav at barnefaderen havde lovet hende ægteskab. Dette fik ofte myndighederne til at se mildere på sagen).

Helvig Nielsdatter erklærede sig enig i alt, hvad arrestforvareren og hans hustru havde sagt. Hun forklarede, at hun havde søgt at skjule sin graviditet så længe som muligt af frygt for myndighedernes reaktion, og det var nok meget klogt af hensyn til den verserende højesteretssag. Hun tilføjede, at hun i Sorø havde boet hos en enke, hvor Jacob tit havde været på besøg. Han var enkemand, noget oppe i årene og forfalden til drikkeri. Rygterne fortalte, at Jacob var død, siden Helvig kom til Skælskør, men hun benægtede på det kraftigste, at hun havde vidst noget om dette, da hun udlagde ham som barnefader d. 5. marts.

Til sidst blev Skælskørs jordemoder kaldt frem. Hun stammede fra Sorø og kendte Jacob. Hun bekræftede, at han var gammel og drikfældig, ligesom han var ”bekendt som een, som lagde efter Fruentimmer”.

Det var ikke Andreas Hansens opgave at fælde dom i sagen; han skulle blot stå for forhøret. ”Dommen” blev ”afsagt” af kancelliet d. 19. maj og lød på, at der ikke var tilstrækkelig grund til at tro, at Hans Christensen var far til Bodil. Derfor skulle Højesterets afgørelse stå ved magt.

Jeg er tilbøjelig til at give kancelliet ret i denne vurdering, selv om der uundgåeligt klæber en smule mistanke til Helvig. Mon hun alligevel allerede i marts vidste, at Jacob var død? I så fald var det en billig og ufarlig løsning for hende at skyde skylden på ham: han kunne ikke forsvare sig, og han havde et dårligt omdømme, så det ville være let at tro på Helvigs udlægning.

Hvis vi imidlertid godtager Helvigs forklaring, står spørgsmålet tilbage: hvorfor sagde hun ja til Jacob, når han tilsyneladende havde så lidt at byde på? Vi kan selvfølgelig kun gisne om svaret. Måske har hun virkelig kunnet lide ham eller været så naiv at tro på hans forsikringer om at kunne redde hende ud af uføret.

Men vi kan også inddrage psykologiske erfaringer fra vor egen tid. Mange mennesker, der igennem barndommen har oplevet, at deres grænser - deriblandt de seksuelle - ikke er blevet respekteret, har selv svært ved at sætte grænser over for andre mennesker, når de er blevet voksne. Dette skulle kunne forklare, at påfaldende mange incestofre udsættes for voldtægt eller andre former for overgreb senere hen i livet. Problemet er størst for incestofrene, hvis forholdet er startet på et tidligt tidspunkt af barndommen og har stået på gennem mange år³¹. Trods de store normforskelle mellem 1700-tallet og i dag finder jeg det rimeligt at tro, at samme psykologiske mekanisme (*gentagelsestvang*) har eksisteret dengang. Selv om begrebet ”personlige grænser” nødvendigvis har haft et helt andet indhold i datidens bondesamfund. Men hvis man skal kunne tale om gentagelsestvang i Helvigs tilfælde, må det forudsættes, at hun allerede som barn har været udsat for overgreb fra stedfaderens side - og det ved vi ikke noget om.

Fæstegården på auktion

Med højesteretsdommen var familien i Skovse for alvor blevet splittet. I marts 1781 blev Hans Christensen overført til fængslet på Christianshavn, og sidst i maj fulgte Helvig Nielsdatter trop. Amtmand Fleischer havde anmodet cancelliet om, at Helvig måtte få Bodil med sig, da barnet i den alder "ikke vel kan skilles fra hende". Men sådan kom det ikke til at gå. En lakonisk meddelelse i amtmandens extractprotokol d. 21. maj viser, at barnet blev overladt til Birthe Pedersdatter i Skovse. Hvem der har truffet denne afgørelse, vides ikke³².

Men hvor skulle Birthe egentlig bo? Nu hvor hun definitivt var blevet frikendt, havde hun selvfølgelig ret til at vende tilbage til fæstegården, men var hun i stand til at drive den videre, når hendes mand var ude af billedet de næste 4 år? Der var ingen tvivl om, at Sveistrup gerne så familien væk fra gården. Det kom allerede klart til udtryk i skifteprotokollen d. 31. december 1780, hvor godsejeren nærmest med et suk kunne konstatere, at indstævningen af kommissionsdommen til Højesteret hindrede ham i at sætte nye fæstere på gården "i hvor højlig Omstændighederne udkrævede det".

Men nu, hvor Højesteret havde talt, var chancen der. D. 10. marts aflagde godsfuldmægtig *Ulrich Worsøe* besøg på gården sammen med et par vitterlighedsvidner³³. Worsøe konstaterede, at gården var i ringe stand, at både besætning, sædekorn og sødekorn var helt utilstrækkeligt samt, at gården skyldte godsejeren anelige mængder skat og landgilde m.v. Derpå spurgte han Birthe Pedersdatter, om hun ville blive ved med at dyrke gården, "som sig bør", at skaffe den fornødne besætning samt at betale de restancer, som hæftede på gården og dens hartkorn. Birthe svarede nej, men bad samtidig "hendes Herskab ville have Naade og Godhed for hende og give hende liidet til Hielp til Livets ophold".

Gårdens indbo samt kreaturer, vogne, redskaber og korn gik nu på auktion (d. 26. marts), men Ole Pedersen og Peder Pedersen forbarmede sig over Birthe og købte nogle af hendes ting, som de bagefter forærede hende. Det var en egekiste med lagen, kyse, silkehue, kjortel, 3 trøjer, noget linned og en messingkedel - alt sammen til en værdi af ca. 8 rdl.³⁴

Regnskabets time

Efter auktionen kunne Sveistrup og hans medhjælper gå i gang med den møjsommelige opgave at opgøre familiens passiver - et arbejde, de så småt var startet på allerede i december 1779.³⁵

Da de var færdige, lød den samlede gæld på ca. 462 rdl, hvoraf Sveistrup alene tegnede sig for 362 rdl. af fordringerne.

Det lyder dramatisk, men en analyse af tallene viser, at Hans Christensen alligevel ikke havde været så stor en skyldner.

Nogle af de største poster var *restancer m.h.t. skatter, landgilder og lånekorn* (pkt. 1 a,d og e), så jeg vil starte med at se på dem.

En auktion kunne ofte være et stort tilløbsstykke. Ved auktionen i Hans Christensens gård optræder 46 købere. 11 af disse var fra Skovse, mens resten kom lige fra Næsby og Hejninge i vest til Grøfte i øst og fra Gudum i nord til Gerlev i syd. Den mest energiske køber var så afgjort Rasmus Jensen - den nye fæster på gården - der benyttede lejligheden til at anskaffe sig både møbler, køkkentøj, landbrugsredskaber, dyr og korn.

Kortet er et udsnit af Videnskabernes Selskabs kort over Sydvestsjælland 1772.

Hans Christensen havde endnu ikke fået betalt, hvad han skyldte ved Sveistrups overtagelse af godset i 1774. Det var værdier på godt 60 rdl. Derimod androg gælden til Sveistrup kun ca. 4½ rdl. for årene 1774-79. Ved at studere andre skifter fra Frederikslund gods omkring 1780 kan jeg se, at Hans Christensen bestemt ikke var den eneste bonde, der havde restancer tilbage fra ryttergodstiden, så det er tænkeligt, at Sveistrup aldrig har gjort sig disse krav gældende. Måske har bønderne ligefrem troet, at restancerne fra før 1774 var blevet slettet, på samme måde som det var almindeligt, at den forrige bondes gæld blev strøget, når en ny fæster overtog gården. Det hører dog også med i billedet, at høsten forløb bedre i 1774-79 end i 1771-72, så bønderne har ikke haft så stort et behov for at låne korn i anden halvdel af 70'erne, men deres økonomi har måske heller ikke været tilstrækkelig god til, at de kunne betale tilbage på deres gamle lån.

Skematisk opstilling af boets passiver ud fra skifteprotokollen:

I skiftet er passiverne opgjort på følgende måde. Dog er en del småposter her lagt sammen til større poster. Det skal bemærkes, at skriveren har begået flere mindre regnefejl ved sammentælling af de enkelte beløb.

	Rdl.	Skill.
PRIORITEREDE FORDRINGER		
1a. Kongelige skatter	48	27
heraf: diverse skatterester 1771-73	11	27
skattekorn 1779 (en rest)	4	43
skatter og skattekorn for 1780	25	17
skatter for 1. og 2. kvartal af 1781	7	16
1b. Brøstfældighed af gårdens bygninger (dvs. hvad det koster at reparere den, så den bliver "som ny igen")	30	
1c. Gårdens besætning og redskaber	100	
heraf: 2 gode vognheste	32	
6 ringere heste	40	
1 beslagen vogn	16	
1 plov og 1 harve	4	
1 trækvogn	8	
1d. Sæde- og fødekorn 1781	66	72
Dette fordeler sig på:		
— Udsæd af 9 tdr. byg, 6 tdr. havre, 4 skp. boghvede, 4 skp. ærter og 4 skp. vikker		
— 10 tdr. havre til hestefoder frem til august		
— Fødekorn fra o. 1/4 til o. 1/9 for en husstand på 4 personer (5 tdr. 4 skp. rug, 3 tdr. byg til mel og 3 tdr. byg til malt)		
1e. Restancer af landgilde og lånekorn	68	78
heraf: fra 1771-73	49	56
forstrækninger af vårsæd og dyrefoder forår 1780	12	32
landgilde 1780	6	80
2. Folkelønninger	41	16
Dette vedrører udelukkende løn for perioden 1/1 1780 - marts 1781		
3a. Tiende til pastor Top	23	80
3b. Tiende til kirkeværgen Søren Snabel	12	60
4. Til Sveistrup for spiltøve (1780)	2	72
5. Til Sveistrup for nye heste (1780)	5	
UPRIORITEREDE FORDRINGER	45	63
1. Ole Nielsen for løn 1778-79	16	
2. Anders Nielsen for løn fra Mikkelssdag til jul 1779	1	32
3. Mølleren i Skovse for mel m.m.	14	
4. Bonden Anders Pind i Skovse	6	24
5. Købmand Neiiendam i Slagelse	1	7
6. Anders Pedersen i Kongskilde	7	
SKIFTEOMKOSTNINGER m.m.	16	76
PASSIVER I ALT OPGØRES TIL	461	74*

* Ved en sammentælling når jeg derimod til ca. 444 rdl.

Skiftesagen viser, at flere af Hans Christensens afgifter for 1779 blev betalt d. 12. januar 1780 - altså på det tidspunkt, hvor retssagen var ved at gå i gang. Det ser ud, som om familien havde håbet på at kunne standse sagen ved at få deres gæld ud af verden. (Jvf. Hans Christensens udtalelser ved retsmødet i Slagelse dec. 1779)

Til gengæld var der overhovedet ikke betalt landgilde og skatter for 1780-81, men det er der ikke noget at sige til, når man kender gårdens økonomiske situation i denne periode. Yderligere måtte al vårsæden for 1781 tillige med forbruget af korn til menneskeføde og dyrefoder fra nytår til august 1781 klares ved forstrækninger fra godset, og værdien af dette blev i alt opgjort til 66³/₄ rdl. Tallet siger med al ønskelig tydelighed, hvor vigtigt det var for en bonde at få en rimelig høst i hus.

Boet skulle betale for udgifter til *istandsættelse af gårdbygninger* (pkt. 1b), ligesom det hæftede for *nyanskaffelse af besætning og redskaber* (1c). Iflg. forordningen af 15/1 1701 skulle en gård være forsynet med 8 heste samt plov, harve og vogn, når den blev overtaget af en ny fæster. I Hans Christensens tilfælde blev der beregnet udgifter til en helt ny besætning og nye redskaber (incl. 2 vogne), og det skulle i alt beløbe sig til 100 rdl. Dette krav kan forekomme temmeligt besynderligt, eftersom der allerede var de fornødne redskaber samt en hest på gården. Man kunne forestille sig, at alt det gamle blev solgt for at give den nye fæster mulighed for at starte på en frisk med et nyindkøbt og ubrugt produktionsapparat. Men sådan forholdt det sig heller ikke. For et blik i auktionsprotokollen viser, at *Rasmus Jensen*, der overtog gården efter Hans Christensen, købte den tilbageblevne hest, en af de to beslagne vogne samt ploven og diverse harver. For resten gav han kun 15 rdl. for det hele. Man må håbe, at Sveistrup har refunderet ham dette beløb.

Endelig skal det bemærkes, at ved bo-registreringen i december 1779 blev de 8 daværende heste vurderet til i alt ca. 31 rdl., men nu kræver Sveistrup 72 rdl. for 8 nye. Han har uden tvivl kunnet skaffe en ny hestebesætning for et væsentligt lavere beløb!³⁶

Den sidste af Sveistrups store fordringer var *folkelønninger*. Sveistrup havde udbetalt Ole Nielsen 20 rdl. for arbejde på gården fra nytår 1780 til påske 81 og Maria Nielsdatter 8 rdl. for 1 års virke som husholderske. Dertil kommer mindre beløb til Christen Bollesen, hans efterfølger som tjenestekarl og en tjenestepige, der havde været på gården fra Mikkelsdag 1780 til marts 81.

Naturligvis havde boet andre kreditorer end Sveistrup. En af dem var pastor Top, der savnede sin *tiende* fra 1778, 79 og 80 og heller ikke havde fået fuld betaling for 1771.

Alt i alt krævede han 23 rdl. 80 skilling. Tiendeafgiften skulle ellers være erlagt i naturalier og bestod af en række forskellige varer. I 1779 så "afgiftsbuketten" ud som følger: 7 skæpper rug (dvs. ca. 120 liter), 14 skæpper byg, 10 skæpper havre, 8 lam, 2 kalve, 1 gris samt æg for 8 skilling, høns for 12 skilling

og ost for 28 skilling. Sammensætningen ser ud til at have været lidt forskellig fra år til år.

Også kirkeværgen skulle have tiende. Han havde udeståender for alle årene 1777-80. Til sidst var der de *uprioriterede fordringer*, der efter sædvanlig praksis blev lagt nederst i bunken. Her gjorde Ole Nielsen sig gældende igen; han havde nemlig heller ikke fået løn for 1778 og 79. Broderen Anders havde også arbejdet gratis i efteråret 1779. Endelig havde Hans Christensen en smule gæld til nogle af sine handelspartnere. Mølleren i Skovse krævede f.eks. 14 rdl. for mel, og en købmand i Slagelse ville have 1 rdl. 7 skilling for stenkul, træsko m.m. Det fremgår, at Hans Christensen allerede havde afbetalt ca. $\frac{1}{2}$ rdl. af sin oprindelige regning ved at køre fragt til København for købmanden. *Skifteomkostningerne* må heller ikke glemmes, men de blev sat meget lavt - til kun knap 17 rdl.

De mange store poster på boets passiv-side oversteg langt, hvad indboet kunne indbringe ved auktion, så de, der havde uprioriterede fordringer, fik ingenting, og Sveistrup måtte også notere et betragteligt tab, omend det ikke kan have været så stort i virkeligheden, som det umiddelbart ser ud til på papiret. Hvis vi antager, at hans udgifter til ny besætning m.m. har ligget på ca. 50 rdl. i stedet for de 100, han selv angiver, har han i alt mistet ca. 150 rdl.

Man kan her stille det spørgsmål, om Sveistrup ikke i temmelig høj grad selv var skyld i, at han fik så store tab. Hvis Ole Nielsen var blevet forstrakt med vårsæd og flere og bedre heste i 1780, kunne høstresultatet være blevet meget bedre - sådan at det havde været unødvendigt med de store mængder lånekorn i 1781. På den anden side må vi også være opmærksom på, at der utvivlsomt var mange andre bønder på godset, som trængte til forstrækninger i løbet af 1780, og godsets ressourcer var ikke store.

Relativt set har Ole Nielsen været en langt større taber i spillet end Sveistrup. Han mistede sin fødegård og måtte vinke farvel til to års løn, der - så lille beløbet end var - må have været meget vigtigt i hans opsparing.

Dette er sidste gang, vi med sikkerhed møder Ole Nielsen i arkivalierne. Ved en gennemgang af 1787-folketællingen for de 4 nærmeste sogne har jeg ganske vist fundet en indsidder Ole Nielsen i Madslunde (Kindertofte sogn), der efter alderen at dømme *kunne* være vores Ole. Han var gift og havde en datter på 4 år. På den anden side var Ole Nielsen et meget almindeligt navn, og aldersangivelser i datidens folketællinger skal tages med et gran salt, så det er meget usikkert, om vi står over for den rette person.

Birthe Pedersdatters kamp mod myndighederne

Ved fuldmægtig Worsøes besøg i Skovse d. 10. marts havde Birthe Pedersdatter afvist at videreføre gården på egen hånd. Hun har uden tvivl følt sig presset til at svare på den måde; Worsø opstillede jo nærmest som en betingelse for at hun kunne fortsætte driften, at hun både anskaffede ny besætning

og betalte restancer, og Worsøe har næppe tilbudt hende hjælp til at bringe gården på fode igen. I den situation har hun sikkert følt det som en umulig opgave at fortsætte.

Da hun fik lejlighed til at tænke sig om, ændrede hun mening og gik i ofensiven. Resultatet blev i første omgang et brev til kongen, dateret d. 20. marts.³⁷ Brevet er tydeligvis formuleret af en trænet skriver, og han har også underskrevet det i Birthes navn. Da brevet er meget kort, gengives det her i hele sin udstrækning.

Stormægtige Monark   Allernaadigste Arve Konge og Herre!
For Deres Kongelige Mayestæts Naade-Throne nedkaster jeg mig fattige bedrøvede Kone og beder allerunderdanigst om Naade for min elendige Mand, som ved sidste Session i Deres Mayestæts Høyeste Ret er dømt 4 Aar i Rasphuuset: at han enten allernaadigst maatte forskaanes for haarde Straf, eller samme allernaadigst formildes paa mindre Tiid; hans lange Arrest bedes maatte tages i allernaadigst Consideration, som har været siden sidst i Aaret 1779. - Min Mand har forsikret mig, at han er uskyldig i den beskyldning, som vores Herskab Hr. CancellieRaad Sveistrup til Friderichslund har anlagt og forfulgt Sag mod mig, min mand og Daatter for, Sagen er kortelig denne: Jeg med min Mand Hans Christensen af Schousøe paa Friderichslund Gods havde sammesteds en Gaard i Fæste, og havde vi en Daatter hiemme som var min egen men Hans Christensens StedDaatter; denne vor Daatter var saa uheldig at blive besvangret, og vor berørte Herskab lod sig forløse efter Rygte at lade min mand forfølge med Process og Beskyldninger som den der havde besvangret Daatteren, der dog i sig selv ey kunne beviises, og efter dyre Forsikringer af min Mand ey heller var saa, dog var min Mand formedelst Sagen ey ved Hiemting kom ret i Lys, bleven dømt som sagt ved Høyeste Ret at arbejde i Rasphuuset i 4 Aar, og er i disse dage der indført; jeg sucker vee-modeligst om min Mands Løsgivelse og forventer allernaadigst Bønhørelse.
Schousøe Bye den 20. Martii 1781

Dybeste allerunderdanighed

Birthe Pedersdatter

af Schousøe Bye paa Friderichslund Gods Antworschou Amt, opholdende mig hos Gaardmand Peder Larsen i bemte Schousøe.

Brevet er påfaldende afdæmpet i sin kritik af Sveistrup; ja, det virker faktisk som om skriveren omhyggeligt undgår at kritisere godsejeren direkte. Brevets ordlyd synes bestemt heller ikke at have tilfredsstillet Birthe Pedersdatter, for få dage senere sendte hun et nyt brev til kongen. Ærgerligt nok er det ikke bevaret, og det er således ikke til at se, hvem der har ført pennen. Men i Danske Kancellis Supplikbog findes et fyldigt og efter alt at dømme loyalt referat af skrivelsen.³⁸ Her er stilen ganske anderledes, end i brevet fra d. 20. marts. Birthe Pedersdatter hævder således, at ”paa den Tid, de blev arresteret, var deres Gaard i god Stand og uden Restancer, men da hun nu igjen skal til-

træde den, er den ganske ruineret og desuagtet paastaar Sveistrup, at hun uden Erstatning skal modtage samme, hvilket hun troer at være ubilligt og derfor har forlangt, at Gaarden skal leveres hende i den Stand, hun forlod den og hun at være befriet for at svare til Gaardens Forringelse i den Tid hun var arresteret, eller og at CancellieRaad Sveistrup ville give hende Husleie i Gaarden sin Livstid, nogen Tønder Korn, Foer og Græs til en Ko og 3-4 Faar aarlig samt at hendes Klæder og Meubler maa vorde hende udleveret. Men dette Tilbud har han ey villet antage, men vil sætte hendes Effecter til Auction. Hun ansøger derfor, at Amtmanden maa beordres at fordre Regnskab af CancellieRaad Sveistrup for sin Behandling, og at denne ey uden Amtmandens Vidende og Approbation maa foretage nogen Behandling med Gaarden og hendes Effecter”.

Birthe Pedersdatter havde altså tilsyneladende endnu ikke opgivet at føre gården videre, men det lyder som om hun selv troede mere på en slags aftægtsordning, hvorved hun fik sikret sit udkomme resten af livet. Først og fremmest røber brevet dog en dyb mistillid til Sveistrup, hvad der navnlig kommer frem i brevet slutning, hvor hun fremsætter ønske om, at amtmanden må få en vidtgående kontrol med gården.

Hermed holder Birthe Pedersdatters klagevirksomhed ingenlunde op! For d. 7. april modtog kancelliet et brev fra *Casper Gottlob Schmidt*, der havde været forsvarer for familien ved Højesteret.³⁹

Brevet viser, at Birthe Pedersdatter har opsøgt Schmidt personligt. ”Med grædende Taare” har hun beklaget sig over gårdens slette tilstand, og hun har ”indstændigt” bedt ham ansøge om kongens nåde for hendes mand. Man må sige, at Schmidt gjorde, hvad han kunne, for det er blevet til et langt og svulstigt forsvarsskrift for familien. Schmidt benægtede ikke, at Sveistrup ”med mange Konster og Krumspring har til Veie bragt en slags Formodning imod Hans Christensen og Helvig Nielsdatter”, man han understregede, at denne formodning kunne være falsk og, at Hans og Helvig både før og efter dommen påberåbte deres uskyld. Og eftersom de allerede havde siddet længe i fængsel og været undergivet et ”hjerterængende” (der menes vel: ubehageligt nærgående) søgsmål, som oven i købet havde forvoldt deres ruin, mente Schmidt, at ”de noksom har forsonet det mistænkelige Forhold”.⁴⁰

Han søgte derfor kongen om, at Hans og Helvig måtte blive befriet for videre straf, og for at få sagen til at glide lettere igennem, foreslog han desuden, at Helvig ”for at undgaa Forargelse, kunde forbydes enten at opholde sig i Sjælland eller paa visse Miil omkring Schousøe . . .”. Helvig skulle altså ofres for at sikre forældrenes økonomiske overlevelse.

Fik Birthe så noget ud af alle disse bønner og forespørgsler? Både ja og nej. Den første ansøgning fra 20. marts blev slet ikke besvaret, antagelig fordi Schmidts brev kom sagsbehandlingen i forkøbet. Schmidts bønsskrivelse blev sendt til høring hos højesteretspræsidenten, Rosenørn. Han syntes nok at have forståelse for konens ynkelige tilstand, men samtidig fandt han, at Hans

Christensen under ingen omstændigheder burde få mindre end 1 år i Rasp-
huset, ”og i fald at Helvig Nielsdaatter skulle blive frietaget for videre Tugt-
huusarbejde, det da maatte ske med de Vilkaar: at hun saa snart Hans Chri-
stensen løslades, begiver sig af Siælland og ikke mere der lader sig finde, saa
længe Hans Christensen lever”. Kancelliet tilsluttede sig svaret, hvorefter
sagen blev forelagt Geheimestatsrådet. Her faldt den endelige afgørelse d. 31.
august, og det blev en ”stadfæstelse” af højesteretsdommen. Fængselsarkivets
mandtalsbøger viser også, at Hans Christensen og Helvig Nielsdatter faktisk
kom til at sidde i samfulde 4 hhv. 1 år.

Derimod hjalp Birthes klage over gårdens tilstand. Dette brev blev via
amtmanden sendt til udtalelse hos Sveistrup. Han afviste at have ladet gården
forfalde; tværtimod havde han bl.a. leveret et par heste. Desuden kunne han
selvfølgelig henvise til, at Birthe Pedersdatter d. 10. marts ”rent og lydeligt”
havde frasagt sig gården. Imidlertid lovede han nu at ville give Birthe 4 rdl.
årligt samt ekstraskatten for hende; den beløb sig til 1 rdl. om året. Herudover
ville han skaffe hende gratis logi i form af en indsidderstue. Amtmanden
fandt, at dette var mere end, hvad man med rimelighed kunne kræve af en
godsejer, og Kancelliet billigede derfor løsningen.

*Hvem skal nu betale?*⁴²

Et andet spørgsmål, der gav anledning til megen brevveksling i foråret og
sommeren 1781, drejede sig om, hvem der skulle betale udgifterne til forsvar-
ere, arrest og forplejning under den langvarige retssag. Sveistrup havde lagt
mange penge ud, og da boet viste sig at være insolvent, henvendte han sig til
amtmand Fleischer i håb om at få sine udgifter refunderet. Fleischer kviede
sig, for han mente, at ”den fattige Almue” i Korsør og Antvorskov amter i
forvejen var hårdt bebyrdet med skatter. Amtmanden forespurgte derfor kan-
celliet, om det var muligt at få den kongelige ”sigt- og sagefaldskasse” (en slags
bødekasse) til at betale. Fleischer understregede i den forbindelse, at Sveistrup
under ingen omstændigheder måtte blive tvunget til at punge ud, for det ville
have en afskrækkende virkning på andre godsejere, der evt. måtte komme i en
lignende situation. Kancellikollegiet svarede, at der ikke var lovhjælp til at
bruge sigt- og sagefaldskassens midler til sager som denne. Hvis de samlede
omkostninger var under 200 rdl., skulle de pålignes befolkningen i Korsør og
Antvorskov amter, ellers måtte hele stiftet bidrage.

Hans Christensen søger om skilsmisse

Efter fængslingen af Hans Christensen og Helvig Nielsdatter samt løsningen
af Birthe Pedersdatters boligproblemet sænker stilheden sig over familien, men i
sommeren 1785 træder to af hovedaktørerne, Hans og Birthe, pludselig ind på
scenen igen - eller mere præcist: de optræder påny i Danske Kancellis arkiver.

D. 10. marts 1785 blev Hans Christensen lukket ud af Raspuset. De 4 år
med hårdt og sundhedsfarligt arbejde har sikkert sat sine mærker, for i be-

Selv om Eickstedt kun var godsejer i Vestsjælland i 3 år, nåede han at sætte sine spor. Han lagde Frederikslund sammen med hovedgården Liselund, og dér, hvor Liselund havde ligget, begyndte han at opføre den ny herregård Store Frederikslund (billedet). Ligeledes satte Eickstedt gang i landboreformerne på godset.

Sveistrups gamle herregård blev omdannet til forpagtergården Lille Frederikslund. Denne ejendom er siden blevet bygget totalt om.

gyndelsen af juni samme år skrev han til kongen, at han var så svagelig, at han ikke følte sig i stand til at antage hus eller gård på landet. For at undgå at blive tvunget tilbage på Frederikslund gods, bad han om tilladelse til at bo ”i hans Mayestæts Riger og Lande, hvor han Brødet kan erhverve”.⁴³

Sveistrup var ikke længere ejer af Frederikslund; han havde solgt godset et par år forinden til generalmajor *Hans Henrik von Eickstedt*. Den nye ejer var selvfølgelig bekendt med incest-historien, så da kancelliet præsenterede ham for Hans Christensens ønske om at bosætte sig andre steder i landet, mødte det ikke den fjerneste modstand fra hans side. Tværtimod foreslog Eickstedt, at der ”for at undgaae videre Forargelse” blev udstedt forbud mod, at Hans nogensinde igen indfandt sig i amtet. Forslaget fik såvel amtmændens som kancellikollegiets blå stempel, men i Geheimestatsrådet valgte man en mere moderat formulering, idet forbudet kun kom til at gælde selve Frederikslund godsdistrikt.

Endnu inden Geheimestatsrådet havde truffet denne beslutning, lå et nyt brev fra Hans Christensen hos kancelliet⁴⁴. Brevet, der er bevaret i original, er dateret Kbh. d. 24/8 1785 og skrevet af en professionel skriver. Det er gennemsynet af hadske påstande om Birthe Pedersdatter.

Det hævdes, at Birthe måtte afstå gården, fordi hun ikke kunne bestyre den mere p.g.a. alderdom og skrøbelighed. Der står også, at hun havde været Hans Christensens største anklager i incestsagen, og at det var hendes og Ole Nielsens skyld, at sagen overhovedet blev rejst. Hun skulle stadigvæk nære fjendskab til ham, og han tvivlede på, at det ville være muligt "at komme til Forlig med hende og undgaae Uenighed og deraf flydende Forargelse". Samtidig følte han et stort behov for at gifte sig igen for ". . . i sin tiltagende Alder at have nogen Hielp og Reenlighed af en troe Koene..." Ansøgningen slutter derfor med en bøn om at få lov til at gifte sig med "et skikkeligt Fruentimmer enten her i Staden eller hvor jeg samme kunde finde og faae til min Hustrue . . .".

Kancelliet oversendte Hans Christensens skilsmisseansøgning til Københavns Hof- og Stadsret, der på det tidspunkt har været hans hjemting. De 12 dommere svarede, at hvis *Birthe Pedersdatter* havde søgt skilsmisse, ville hun uden videre kunne have fået det i henhold til Danske Lov 3.16.15, der giver en mand eller kvinde ret til at blive skilt, hvis ægtefællen har været utro. I så tilfælde måtte Hans Christensen efter 3 års forløb søge kongen om ret til at gifte sig igen, og han kunne nok vente at få en sådan tilladelse, mente dommerne.⁴⁵

Imidlertid var det jo ikke Birthe, men Hans, der stod bag ansøgningen, og så stillede sagen sig helt anderledes. Dommerne kunne ikke finde nogen paragraf i loven, der gav mulighed for at imødekomme hans ønske. men de har nok haft en del forståelse for problemet, for de afviste ikke uden videre ansøgningen, men foreslog i stedet kancelliet at sende brevet til ansøgerens præst for at skaffe oplysninger om mandens alder og opførsel og om konens indstilling til ham, herunder om hun ønskede skilsmisse.

Kancelliet efterkom anmodningen, og d. 7. november lå Hans Christensens ansøgning og Hof- og Stadsrettens udtalelse på amtmand *Vilhelm Mathias Scheels* skrivepult. Han sendte papirerne videre til pastor Top med besked om at stille Birthe Pedersdatter en række udspecificerede spørgsmål om hendes syn på fremtiden . Bl.a. skulle Top spørge hende om, hvordan hun troede at kunne ernære sig, hvis hun igen skulle bo sammen med Hans Christensen og af den grund blev nødt til at fralytte Eickstedts gods. Her ramte amtmanden et ømt punkt, for efter at have boet i Skovse i mere end 30 år har Birthe næppe haft det fjerneste ønske om at sige farvel til de andre beboere i landsbyen, der havde været hendes sociale netværk. Scheel lagde da heller ikke skjul på, hvad han selv anså for den lykkeligste udgang på sagen. Han bad således Top ". . . foreholde Birthe Pedersdaatter hvad som efter Omstændighederne og hendes Forfatning maatte være tienligst, da der vel næppe imellem disse Ægtefolk herefter kan ventes en saadan Forening som Mandens Lyksalighed udfordrer, og deres Forbindelse i andet Fald altid ville geraade dem selv til Byrde og andre til Forargelse, hvilket formodentlig kunde være at forebygge ved den attraaede Skilsmisse, hvis samme allernaadigst maatte bevilges."⁴⁶

Birthe Pedersdatters svar faldt fint i tråd med Scheels ønsker. I sit brev til

Scheel, dateret d. 12. november 1785, skrev Top, at han først havde spurgt hende, om hun kunne støtte mandens skilsmisseansøgning. Hun svarede, at hun var sikker på, hun ikke kunne ønske sig noget godt af ham, og derfor ønskede hun ikke at bo sammen med ham igen. Derefter lød spørgsmålet, om hun troede, hun kunne tilgive mandens forseelse og leve et fornøjet (dvs. tilfreds) og fredeligt liv med ham. Det mente hun nok at kunne gøre, men kun på den betingelse, at hun kunne vente sig det samme af ham.

Top forhørte sig også om hendes økonomiske situation, og han fik at vide, at godsejeren havde stillet et hus til disposition for hende i Skovse og, at hun modtog de 4 rdl. om året, som hun var blevet lovet i sin tid. Ellers ernærede hun sig af sine hænders gerning. Men hun var bekymret for den dag, hvor hun p.g.a. alder eller sygdom ikke længere ville kunne bestille noget. Så hun bad myndighederne om at pålægge Hans Christensen at yde hende økonomisk hjælp, hvis hun skulle komme i en sådan situation. Hun mente, at Hans burde gøre dette uanset, om han indgik nyt ægteskab eller ej. Hendes krav siger noget om, hvor udsatte enlige kvinder var i 1700-tallet - i et samfund med en meget dårligt fungerende offentlig socialforsorg.

Top sluttede brevet med nogle oplysninger om de to ægtefæller. Han betegnede Birthe Pedersdatter som "en skikkelig gammel Kone" på nogle og tres år. Mandens alder blev opgjort til et sted mellem 40 og 50 år, og efter konens udsagn skulle han nu igen opholde sig i sin hjemlandsby Holmstrup. Birthe mente at vide, at han endnu en gang havde anskaffet sig heste og vogn for at køre rejser til København.

Efter at Birthe Pedersdatter havde sagt ja til skilsmisse, gav amtmanden forslaget en varm anbefaling. Flertallet i Kancellikollegiet gik også ind for, at ægteskabet blev ophævet og, at Hans Christensen fik tilladelse til at gifte sig påny. Men i Geheimestatsrådet blev begge ønsker afvist. Vi ved ikke hvorfor, men måske har statsrådets medlemmer lagt vægt på, at det var Hans og ikke Birthe, der oprindelig fremkom med anmodningen. Og de har måske også følt, at Birthes erklæring blev afgivet så meget under pres, at den ikke kunne tillægges så megen betydning, som hvis hun selv havde indsendt en ansøgning om skilsmisse.

Et uventet efterspil

Geheimestatsrådets afgørelse fik ikke nogen større praktisk betydning, da Birthe Pedersdatter døde 3 måneder senere. Det fik dog ikke Hans Christensen til straks at kaste sig ud i et nyt ægteskab, for næste gang vi støder på ham, var han stadig enkemand. Kilden er ekstraskattemandtallet for Slagelse januar 1787.⁴⁷ Hans må være flyttet hertil efter juli 1786, eftersom han ikke optræder i skattemandtallet fra denne måned. Man kan undre sig over, at han valgte at slå sig ned så tæt på sin gamle bopæl i betragtning af det omdømme, han må have fået på egnen. Måske har han været en rigtig hjemmefødning, der - når alt kom til alt - ikke kunne forestille sig at bo andre steder. Det kan

Erindring: Pro Memoria

27de den 11de d. 1785. at 7de fra Jørgen Høj
Hensigten er at Læse ham som han var indføjet i
Birkens Brevs Bøger for mig, og paa forlægge følgende
Oplysninger om den samme forklaring:
a) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru.
b) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
c) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
d) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
e) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
f) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
g) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
h) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
i) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
k) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
l) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
m) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
n) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
o) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
p) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
q) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
r) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
s) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
t) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
u) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
v) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
w) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
x) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
y) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.
z) Han var indføjet i den af Jørgen Høj og hans
Hustru, og derfor indføjet i den af Jørgen Høj
og hans Hustru.

Uddrag af pastor Tops svarskrivelse til amtmanden den 12. november 1785, hvori han redegør for udfaldet af samtalen med Birthe Pedersdatter.

også være, at han alligevel ikke var så socialt isoleret, som man let kommer til at tro ved at følge incest-sagen.

Men hvem delte Hans nu bolig med i Slagelse? Helvig og Bodil sømænd! Helvig har tydeligvis indtaget rollen som husbestyrerinde hos stedfaderen. Det virker unægtelig overraskende at se dem under samme tag efter, at myndighederne havde overvejet at forvise Helvig fra Sjælland for at undgå sexuel samkvem mellem de to. Det er fristende at tænke på gentagelsestvang endnu en gang, selv om det bliver på et meget løst grundlag. Men det er da også en mulighed, at Helvig selv har fået lyst til at bo sammen med stedfaderen igen. Endelig har de to haft praktiske grunde til at søge sammen på ny, for de har

uden tvivl begge haft svært ved at blive gift efter alt, hvad de havde været igennem. Samtidig var det en nødvendighed for Hans at have en hustru eller husbestyrerinde til at hjælpe sig med sit arbejde. Han ejede nu et forholdsvis stort hus i udkanten af byen og levede af sine gamle erhverv agerbrug og vognmandskørsel, som han forenede med lidt brændevinsbrænding. Ligeledes havde Helvig behov for en forsørger, hvis hun skulle undgå en tilværelse på samfundets bund. Når myndighederne accepterede - eller i alt fald så igennem fingrene med - at Hans og Helvig flyttede sammen igen, skyldes det måske, at man har indset, at de dermed sparede bysamfundet for evt. fattighjælp til Helvig.⁴⁸

Da der foreligger ekstraskattemandtal for hvert halve år, er det muligt at følge familiemedlemmerne temmelig nøje. Mandtallene har dog den mangel, at de ikke medtager personer under 12 år. Af den grund kan vi ikke se, hvornår Bodil forlod hjemmet for at komme ud at tjene, Men listerne fortæller, at hun vendte tilbage i 1801 og var der indtil 1807. Hans Christensens og Birthe Pedersdatters søn Christen flyttede også ind; det skete i 1791. Derimod forekommer Helvigs første barn Jacob aldrig i ekstraskattemandtallene, hvad der virker noget mærkeligt, eftersom lægdsrullerne fra Frederikslund gods både i 1792 og 96 nævner, at Jacob opholdt sig i Slagelse, hvor Hans Christensen havde kautioneret for ham.⁴⁹ Jacob døde i juni 1799, og iflg. kirkebogen boede han da hos Hans Christensen. 4 år senere døde Christen, og i 1806 var det Helvigs tur. Herefter gik der typisk nok kun et par måneder, før Hans Christensen var gift igen, men det blev et kortvarigt ægteskab, for i 1809 bukkede den gamle vognmand og bonde selv under. Skifteprotokollen for Slagelse fortæller, at datteren Maren overlevede ham. Hun var gift med en Slagelse-borger og boede næsten dør om dør med sin far.⁵⁰ Så man kan vist roligt sige, at Hans Christensen har haft en udpræget tilbøjelighed til at knytte sine børn til sig.

Eftertanker

Beretningen om familien i Skovse er interessant fra mange synsvinkler, og den er dermed et godt eksempel på, at man ved at arbejde lokal- og slægtshistorisk kan kaste lys over mange forskellige sider af historien.

Først og fremmest er fortællingen naturligvis et bidrag til *retshistorien*. Sagen fandt sted i en brydningstid mellem en gammel og en ny retspraksis i sædelighedsspørgsmål, og de modstridende opfattelser kommer klart til udtryk i dommene og i centraladministrationens behandling af sagen. Tillige giver historien et indblik i forskellige juristers holdninger til brugen af tortur, ligesom vi får et indtryk af mulighederne - eller snarere manglen på samme - for at opnå skilsmisse i 1700-tallet.

Et andet vigtigt ærinde har været at belyse samspillet mellem retssagens forløb og familiens levevilkår. Sagen fik konsekvenser for alle medlemmer af familien, ikke blot Hans og Helvig. Incestsagen blev familiens ruin, og de

dystre økonomiske udsigter har da også spillet en vigtig rolle for vidneafgivelsen. Familien søgte at stå sammen om at afvise incestrygterne, men det lykkedes ikke. Mange andre tilfælde af blodskam er uden tvivl aldrig kommet til offentlighedens kendskab, fordi familien formåede at holde tæt.

Hvad det *landbohistoriske* angår, giver det specielle begivenhedsforløb i 1779-81 os en usædvanlig god mulighed for at følge en fæstegård på tæt hold gennem et år. Jeg skal indrømme, at situationen var ekstrem på den måde, at gården var underbemandet gennem det meste af 1780 samtidig med, at den var udsat for både dårlig høst og massedødsfald blandt hestene. Dertil kommer, at Ole Nielsen ikke havde erfaring med at lede gårdens drift.

På den anden side var mange år i 1700-tallet plaget af misvækst eller epidemiske sygdomme blandt husdyrene, så historien fra Skovse giver alligevel et godt billede af, hvor skrøbelig en fæstegårds økonomi kunne være samt af, hvor store udsving der kunne være fra år til år i en bondes økonomi. Desuden viser historien tydeligt den gensidige økonomiske afhængighed mellem gods-ejer og bonde, ligesom vi får værdifulde konkrete oplysninger om forbrug af kornvarer m.m. til mennesker og dyr.

På det *administrationshistoriske* område giver historien et indblik i kommunikationsveje og kompetencefordeling mellem embedsmænd på forskellige niveauer - herunder den meget vigtige rolle som amtmand. Desuden får vi kendskab til arbejdsgangene i Danske Kancelli. Det ses, at kancelliet bestræbte sig på at undgå vilkårlige afgørelser ved at forhøre sig til forskellig side, inden den endelige afgørelse blev truffet. Dette trak imidlertid beslutningsprocessen i langdrag, hvad der ofte var til stor gene for de involverede personer. Og kancelliet ville åbenbart nødtigt fravige sine vante arbejdsgange, selv når der var behov for et hurtigt svar.

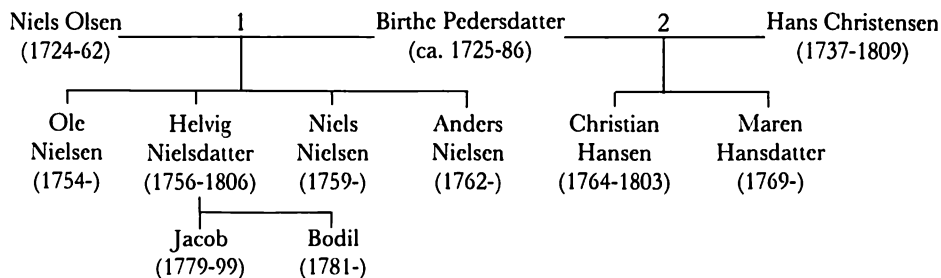
Endelig kan historien om familien i Skovse bruges i *kvindehistorisk* øjemed. Bl.a. viser Birthe Pedersdatters idelige klager over godsejeren, at ældre tiders almuekvinder ikke altid var så undertrykte og forsagte, som man ofte går og tror.

Gennemgangen af incestsagen og dens følger har også efterladt mange uløste problemer. Man kommer ikke uden om, at det bevarede kildemateriale er fragmentarisk, og derved rejser spørgsmålet om det, vi har fået overleveret, giver et tilstrækkeligt nuanceret og velafbalanceret billede af personerne. Således bygger min opfattelse af Sveistrup i stor udstrækning på hans brev til kongen d. 12/3 1780. Det er jo den mest fyldige redegørelse fra hans hånd i denne sag. Men hvem siger, at brevet giver et fuldstændigt dækkende billede af godsejerens holdning?

Gennem Sveistrups brev til kongen - og skifteprotokollen - får man det indtryk, at godsejeren brugte incestsagen som en kærkommen anledning til at skaffe sig af med en bonde, som han og pastor Top længe havde haft store problemer med. P.g.a. kildemangel er det imidlertid næsten umuligt at stu-

PERSONGALLERI:

FAMILIEN:

Peder Pedersen: Svoger til Birthe Pedersdatter, gårdmand i Holmstrup.

Ole Pedersen: Slægting, gårdmand i Skovse.

AMTMÆND:

Wolf Veit Kristof von Reitzenstein: Amtmand for Ringsted og Sorø amter samt konstitueret (midlertidig) amtmand for Korsør og Antvorskov amter fra 15. oktober 1779 til 28. april 1780.

Karl Adolf Raben: Fra 28. april 1780 til 3. december s.å.

Esaias Fleischer: Fra 3. januar 1781 til 17. august 1785.

Vilhelm Mathias Scheel: Fra 17. august 1785 til 21. december 1798.

ØVRIGE:

Lars Andersen: Byfoged i Slagelse. Forestod det andet forhør af familien i december 1779.

Christen Bollesen: Tjenestekarl på Hans Christensens fæstegård 1779-80.

Maria Christensdatter: Beboer i Skovse. Vidne mod Hans Christensen.

Niels Christensen: Husmand i Skovse.

Mads Fridsch: Højesteretsdommer.

Andreas Hansen: Byfoged i Skælskør.

Jacob Holst: Kobbersmed i Sorø. Udlagt som barnefader til Helvigs andet barn.

Ove Høegh-Guldberg: Kabinetssekretær 1774-84.

Rasmus Jensen: Fæstede Hans Christensens gård i 1781.

Henrich Jessen: Byfoged i Sorø. Ledede i foråret 1780 retssagen ved Antvorskov birketing og blev siden dommer i kommissionsdomstolen.

Laurits Kongslev: Professor ved Sorø Akademi. Dommer i kommissionsdomstolen.

Christen Larsen og Johanne Jensdatter: Arrestforvarer-par i Skælskør.

Maria Nielsdatter: Indsiddet i Skovse. Husbestyrerinde for Ole Nielsen april 1780 - marts 1781.

Jens Nielsen: Gårdmand i Skovse.

Jacob Rasmussen: Husmand i Grøfte. Han og hans kone var plejeforældre for Helvigs søn Jacob.

Ole Pedersen Rested: Højesteretsdommer.

Peder Rosenørn: Præsident (justitiarius) for Højesteret.

Caspar Gottlob Schmidt: Forsvarede Skovse-familien for Højesteret. På vegne af Birthe Pedersdatter ansøgte han i april 1781 kongen om at benåde Hans Christensen.

Henrik Stampe: Generalprokurør, medlem af kancellikollegiet m.m. (se note 15).

Christen Sveistrup: Birkedommer i Antvorskov birk 1773-84. Ejer af Frederikslund gods 1774-83. Fra 1785 til 93 ejede han Åstrup gods i Nordjylland.

Dietrich Top: Sognepræst i Sct. Mikkels sogn 1769-92.

Ulrich Worsøe: Fuldmægtig på Frederikslund gods.

Hans Henrik von Eichstedt: Ejer af Frederikslund 1783-86. Lagde i 1785 dette gods sammen med hovedgården Liselund. Var generalmajor og spillede en væsentlig rolle i kuppet mod Struensee. Under Høegh-Guldbergs regime var han bl.a. statsminister, kommandør ved Livgarden og Københavns kommandant. Afskediget fra sine poster efter kuppet i 1784.

dere arten og omfanget af de konflikter, der måtte have været mellem Hans Christensen og hans præst og herskab i årene før 1779.

Vi må heller ikke overse, at Sveistrup *kan* have været en meget nidkær jurist, der gjorde alt for at forfølge sine sager tilbunds. For at fastslå, om han har været særlig hård og fremfusende i sagen om Hans Christensen og Helvig Nielsdatter, burde man derfor egentlig foretage en nærmere undersøgelse af hans øvrige retspraksis.

Der er også stadigvæk en del dunkle punkter vedr. forholdet mellem de enkelte medlemmer af familien - og mellem familien og naboerne. Samt hvilken indflydelse incestsagen havde på disse gensidige relationer. Er det f.eks. rigtigt, at Hans Christensen stod på "krigsfod" med sine bysbørn, sådan som Sveistrup hævder? Hvordan udviklede forholdet mellem Ole og hans forældre sig efter incestsagen? Og hvordan forholdt de andre børn (Niels, Anders, Christen og Maren) sig til de dramatiske begivenheder på fæstegården? etc.

Men det mest interessante spørgsmål drejer sig vel nok om forholdet mellem Hans og Helvig. Der kan næppe være tvivl om, at de har haft et sexuel forhold til hinanden, men hvor længe har det stået på? Er det først begyndt, efter at hun var blevet voksen - eller går det tilbage til barndommen? Dette er af afgørende betydning for, hvordan vi skal vurdere deres handlinger - ikke blot over for stedfaderen, men også over for andre mennesker, deriblandt kobbersmeden i Sorø.

NOTER:

- 1 Tak for kritik og gode råd til: medlemmerne af Knud Pranges kollokvier samt Flemming Jensen, Lisbeth Ulsø, Michael Bregnsbo, Bjarne Weesch, Peter Johnson, Keld Grinder Hansen m.fl.
Alt det utrykte kildemateriale er fra Rigsarkivet (RA) eller Landsarkivet for Sjælland m.m. (LA).
- 2 Georg Hansen: "Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i det 18. årh.", Kbh. 1957.
- 3 De slægtshistoriske oplysninger i afsnittet stammer fra *Sct. Mikkels* og *Sct. Peders sognekalds kirkebøger* (LA) og *Antvorskov 2. halv rytterdistrikt: Ekstraskatteregnskaber 1762-68* (RA).
- 4 Hovedkilden til afsnittet er: *Antvorskov birk: Politiprotokol 1778-86*, fol. 256ff. (LA).
- 5 Georg Hansen: anf.arb. s. 92ff.
- 6 Gælden til præsten opgjorde Hans Christensen til 14 skæpper byg (svarende til ca. 240 liter) samt nogle småafgifter til en samlet værdi af højst 3 rdl. Og til godsejeren skyldte han - iflg. eget udsagn - kun to gamle skatter, som han ville betale, når det blev forlangt.
- 7 Jvf. Troels-Lund: "Dagligt liv i Norden i det 16de Aarhundrede", bd. 7, Kbh. 1903, s. 63 ff.
- 8 Vedr. Fødselsstiftelsen, se bl.a. Beth Grothe Nielsen: "Letfærdige Qvindfolk" - om Gisle Nielsdatter og andre barnemordersker", Kbh. 1982, s. 161ff.
- 9 *Renteammeret (Rtk)*: 2215.180, 2415.159, 2422.638 og 2422.639 og *Antvorskov 2. halv rytterdistrikt: Kontributions- og jordebogsregnskaber* (div årgange). (Begge RA).
- 10 *Rtk*. 2422.640.
- 11 *Frøderikslund Gods*: Skifteprotokol 1774-88, fol. 106-41 (LA).
- 12 Skiftesagen er først skrevet ind i protokollen *efter* afslutningen af sagen. Det samme gælder de andre skifter i protokollen. Denne måde at føre protokol på giver anledning til et par principielle bemærkninger. Dels er der en risiko for, at ikke alle kladdepapirer er blevet ført til bogs. Dels kan der ved indskrivningen være foretaget visse rettelser i forhold til de oprindelige kladder (nemlig hvis der i den mellemliggende tid er foregået forskellige ting, som måtte gøre den oprindelige formulering uaktuel eller uhensigtsmæssig). I sagen om Hans Christensens gård er der dog intet, der tyder på sådanne forglemmelser eller rettelser. Tværtimod virker det som om, Sveistrup har været meget omhyggelig med at få relevante dokumenter vedr. retssagen skrevet ind i protokollen.
- 13 Kopibogens præcise titel er *Antvorskov og Korsør amter: Protocol over de Udfærdigede Expeditioner og Breve vedkommende Antvorskov og Korsør Amter* fra 30. Oktober 1779 til 16. Mai 1780 . . . (LA). I dette afsnit refereres til s. 18-20 og 27.

- 14 Kilde til dette og næste afsnit: *Danske Kancelli (DK): Koncepter og indlæg til Sjællandske Tegnelser (F 12) 230/1780 (RA).*
- 15 Henrik Stampe (1713-89) var jura-professor 1753-85 og varetog 1753-84 det meget vigtige embede som generalprokurør. Udover medlemsskabet af kancellikollegiet indebar dette embede, at han fungerede som kronens juridiske konsulent, og han skulle høres ved udarbejdelsen af vigtige forordninger, ligesom han havde pligt til at gøre opmærksom på mangler eller uoverensstemmelser i den gældende lovgivning. Desuden hørte det til embedet at tage del i en masse kommissionsarbejde. Stampe er bl.a. kendt som en ivrig tilhænger af næringsfrihed og af selveje for bønderne. Han var også - sammen med bl.a. Høegh-Guldberg - med til at udarbejde dødsdommen over Struense og Enevold Brandt, men blev efter sigende chokeret over, at dommen også blev ført ud i livet.
- 16 Til dette og næste afsnit er der næsten udelukkende gjort brug af skifteprotokollen.
- 17 Dommen er bevaret som afskrift i: *Børne-, Tugt- Rasp- og Forbedringshuset*. Domme 1781-82. (LA). Dommen er tillige skrevet ind i skifteprotokollen.
- 18 I sin gennemgang af dølgsmålsager fra 1700-tallet (om ombringelse af spædbørn) nævner Beth Grothe Nielsen også flere eksempler på, at en domstol afsagde dødsdom i henhold til Danske Lov, men samtidig anmodede om benådning fra kongens side. Anf. arb. s. 44-45 og 54.
- 19 Om lejemålsbøder m.v., se Hans H. Worsøe: "Nogle betragtninger om børn født uden for ægteskab", Personalthistorisk Tidsskrift 1979.
- 20 Skifteprotokol fol. 117-18.
- 21 *Antvorskov og Korsør Amter: Extractprotocol over indkomne Breve 1780-82, nr. 209, 244, 246 og 258.*
- 22 *Højesteret: Dokumentbog 1777-85. (RA).*
- 23 *Højesteret: Voteringsprotokol 1780.*
- 24 Resteds argumentation er dog ikke så fremmed for os i det 20. århundrede. Således hører man ofte kvindelige voldtægts ofre beklage sig over manglende forståelse fra mandlige dommere, der mistænkeliggør dem for at have fristet voldtægtsforbryderen over evne.
- 25 Der er visse paralleller mellem frifindelsen af Birthe Pedersdatter og nutidens retslige og terapeutiske behandling af incestsager. Også i dag er der en klar tilbøjelighed til at fokusere på offeret og gerningsmanden og dermed overse det medansvar, som påhviler moderen ved, at hun ikke griber ind.
- 26 Ud over de allerede omtalte bøger kan bl.a. nævnes Carsten Hess (red): "Karen Jørgensdatter-sagen. Et dølgsmålsdrama 1764", Kbh. 1989 og Tage Holmboe's bidrag til Bagge m.fl.: "Højesteret 1661-1961", bd. II, Kbh. 1961. Iflg. Holmboe (s. 146) er der antagelig sket mange henrettelser p.g.a. incest i de første årtier af 1700-tallet. Og så sent som 1740 blev en 16-årig pige idømt 6 års fængsel ved Højesteret, selv om dommerne var overbevist om, at hun var blevet forført og truet af sin stedfader.
- 27 Holmboe fortæller (s. 146-55), at det indtil omkring midten af 1700-tallet var kutyme, at kancelliet rådspurgte universitetets teologiske fakultet i benådningssager. Herefter overtog Juridisk Fakultet denne rolle. Holmboe citerer således (s. 150-51) et svar fra juristerne til kancelliet vedr. en incestsag i 1756. Heri fremhæves det, at det kun er rimeligt at anvende dødsstraf for en forbrydelse, hvis den almindelige sikkerhed er i fare - og det er ikke tilfældet med blodskam. Blandt forfatterne til denne skrivelse finder vi Henrik Stampe. Det skal dog bemærkes, at Stampe generelt tilsluttede sig synspunktet om hårde straffes afskrækkende virkning. Holmboe nævner også, at nogle teologer fra midten af 1700-tallet begyndte at tage afstand fra dødsstraffe i sædelighedssager.
- 28 Beth Grothe Nielsen har påvist, at overgangen fra dødsstraf til fængselsstraf i høj grad hænger sammen med ønsket om at have en stor og arbejdsduelig befolkning - et af de vigtigste mål i 1700-tallets økonomiske politik. Hun citerer bl.a. Stampe for en sådan nyttebetonet holdning. Anf. arb. s. 197.
- 29 Vigtigste kilde til dette afsnit er: *DK: Kancelliets breve (F 42) 573/1781 og 832/1781.*
- 30 *Antvorskov og Korsør amter: Extractprotocol over indkomne Breve 1780-82, nr. 517.*
- 31 Jvf. Clemmensen m.fl.: "Incest - den fortrængte hemmelighed", Kbh. 1985 (s. 9-13) og Eva Hildebrand: "Familier med sexuel misbrug af børn", Kbh. 1986. Se også Alice Miller: "Du må ikke mærke", Kbh. 1985.
- 32 *DK: Kancelliets breve (F 42) 832/1781 samt Antvorskov og Korsør amter: Extractprotocol . . . nr. 625.*
- 33 Skifteprotokol fol. 120-21.
- 34 Skifteprotokol fol. 134-35 og *Antvorskov birk: Auktionsprotokol 1769-83, fol. 294ff.*
- 35 Skifteprotokol fol. 123ff.
- 36 Også andre Frederikslund-bondeskifter fra Sveistrups tid indeholder en passivpost på omkring 100 rdl. til ny besætning m.v. - og det gælder også, når gården i forvejen havde de nødvendige dyr og redskaber. Iflg. Fridlev Skrubbeltrang: "Det danske landbosamfund 1500-1800", Kbh. 1978, s. 170-71 og Alfred Kaae: "Vestjyske godsejere og deres bønder", Ulfborg 1965, s. 174 var der mange andre godsejere, som forstod at udnytte 1701-forordningen til egen fordel.
- 37 *DK: Refererede sager uden ekspedition . . . (F 7d).* I 1700-tallet forekom det hyppigt, at "almindelige mennesker" klagede til kongen over et eller andet. Det var åbenbart en udbredt forestilling, at kongen var fri for de mangler og svagheder, som man kunne bebrejde embedsmændene for. Den almindelige holdning har antagelig været, at blot man nåede frem til kongen med sin klage, ville alt ordne sig til det bedste.
- 38 *DK: Suppliquer 1781 (F 54) 7G1048.*
- 39 *DK: Refererede sager uden ekspedition . . . (F 7d).*

- 40 Iflg. Beth Grothe Nielsen (anf.arb. s. 51-52) var der i 1700-tallet ingen lovmæssige grænser for varetægtsfængslingens varighed, men ved domsafsigelsen blev der undertiden taget hensyn til, om personen allerede havde siddet i varetægt gennem længere tid.
- 41 *Børne-, Tugt- Rasp- og Forbedringshuset*. Mandtal over forbedringshusets lemmer 1782-87 (bd. 392) og Mandtal over Børne- og Rasphusets lemmer 1777-82, 82-90 (bd. 395-96), (LA).
- 42 *DK: Kancelliets breve* (F 42) 832/1781 og 1130/1781 samt Suppliqver 1781 (F 54) 7G985 og 7G1739.
- 43 *DK: Suppliqver* 1785 (F 54) 7P2319 (RA).
- 44 *DK: F 7d*. Her ligger også det meste af den følgende korrespondance.
- 45 Om skilsmisser og skilsmissehyppighed, se Georg Hansen: anf. arb., s. 122ff.
- 46 *Antvorskov og Korsør amter: Kopibog* 1785-86, nr. 166.
- 47 *Revid. regnskaber, Slagelse købstadsregnskaber* (RA). Det er desværre ikke muligt at efterprøve Birthe Pedersdatters oplysning om, at Hans Christensen opholdt sig i Holmstrup i efteråret 1785 - for mandtalslisterne herfra er ikke bevaret.
- 48 Jeg har gennemgået relevante arkivalier i flg. arkivfonds: Slagelse rådstue, Slagelse byfoged, Sct. Mikkels sognekald, Sjællands Stiftamtmand og Danske Kancelli uden at finde noget vedr. Hans Christensens og Helvig Nielsdatters sammenflytning. Jeg kan dog ikke udelukke, at der kan have været korrespondance mellem forskellige myndigheder i denne anledning eftersom en del arkivalier ser ud til at være gået tabt.
- 49 *Frederikslund gods: Lægdsruller*, lægd nr. 56, 1792-1850.
- 50 *Slagelse byfoged: Skifteprotokol* 1806-15, fol. 170. (LA).

Jørgen Mikkelsen, Haraldsgade 96, 2100 København Ø.
Cand. mag. Arkivar ved Landsarkivet for Sjælland.

Oplysningsforeningen

Af Carl Jensen, Hanehøj

Det, man med et bredt udtryk plejer at kalde de folkelige bevægelser eller rørelser i forrige århundrede, gav sig mange forskellige udslag, jeg nævner i flæng: gudelige forsamlinger, højskolen, politiske foreninger, arbejderbevægelsen, landboforeninger, andelsbevægelse, og alt dette er der skrevet meget om også lokalt. Det, jeg vil fortælle om, er en forening på Ringstedegnen, som gennem en årrække kom til at spille en meget stor rolle på forskellig vis for så at forsvinde og gå i glemmebogen.

Når jeg er kommet til at arbejde lidt med den, er det fordi jeg er stødt på omtale af den dels mundtlig men også i forskellige ting, der er skrevet. Jeg blev nysgerrig, og så viste det sig, at alle arkivalier tilsyneladende er borte, derfor er det, jeg kan fortælle først og fremmest stykket sammen ved gennemgang af ca. 30 årgange aviser men også ved spredte omtale i erindringer bl.a. Søren Hyldegårds, som har været gengivet i årbogen 1971-72.

Foreningen hed "Foreningen til Oplysningens Fremme i Ringsted og Omegn", almindeligvis kaldet Oplysningsforeningen.

24.11.1884 meddeler Ringsted Folketidende: "Foreningen til Oplysningens Fremme i Ringsted og Omegn. Under dette Navn og med dette Formaal dannedes i Gaar i Ringsted en Forening, som vil søge sine Medlemmer nærmest blandt yngre Venstremænd i Ringsted og Omegn. Til Bestyrelse er valgt Redaktør Jensen, Ringsted, Søren Jensen, Hyldegaarden (Tvindelstrup), P. Pedersen, Estrup, H. P. Nielsen, Bringstrup, og Gaardejer Schnack, Aversi. Redaktøren af »Tilskueren« Cand. polit, og mag. N. Neergaard var efter Indbydelse til Stede."

Foreningens formål er at stille sig i oplysningens og fremskridtets tjeneste og den skal virke ved afholdelse af foredrag, diskussionsmøder og andre sammenkomster samt i særdeleshed ved udbredelse af studentersamfundets små skrifter. Kontingentet fastsættes til 2 kr. pr. år, så får man skrifterne gratis. Hvis man ikke er medlem, kan man købe dem for 10-20 øre pr. hefte. Disse små hefter omhandlede videnskabelige, politiske og også praktiske emner. I 1885 købte foreningen 2800 af disse hefter.

Studentersamfundet, som udgav hefterne, blev stiftet 1882 som modtræk mod studenterforeningen, som var domineret af Højre. Især i oplysningsfor-

eningens første år var der et nært samarbejde med studentersamfundet med udvekslingsbesøg og med udstrakt brug af lederne som foredragsholdere.

Foreningen startede med 38 medlemmer, vist nok mest fra omegnen. Ringsted var på det tidspunkt som de fleste byer præget af Højre, derfor er højrebladet Sjællandspostens omtale af foreningen også noget syrlig:

Ringsted, den 26de November.

Foreningen til Oplysningens Fremme for Ringsted og Omegn.

I Følge „Politiken“ blev der i Søndags her i Byen dannet en Forening af dette Navn og afholdt et Møde for at forhandle om paa hvilken Maade „Studentersamfundets“ Smaaskrifter bedst kan skaffes Indgang hos Befolkningen i Byen og Omegn. Mødet var besøgt af 40 a 50 unge Venstremænd fra forskellige Steder af Egnen og paa Studentersamfundets Vegne var mødt Hr. Cand. mag. & polit. Neergaard. Denne holdt et Foredrag hvori han gjorde Rede for Studentersamfundets Virksomhed i den Oplysning udbredende Retning, dette har paataget sig, og man maa jo for saa vidt yde Samfundet baade Anerkjendelse og Tak; thi Oplysning er en god Ting, men der er en lille Hage ved denne Oplysnings Udbredelse, nemlig den, at man, som „Folketidende“ saa betegnende udtrykker sig, „vil søge sine Medlemmer nærmest blandt yngre Venstremænd“. Man skal altsaa absolut være Venstremænd for at kunne nyde godt af Oplysningen, som der bydes. Enten man nu mener, at Højremænd ere kloge nok, saa de ikke behøve mere Oplysning end de alt har, eller man mener på denne „æsthetiske“ Maade at hverve flere Tilhængere til Oppositionen, saa er det lige godt et Middel til at bringe Splittelse ind i Befolkningen og til at ødelægge det gode Forhold, der bør være til Stede mellem By og Land. Man holder Møde i Hjærtet af Byen og forbyder indirekte enhver loyal Borger Adgang hertil. Naturligvis er denne Fremgangsmaade fuldstændig lovlig; men vil man arbejde i „Oplysningens Navn“, bør man ikke gjøre Sagen til Politik; thi det vil hævne sig selv.

Der må have været grobund for foreningen, for i løbet af meget kort tid vokser den sig stor og får en vældig aktivitet. Som eksempel på, hvad der sker i foreningen, vælger jeg at referere, hvad der sker i de to sæsoner dels den første, hvor jeg bruger Venstres Folkeblads omtale 23.11.1904 ved tyve års jubilæet:

Foreningen arbejder allerede i sit første Leveaar med vældig Kraft. Der holdes en Mængde Foredrag, hvortil Tilslutningen er stor, da Møderne er offentlige; og man staar i livlig Forbindelse med de frisindede akademiske Kredse i Hovedstaden, fra hvilke en stor Del af Talerne hentes. Forhandlingsprotokollen, der er ført af Søren Jensen, giver et malende Billede af det Liv, som giver sig Udslag:

10. Maj 1885. Kandidat Zeuthen taler om provisoriske Finanslove. Forsamlingen udgør 300 Mennesker. Ved Mødets Slutning raabes 9 Gange Hurra for Foredragsholderen.

28. Juni. En overordentlig vellykket Skovtur til Vrangeskov og Kærehave for nogle og halvtreds Studenter.

22. September. Foredrag af Fr. Bajer om Kongedømme og republik. Ca. 350 Tilhørere.

11. Oktober. Sagfører Svendsen taler om kriminel Retspleje. Endvidere har Smedene Hurup, Petersen og Grøndal Ordet for at give Oplysninger om Smedelockouten i Kjøbenhavn. Lokalet propfuldt.

25. Oktober. Redaktør Schiøtt holder Foredrag om Franskmanden Victor Hugo.

15. November. Cand. mag. Johan Ottosen om Italieneren Gavour.

22. November Dr. med. Levison om Kolera. Mødet holdes i Raadhussalen, men er svagt besøgt. Fra en Kreds af Studenter er der nemlig gennem Oplysningsforeningen udgaaet Indbydelse til 60 Bønder til en Sammenkomst i Kjøbenhavn. Denne Fest er overordentlig vellykket. Talerne falder Slag i Slag. Kl. henad 3 om Morgenen gaar Deltagerne efter Indbydelse af Hørup op paa Politikens Kontor, og her holder Hørup et Par glimrende Taler; endvidere taler Kandidat J. K. Lauridsen, Folketingsmand P. Andersen og Gaardmand And. Sørensen under dundrende Bifald fra den tætpakkede Forsamling. Klokken er imidlertid blevet 4 $\frac{1}{2}$, og man skilles.

13. December. Georg Brandes taler i den overfyldte Raadhussal om Lassalle.

27. December. Der er arrangeret en lille Festlighed med Studenterne Gade, Staal, Lachmann og Oscar Madsen som Gæster. De Fremmede følges om Aftenen til Stationen, hvor der endnu holdes Taler og raabes Hurra.

De to næste Foredrag holdes af Damer, som blandt Tilhørerne har mange af deres eget køn.

Hermed er linjen lagt: foredrag, fester og udflugter og med meget stor tilslutning. Da foreningen er på sit højeste, har den godt 1400 medlemmer, og den holder ca. 10 møder hver sæson oftest med flere hundrede deltagere. Møderne holdes for det meste søndag eftermiddag kl. 4. Talerne er tidens kendte folk: politikere, højskolefolk, præster og ind imellem videnskabsmænd, der holder populærvidenskabelige foredrag på linje med studentersamsfundets småskrifter. Foreningens mest aktive tid er i de år, hvor der er store brydninger i venstre, og det afspejles også i referaterne, at man synes, at en af talerne har været for yderliggående til den ene eller den anden side. F.eks. er der en lang debat, da unitaren Kr. Jansson har talt og da højskoleforstander Rosendal har holdt et meget nationalistisk foredrag, men det lykkes at holde på både den moderate fløj og den radikale. Som eksempel på foredragsvirksomheden har jeg taget 1897:

6/1 Møde om skolelov og toldlov - de lokale folketingsmænds er indbudt.

18/2 Aftenunderholdning. Skuespilleren Fr. Christensen og frue underholder.

7/3 Møde. Højskolelærer Lars Nielsen, Sorø.

- 4/4 Generalforsamling og møde. Højskoleforstander Begtrup, Frederiksborg.
- 20/6 Udflugt til Bregentved og Gisselfeldt, trods regn 5-600 deltagere.
- 26/9 Møde. Højskoleforstander Jensen, Bakkebølle.
- 28/10 Aftenunderholdning.
- 3/11 Møde. frimenighedspræst Malling, Odder.
- 28/11 Generalforsamling og møde. Skoleinspektør Johan Ottosen.
- 12/12 Møde. Norsk forfatter, Augustson.
- 26/12 Gammelmandsbal.
- 28/12 Bal.

Foruden de alm. enkelte foredrag arrangeredes der også i en del år foredragsrækker, i 1899 således 3.-7.-10.-14.-17.-21. marts med Poul la Cour, Askov, deltagertal 400-450. I 1900 4 gange med cand. mag. Johan Ottosen om Sønderjyllands historie og i 1902 6 gange med dr. P. Munch om det moderne Frankrig; der noteres efter 1. møde, at der var alt for få, kun ca. 100, næste gang var salen fuld. I 1892 forsøger man at få Bjørnstjerne Bjørnson som taler, men han forlanger 350 kr. for en aften, og det synes man er for dyrt. Det ender med, at Bjørnson selv lejer Postgårdens sal og holder offentligt foredrag mod entré, så han kom altså til Ringsted.

En af foreningens store succeser i nogle år var sommerudflugterne, som af og til gik uden for Sjælland for eksempel i 1892, hvor turen gik til Svendborg. Man samledes ved 5-tiden om morgenen på torvet, og med foreningens fane i spidsen gik man til stationen, hvor der var lejet et ekstratog til Korsør, derfra var lejet et skib, så man midt på formiddagen kom til Svendborg, hvor man tilbragte dagen med at se by og egn bl.a. også Tåsinge. Sidst på eftermiddagen var der fællesspisning sammen med lokale folk med taler og mange skåler, derefter et par timers dans og så ved 9-tiden om aftenen gik turen hjemad igen, med ankomst til Ringsted hen imod morgenstunden, ca. et døgn efter man var taget hjemme fra. Der var også ture til Kullen og til Vejle, men de fleste år blev man på Sjælland.

Var disse ture ren selskabelighed eller var det også oplysning? Ja, på den tid, hvor sandsynligvis de allerfærreste af medlemmerne nogensinde havde været uden for Sjælland, var det nok en stor oplevelse. Den tids Tjæreborg og Spies.

Et væsentligt indslag i foreningens liv var festerne 2-3 gange om året, altid bal ofte til langt ud på natten. Det begyndte gerne med en eller anden form for underholdning. Skal man tro referaterne, havde foreningen knapt så store krav til kvalitet, når det gjaldt underholdning, som når det var foredrag. I hvert fald er der ind imellem kritik som f.eks. den gang i 1892, hvor der skrives:

»Publikum spænderede en masse Bifald, det skal dog ikke dølgtes at bedre Udførelse af Ting i den Genre ikke er absolut Sjældenheder.«

Men folk kom dog til festerne, så mange at der i nogle år måtte ske en deling på to aftener, den ene aften var for de unge den anden for de lidt mere satte, 5-600 op til 800 kunne der være, men så besværer folk sig også over, at det næsten ikke er til at komme til at danse.

I 1889 tager foreningen initiativ til at oprette et læseselskab, som bliver en selvstændig afdeling med egen bestyrelse men dog nært knyttet til foreningen, så længe den lever. Læseselskabets protokoller er bevaret, og derfor kan man følge udlånsbogsamlingens vandring rundt i byen startende hos tobakshandler Hagenborg, hvor der var åbent, når tobakshandelen var åben, dvs. søndag formiddag kunne man købe tobak men ikke låne bøger. P. Rydbergt fortæller i nogle optegnelser, at han engang som dreng var gået til Ringsted for at låne bøger netop en søndag formiddag. Det kunne ikke lade sig gøre, men da Hagenborg hørte, at drengen var gået 6 km kun for at låne bøger, forbarmede han sig, og Rydbergt fik et par gode bøger med hjem til Mulstrup. Læseselskabets bogsamling blev senere til Ringsted Biblioteksforening og igen senere til det kommunale folkebibliotek.

I midten af 90'erne begynder man ved foreningens generalforsamlinger at drøfte muligheden for at få egne lokaler, dels for at have et sted, hvor medlemmerne kan mødes, når de kommer til byen - det vedblev at være sådan, at tyngden i medlemsskaren lå i landsognene - dels for at have et sted, hvor man kunne have bogsamlingen. I 1896 nedsættes et udvalg, der skal arbejde for et oplysningsforeningens hjem, og i 1898 lejes der lokaler i hotel Børsen, og hjemmet åbner 28. maj; der skal være åbent fra 7 morgen til 9 aften. 21.12.1902 købes en ejendom i Søgade for 8000 kr. Bygninger rives ned, og i løbet af 1903 opføres en moderne bygning med restauration, samlingslokaler og nogle værelser og der ansættes en bestyrerinde (som der måske også havde været i Børsen). Byggeriet blev noget dyrere, end man havde regnet med, og hele byggesagen ender med en voldgiftssag mod bygmester Anders Larsen om kvalitet, pris og tid.

Men 1.12.1903 er man klar til indvielse, og der holdes fest, hvor pastor Viggo Hansen, Præstø, og forstander Jensen, Hindholm, taler og hvor man spiser for 1,50 kr. pr. kuvert.

Det var en stor mundfuld for foreningen, man havde regnet med at kunne etablere det hele for ca. 30.000 kr, hvor meget dyrere, det blev, har jeg ikke kunnet finde. Man fik nok aldrig hjemmet til at fungere, som man havde tænkt sig, og økonomisk var det en stor belastning for foreningen, og det endte med, at bygningen i 1912 blev solgt ved tvangsauktion for 25.200 kr. til et selskab, som ville drive det videre som et pensionat. Bygningen står der endnu og er en del af Dagbladets bygningskompleks.

Om det var hjemmet, der tog foreningen med i faldet, er svært at vurdere, eller om tiden også var løbet fra en forening af den art, jeg véd det ikke.

Foreningen kører med nogenlunde uændret aktivitetsniveau til slutningen af 1912 men med væsentligt lavere tilslutning, og medlemstallet er faldet til

Vedtægter

for

Oplysningsforeningens Hjem og Højskolehjemmet.

---

§ 1.

Oplysningsforeningens Hjem er aabent for Medlemmer fra Kl. 8 Morgen til Kl. 10¹/₄ Aften. Højskolehjemmets Lokaler er til Afbenyttelse for alle. Tilrejsende modtages.

§ 2.

De i Oplysningsforeningens Læseværelse værende Bøger, Blade og Tidskrifter er til fri Afbenyttelse, men maa behandles forsvarelig og maa ikke føres ud af Lokalet.

§ 3.

I foreningens Værelse til Baden maa Tobaksrygning ikke finde Sted.

§ 4.

Al Omgangsdrikkeri er forbudt, og Spiritus maa kun nydes med Maadehold; Kortspil maa ikke finde Sted i foreningens Lokaler uden Bestyrerindens Tilladelse. Drikkepenge maa ikke gives.

§ 5.

Bestyrerinden paafer, at disse Regler overholdes; skulde nogen ikke rette sig herefter, forstyrre god Ro og Orden i Lokalerne, trods Bestyrerindens og Bestyrelsens Advarsel eller gentagende overtræder Reglerne, vil vedkommende blive udelukket af foreningen.

godt 300. Jeg kan ikke finde, at foreningen nogensinde er opløst og véd derfor ikke, om den lige så stille bare er holdt op med at eksistere. Og hvorfor holdt foreningen op? Måske fordi økonomien svigtede, men det kan ikke være hele forklaringen. Havde medlemmerne været der, havde man nok klaret at få styr på det. Det må altså være noget med, at der ikke mere er behov for en stor samlende egnsforening. Og hvorfor er der så ikke det? Er det fordi der rundt i landsognene, som vedblev at være den egentlige basis for foreningen, var groet et lokalt foreningsliv op eller var landbodemokratiet blevet mere materialistisk?

I de ca. 28 år, foreningen eksisterede, var der 10 formænd, heraf 2 redaktører ved venstreblade, 6 gårdejere og 2 landsbylærere, og de afspejler nok i nogen grad medlemsfordelingen i hvert fald geografisk og nok også socialt, foreningens medlemmer var sikkert for langt størsteparten Ringstedegnens gårdejere suppleret op med lærere og nogle af andelsbevægelsens funktionærer + de af byens pæne borgerskab, der sluttede sig til Venstre. Der har næppe været ret mange husmænd imellem og heller ingen arbejdere.

Går man bestyrelsens medlemmer igennem, springer det meget stærkt i øjnene, at der er meget få kvinder imellem, men det er vel tidstypisk, medlemslister er ikke bevaret, men der havde billedet m.h.t. kønsfordeling nok været helt anderledes.

Foreningen døde altså uden at få hverken nekrolog eller standsmæssig begravelse. Dette er et meget forsinket forsøg på at drage lidt frem af glemselen.

KILDER:

Sjællandsposten.

Ringsted Folketidende.

Venstres Folkeblad.

Laurits Hansen: Fra det gamle Ringsted og egnen deromkring.

Optegnelser af P. Rydbert.

Optegnelser af Søren Jensen Hyldegård.

Carl Jensen, Hanchøjgård, Sneslev, 4100 Ringsted.

Gårdejer, tidl. kulturudvalgsformand i Ringsted kommune.

Præstefamilie og præstegård

Et blad af Fodby præstegårds historie.

Af Erling Petersen

Fra 1555 til 1803 var Fodby sogn anneks til St. Peders sogn i Næstved og blev betjent af kapellanerne hos sognepræsten dér, en ordning, sognefolkene i Fodby var meget utilfredse med. De gjorde mange ophævelser og søgte om at få kapellanen til at bo i sognet. Det lykkedes i 1583, og fra dette år boede sognekapellanen fast i sognet. Kaldet var imidlertid et af de magreste på Sjælland, og de fleste kapellaner skiftede hurtigst muligt til noget bedre, især i 1700-tallet, hvor ikke mindre end fire blev sognepræster i nabosognet Vallensved, mens to blev sognepræster i henholdsvis Karrebæk og Kvislemark-Fuirenal. Mere stabilt var det i 1600-tallet, hvor tre kapellaner efter hinanden levede og døde i kaldet, således at konserveringssystemet også kom i anvendelse i Fodby.

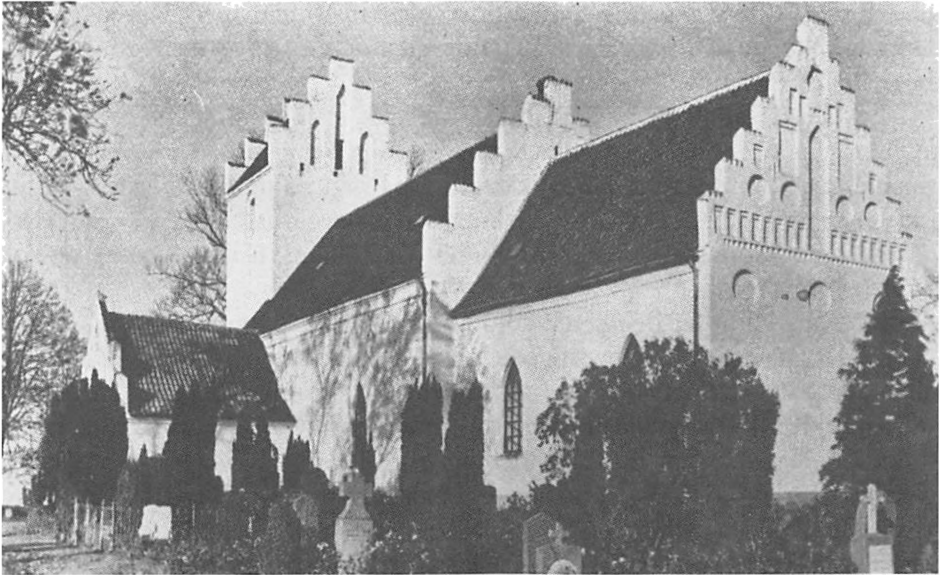
I 1635 blev Christen Mickelsen, Aalborg, kaldet til embedet i Fodby, og efter hans død i 1653 giftede eftermanden, Mogens Nielsen Benløse, sig med enken Inger Hendrichsdatter, som derved blev forsørget. Hun blev i 1663 enke for anden gang, men fik lov til at blive i præstegården, fordi hendes datter af første ægteskab, Jytte Christensdatter, blev gift med den nye sognekapellan, Morten Nielsen Brysting, der var barnefødt på egnen, nemlig i landsbyen Stubberup i Vallensved sogn, og hvis gravsten den dag i dag kan ses i Fodby kirke. Han var søn af gårdmand og kirkeværge Niels Jensen Brysting og hustru Bodil eller Boel. Han havde siddet med fred i sin præstegård i Fodby i mere end 35 år, da han kom ud for den kalamitét, at den nye sognepræst til St. Peders kirke, Johan Vandal, i 1699 prøvede at formene Morten Brysting hans indtægter, da han mente, at han var blevet kapellanen pånødt. Hr. Morten indklagede ham for landemodet, hvor det kom til et forlig, hvorved hr. Vandal "af Medlidenhed og broderlig Kierlighed" gik med til godvillig at betale hr. Morten "Halvdelen af, hvad denne paastod for den forbigangne Tid og siden give ham aarligen 3 Tdr. Rug og 3 Tdr. Byg foruden Præstegaarden, som Hr. Morten fremdeles bebor, med dens tilliggende Ofre med Avling og andet tilforn, hvormed Hr. Morten var vel fornøjet og takkede Magister Vandal". - Det nævnte forlig er meget pudsigt udformet, idet det åbenbart var om at gøre, at den gode magister Vandal ikke tabte ansigt, men samtidig påtog sig at yde hr. Morten, hvad han var pligtig til at yde.

Iøvrigt skal der ikke her fortælles mere om hr. Morten, thi ham er der tidligere udførligt berettet om (se årbog 1951), det skal blot nævnes, at han var den af sognets kapellaner, der sad længst i embedet, nemlig i 45 år, og så havde han efter alt at dømme været medhjælper hos sin forgænger den sidste tid, han levede. Han døde ifølge gravstenen den 25. september 1708, og ved det påfølgende skifte efter ham nævnes som arvinger "den salige Mands efterladte Hustroe, hæderbaarne og Gudelskende Matrone, Jytte Christensdatter, og deres samptlig havende Børn, nemlig 1. Seign. Niels Brysting, 2. Sr. Christen Brysting, begge Indvonnere og Negotianter (købmænd) udi Skielskiør, 3. Sr. Jacob Brysting, Indvonner udi Stege paa Møen, 4. Johannes Brysting, 23 Aar gl., 5. Laurits Brysting, Alumnus Scholæ Roschildenses (discipel i Roskilde Domscole), 22 Aar gl., 6. Henrich Brysting, hos sin Broder Christen, 19 Aar gl., og 7. Catarina Brysting, nu hos sin Moder værende, 33 Aar gl."

Boet var blevet registreret allerede dagen efter Morten Brystings død og blev senere solgt på en auktion, der indbragte en hel del mere, end herredsprovsten Poul Munchgaard og hans medfølgere, et par andre nabopræster, havde vurderet boet til. Det endelige skifte fandt først sted den 4. april 1709, og ved den lejlighed var alle børnene mødt op med undtagelse af broderen på Møn, som "icke for Vinterens Besverlighed kunde gifve Møde". Sandsynligvis så de da for sidste gang deres barndomshjem således, som de huskede det.

Hvordan præstegården så ud, kan ikke siges helt nøjagtigt, men det fremgår af skiftet, at den var i mådelig forfatning. Stuelængen, der lå imod nord, var i nogenlunde stand bortset fra den østre gavl, hvor der manglede en vindskede og et fodstykke af bindingsværket, der iøvrigt trængte til fornyelse. I den søndre længe manglede tre stolper og i den vestre en bjælke. Desuden manglede skorstenen i den vestre længe, som hr. Morten i sin tid havde forlænget med seks fag, nogen udspækning, og det samme gjaldt stuehusets to skorstene. Den østre længe, der bestod af i alt 17 fag, havde sal. hr. Morten selv ladet bygge, og her skulle tre bjælker udskiftes tillige med et fodstykke i bindingsværket uden for porten. Der var altså port i den østre længe. Desuden trængte en lude til udbedring (en lude var en lav udbygning, som længens tag løb ned over). For alle fire længer gjaldt det, at taget var i ret mådelig stand.

Kom man inden døre, hang der i dagligstuen et "Vraaskab" - et lille hænge-skab - som kunne låses af, og som indeholdt ting af særlig værdi, som for eksempel "sechs Sølskeeder" og lige så mange "sølfbegere" og en "Sølf Comment" samt formodentlig, hvad man lå inde med af rede penge. I dagligstuen stod desuden to asketræsborde, det ene "med fiire Billeder under", et såkaldt kiste- eller skabsbord, det andet med skuffe under, en beslået fyrrekiste, en "Træsuur" (en tresur var et skænskab med flere rum, også undertiden kaldet et femrumsskab), en kistebænk med lås ved vinduerne og en anden bænk ved døren. Endvidere var der en "Bench, fem Alen lang under Vinduerne med Fodskammel", og en lignende for bordenden, men kun tre alen lang med en "Benchedyne" (hynde) af samme længde. Også til den anden bænk var der en

Fodby kirke, hvor Morten Brysting i 45 år øvede sin gerning. Her set fra sydøst.

bænkedyne, hvortil kom to flamske hynder. Naturligvis var der også "en Jern Kachelofn med Foed i den daglig Stue". Endelig må ikke glemmes "fiire Leder Stoele, en lau Vinge Stoel og en bagstoell".

I hjørnestuen stod "en sort Eege Kiste, beslagen, en Fiur (fyrrer) Bench, en Steen Skifve med Foed (rundt bord med plade af sten), en liden Fiur Skifve, Træ til en Løibench og en Gaasebench med sechs Rum". Desuden var der en seng med røde stolper og et sengested med sorte stolper, begge med omhæng af fire stykker og kapper med sengetæppe. I den ene seng lå "en hiemmegjort Ulmerdugs Ofverdyne, to Blaadigtens (tætvævet, vistnok blåstribet) Linnit Underdyner og to nye Blaadigtens Hoveddyner". Desuden var der i hjørnestuen "en flamsk Benchedyne, fem Alen lang, og en flamsk Vaar dito med Skind, under otte Allen lang, samt en Benchedyne af grøn Flos, tre Allen lang" - flos var stof med luv af løkker eller overskårne trådender.

Præstegårdens sengekammer rummede en grøn seng, formentlig dén, hr. Morten og Jytte Christensdatter havde delt, og som var forsynet med to blåstribede dyner, en ulden hiemmegjort dyne, en hoveddyne og "et nyt Dynne Vaar". Desuden stod der i sengekammeret "et lidet Eege Skab, en slaae Bench (slagbænk), en Kiste Bench og et Natskrin".

Et andet rum kaldtes kælderstuen, og den synes at have været en mellemting mellem en vognport med vogne og markredskaber og et rum, hvor mange forskellige ting blev opbevaret. Der stod således et gammelt sengested med to linnedyner og to hovedpuder, "et lidet Fiur Bord med Slagbench, et Degen Trug (dejtrog), toe Melche Bytter, en beslagen Kurfve Vogen, en med

Haver (d.e. sidestykker til vognkassen), to Høstvogne med Haver, to gl. Hiul, to Plouge med Jern Axsel og anden Behør, en Harve, en Tromle og syv Eege Plancher, fem Allen lange”.

Ud over de allerede nævnte dyner anføres også tjenestefolkenes sengeklæder, seks dyner og lige så mange hovedpuder. Sengetøj var næsten dét, der var mest af. Derimod synes man ikke at have brugt ret meget sengelinned, for i kisten med linklæder fandtes der kun to par hørgarns lagener, et par blårgarns lagener, tre par ”Hørgarns Pudes Vaar”, to ”Hand Klæder og to Dreiels Duge”.

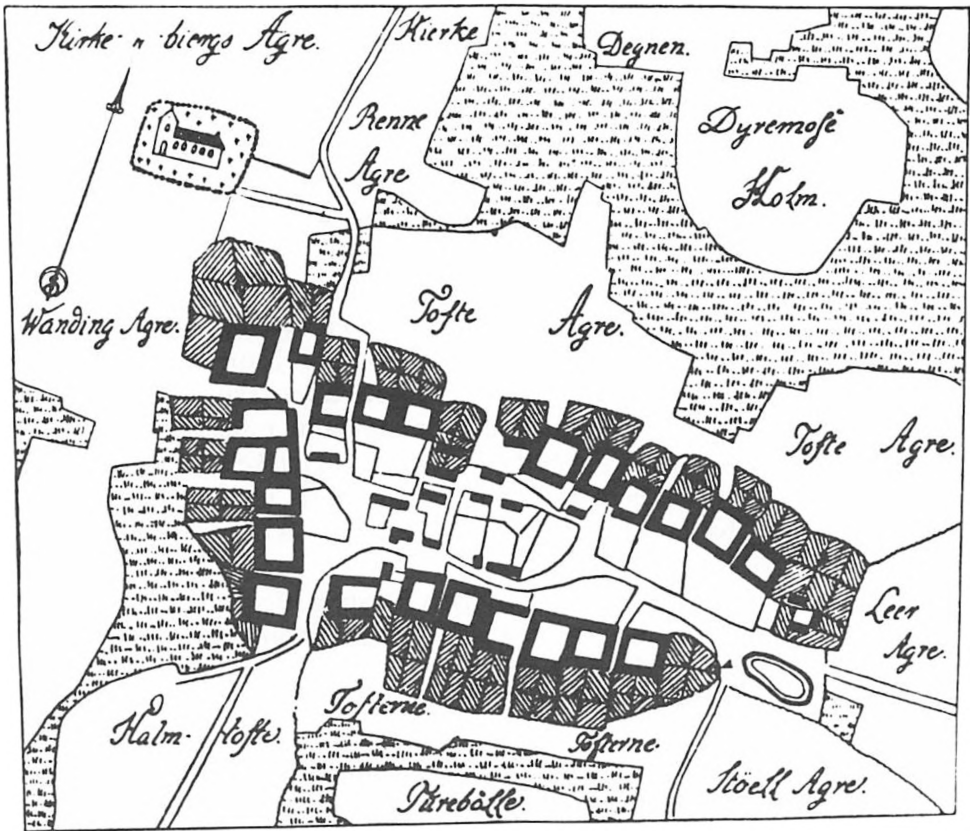
Af trævarer ud over de allerede omtalte kan nævnes ”en Fiur Kiste i Gaarden, et Kar paa en Td. og et dito paa to Tdr.”, Hvad der fandtes af sølvsager er allerede nævnt, og det var jo ret så beskedent. Mellem tinsagerne anføres et stort fad krontin (næstbedste slags tin), mærket H.C.S., syv fade manggods (tin med meget bly i), samt ”12 Tallerchener Manggods, veier 15 Pd., og 6 dito gamle, veier 6 Pd.”. Mellem andre metalgenstande nævnes ”et Messing Dechel Fad (dechel=låg), en Messing Kiedel paa fiire Kander, et Par store Messing Liuse Stager, et Par dito, et Par dito ringere, en Malm Morter med Støder, et Messing Dør Slag og to Messing Pottelaag”.

Kobber var der betydeligt mere af. Først anføres ”en stor Brygge Kiedel indmuret, paa 3½Td., veier 4 Lispund, en half Tønde Kiedel indmuret i Brøgerset, en dito indmuret i Kiøckenet, en gammel Brendevins Pande uden Hat og Piber, veier 21 Pd., en Kaaber Dechel med Hat og Piber, veier 5 Pd.«. Endvidere en ny kedel på 16 pd., der for nylig havde kostet dem selv 9 sletdaler, en anden ny kedel, købt for 8 sldr., endnu en ny kedel, der havde kostet 7 sldr., samt en lille kedel på én spand og en, der rummede to spande, hvortil kom et pottelåg til 6 skilling. Foruden disse ting kan fra køkkenet nævnes en håndkværn og en ”Senops Qvern”.

Ud fra dét, der tidligere er fortalt om stuehusets rum og indbo, har det ikke været muligt at skønne om, hvor de forskellige rum har ligget i forhold til hinanden, og det har lige så lidt kunnet lade sig gøre at fastslå, i hvilken af udlængerne der har været stald. Derimod véd man nøjagtigt, hvor mange og hvilke dyr, hr. Morten Brysting havde i sin gård.

I stalden med hornkvæg stod således ”et Par sortdragede Stude i 5.te Aar, vurderet til 16 Dlr., en rød og en blached dito i 4.de Aar til 15 Rdl., en sortdraged Studling (ungstud) til 5 Rdl. samt en rød fior Stude Kalf og en sortdraged dito”, tilsammen vurderet til 5 rdl. Af køer nævnes ”en rød hielmed Koe, 7 Aar, en bruun dito, 4 Aar, en guul Kloche Koe, 10 Aar, en sort dragede dito, 4 à 5 Aar, en blach hielmet, 4 à 5 Aar, en bruun dito, sort om Øynene, 4 à 5 Aar, en blaae dragede dito, 4 à 5 Aar, en blaae dragede Qvie, 3 Aar, en sort hielmet dito, 3 Aar, en sort manchede dito, 3 Aar, og fiire Qvie Kalfve, fior gamle”. Denne samlede kobesætning blev vurderet til 78 slette daler.

Også i hestestalden var der mange dyr. Her stod ”en sortebruun vrinsk

Kirkebyen Fodby i 1785. Gårdenes beliggenhed svarer uden tvivl til beliggenheden, da Morten Brys-ting døde. Den gård, der ligger nærmest kirken, er præstegården.

Hest, 9 Aar, em bruun Vallach, 10 Aar, en bruun Hoppe med Føl, 7 Aar, en sort stieret Hoppe, 6 Aar, en sort Hoppe, 9 Aar, en sort Fole, skaaren (kastret), 4 Aar, en bruun Fole, uskaaren, 4 Aar, en dito, skaaren, 3 Aar, en blind sortebruun Hest, 8 Aar, en blished vrinsk Fole, 2 Aar, en liden sortebruun Hoppe, 7 Aar, en blished Hoppe, 4 Aar, en rød Hesteplog i 2.det Aar, en sortebruun dito og en sort Horsplog i 2.det Aar". Tilstedeværelsen af de mange heste i præstegården skyldtes uden tvivl i første række brugen af den tunge hjulplov, der undertiden var forspændt med op til otte heste, men også, at hesten for den, der færdedes på landjorden, var det hurtigste og sikreste transportmiddel, uanset om man red eller kørte. Der var iøvrigt ikke overflod af "Heste Tøy" i Fodby præstegård. Det drejede sig om "et Par Leder Zeeler, et Par Leder Halskobler og en Leder Tømme med Krogbid til to Daler, Jern til et Par Halskobler og et Par Leder Zeeler med Tømme til en Daler og to Mark, to Par Rebhalskobler med Jern til en Mark og fire Skilling, et gammelt Hestetøj til to daler, et Par Haar Zeeler med Ringe udi, to Mark, og to slette Tømmer til en Mark Agre og fire Skilling".

Svinebestanden var af ringe omfang, set med en senere tids øjne. Der var i svinehuset tre gamle svin à 1 dlr. 2 mk., syv ungsvin à 1 dlr. 1 mk, og fire små grise à 12 sk., hvorimod der i fårestien var mange flere dyr, nemlig 21 stykker unge og gamle får à 1 dlr., to unge "vær Lam" à 3 mk. og to unge gimmerlam à 2 mk. 8 sk. Forskellen i antallet af svin og får beroede på, at man dengang kun holdt svin til familiens eget forbrug af fødevarer, mens fåreholdet også kunne bidrage væsentligt ved fremstillingen af de nødvendige beklædningsgenstande.

I den ene af præstegårdens udlænger fandtes en hel del redskaber beregnet til træfældning og brændehugst. Der var således en savbuk, to skovsave, tre alen lange, en "Mellemsaug", en lille kronsav, to store "Nauer" (bor), to mindre og to gamle, to hugøkser og fem håndøkser samt ikke mindre end 15 jernvægger (kiler til at flække træstammer med). Samme sted lå et par plovjern, to krøgejern, en ny og en gammel skærekniv (til hakkelse), og der var tre nye og tre gamle "Høe Leer", to hakker, en spade, tre tørvespader, en jernstang, tre "Tiørne Knive" og en "Deel gammel Jernfang udi en Kiste".

Alt, hvad der fandtes i boet efter Morten Brysting blev ved registreringen vurderet til 722 dlr. 5 sk., men ved den påfølgende auktion var der indkommet i alt 786 dlr. 1 mk. 9½sk. Hertil kom en del "u-tursken" korn, nemlig 6 tdr. rug og 8 tdr. byg og "herforuden et Biughæs paa 9 Tdr. og et Arrehæs (havrehæs) paa 6 Tdr."

Af andre poster i boet kan nævnes "noch (endnu) den sal. Mands Bøger, anseet for 12 Dlr.", og det må jo siges at være et særdeles ringe beløb, når man betænker, at det er en præsts bogsamling, der er tale om. Efter alt at dømme har lærde studier ikke været det, Morten Brysting gik allermest op i. I stedet har han, der jo var en bondes søn, foretrukket at leve som en bonde mellem bønder.

Med blandt boets midler regnedes desuden enken Jytte Christensdatters fordring "hos Hr. Rasmus Perlesticker, Hr. Mortens Eftermand, for hans Kaast, Ophold og Fortæring udi 12 Uger, ugentlig 1 Rixdlr.", i alt 18 rdl. Hertil kom "Rugsæden, som er saaed", og som androg 9 tdr. 4 skpr. à 2 rdl. 2 mk., i alt 23 dlr. 3 mk., samt selve arbejdet med at pløje og så rugmnerken, der blev ansat til 9 dlr. 2 mk., og eftersom der "af Biugjorden var ristet (harvet) 11 Tdr. 4 Skpr.", beregnede enken sig for dette arbejde 4 rdl. 1 mk. 12 sk. Endelig lå der i præstegården 16 læs langhalm, der også regnedes med til boets midler, og som blev vurderet til 20 dlr., hvorefter samtlige boets midler kom til at beløbe sig til i alt 926 slette daler, 2 mark og 13½skilling, - et ret ringe bo, hvis man da sammenligner det med hr. Søren Lollichs i Marvede. Hans bo, der blev gjort op samme år, androg godt og vel 4100 slette daler, men han havde jo heller ikke måttet tage til takke med et sognekapellani, men været præst i et ret godt aflagt tosogns pastorat, hvortil kom, at han havde været forsynlig nok til at gifte sig ind i en velstående familie.

Desværre for arvingerne var der også en hel del fordringer på boet. Hr. Morten havde således siden 1682 været formynder for sin kones broderdatter, Inger Lisbeth Lauridsdatter, hvis fader, Laurids Christensen, havde været præst i Vallensved. Hun var kun ét år, da hendes far døde, og i de 27 år, der var gået siden da, havde hr. Morten taget vare på hendes arv, der beløb sig til 93 dlr. 10 sk. Hertil kom de samlede renter, der androg 130 dlr., men herfra gik til formynderpenge en femtedel, nemlig 26 dlr. Af de resterende 104 dlr. havde Morten Brysting dels betalt hende en del af renterne til hendes personlige behov og ført regnskab derfor, dels betalt skatter og sko, tøfler og skoleløn under hendes skolegang, hvorefter de resterende renter og kapitalen tilsammen androg 114 dlr. 3 mk. 10 sk. De 100 daler blev overdraget til degnen i Førslev, Anders Strøger, og degnen i Hyllinge, Mads Jensen, der hver fik betroet 50 daler til opbevaring, indtil hun kom i mands væрге. Det kom hun iøvrigt ret hurtigt, for så vidt som hun allerede den 30. juni samme år i St. Mikkels kirke blev viet til Jacob Mortensen, købmand i Bredegade i Slagelse.

Men der var flere andre fordringer på boet. Hr. Cornelius Povelsson, sognepræst for Karrebæk menighed, fordrede efter en obligation af 11. juni 1695 100 daler, som han havde haft sølv i pant for. Begravelsesomkostningerne androg 38 daler, og desuden havde tjenestefolkene temmelig megen løn til gode, ikke mindst Christen Tærsker, der krævede 36 dlr., mens Hans Andersen kunne tilkomme 10 dlr. 1 mk. Anders Lauridsen havde 11 dlr. til gode, "Povel, som tiente for Dreng", 1 dlr., Hans Andersen i Lille Næstved, 10 dlr. 1 mk., og de to piger, Ingeborg og Maren, som havde 4 dlr. hver til gode. Endelig kom sønnen Christen Brysting fra Skælskør med en regning på 113 dlr. 7 sk. og Købmand Heinrich Lafrentsen fra Næstved med en fordring på 30 dlr., hvortil kom omkostningerne ved auktionen, til skiftebrevet med papir og skriverløn iberegnet, provsten hr. Poul Munchgaards salær og salæret til hans to medfølgere, sognepræsterne Claus Castan i Førslev og Jens Horsenius i Marvede-Hyllinge, samt til vurderingsmændene. Til sidst fastsatte man omkostningerne ved "Enchens Begravelse" til 38 dlr., hvorved fordringerne på boet havde sneget sig op til i alt 568 dlr. 2 mk. 9 sk.

Så langt var man nået uden indsigelser af nogen art, men samtidig var man nået til det springende punkt i hele skifteforretningen, nemlig præstegårdens fæld!

Når en præst i gamle dage overtog et embede, stod det udtrykkeligt i hans kaldsbrev, at han skulle holde præstegården i forsvarlig stand, og ifald det ved hans død viste sig, at den ikke i tilstrækkelig grad var holdt i hævd, blev der udvalgt et par synsmænd, der skulle syne og vurdere, hvad der fandtes af mangler, og provsten Poul Munchgaard havde straks efter, at Morten Brysting var død, udset sig to sådanne synsmænd, Hans Aagesen fra Jenstrup og Niels Hansen fra Kyse, som nu fik til opgave at undersøge, om der var sket forringelser af præstegården i hr. Mortens tid, og de skulle så fremlægge deres skøn og vurdering ved skiftet den 4. april 1709, hvilket de også gjorde.

Det viste sig da, at de havde sat præstegården i fæld for 71 dlr. 12 sk., men det protesterede den ældste søn, Niels Brysting, på egne og søskendes vegne imod og hævdede, at deres salig fader ikke blot havde holdt gården i hævd efter sit kaldsbrev, men ydermere forbedret den. Og Niels Brysting fortsatte:

”Saa vilde vi formode, at voris sal. Fader icke har forringed, men forbedred Steden efter hans Kaldsbrefs Indhold; thi Gaarden paa dend østre Side er forbedred med 16 Veggerum (fag) nye opsat, som siunlig kand sees, hvor udi findes et Kammer med Loft ofver, Dør med Laas, en Lade af 5 Veggerum, en Loe med Dør og Porte, en Port, 2 Veggerum, til Udikørsel, endnu en Lade, 3 Veggerum, en Lude at legge Brende og Tørsv udi, een Lude til et Qvennehuus med Dør, en Lude til een Foderloe med Dør. Desuden er forbedred dend vestre Lengde i Gaarden med 7 Veggerum, ganske op af nye, udi hvilke der findes et Faarehuus med Dør for, et lidet Kammer med Loft og med Dør for, Vindver og Skaarsteen, en Stue med 2de Døre, med Loft og Vindver udi. Han hafver ladet indluce Haven paa Toften, omsat dend med Pile og ladet indføre mange unge Træer, som tilforn var ganske øde, ladet forbedre Stuelengden med nye Fodstøcher, lagt Loft over 4 Veggerum med en Tværbielche under i Stuen”.

Niels Brysting var af den formening, at synsmændene i hvert fald burde undtage ”dend Biugning, som dend sal. Mand har sat paa sin egen Bekostning” eller i det mindste sætte den op mod den mulige brøstfældighed på de andre bygninger, så ville det ”noch befindes, at Gaarden er holdt i fuld Hævd efter hans Kaldsbrev, thi som siunlig kan sees, at Gaarden ligger ganske ubelilic for haarde og usædvanlige Vinde, at hele Fag undertiden kand deraf ganske blifve adspreed og forderfved”. Han formodede derfor, at den velærværdige hr. provst ville betænke, at hans fader havde haft så ringe indkomst at opbygge alt dette med, at den ”blef saa lenge fra Præst til anden formindsked, at hvis icke Guds Forsiun hafde været des større, hafde hand lenge tilforn kundet crepered”, og han tilføjede, at hvis der efter faderens død blev ”noget lidet tilbage, som dend efterlevende Enche skulde nyde til hendes Lif og Lefnets Ophold, det kunde vel ansees for syndigt, om de hende det vilde betage”. Han tillod sig derfor at henstille til provsten, at dette allerede beregnede fæld ikke skulle komme boet til nogen besværing, ”at dend fattige Enche ikke i hendes Alderdom skulde lide Nød og elændig crepere”.

Niels Brystings protest med den påfølgende forklaring blev besvaret af faderens efterfølger i Fodby, hr. Rasmus Perlesticher, der ikke var bange for at tage munden fuld. Han fandt, at arvingerne ikke kunne fritages for at svare til den af synsmændene anførte brøstfældighed ifølge indholdet af deres sal. faders kaldsbrev, men mente, at de burde lade gården reparere, ”førend dend sal. Mand endnu der i boende Enche udflytter, eller nogen Endelighed paa

Skiftet bliver giort". Rasmus Perlesticher kunne heller ikke se, at gården var holdt i hævd, selv om hr. Morten havde ladet noget opbygge af nyt, og Niels Brystings forklaring om, at gården lå åben for uheldige vinde, ja, den var kun at betragte som en udflugt for at slippe for reparationen af præstegården.

Hr. Rasmus forsøgte derefter med megen ihærdighed at udmale brøstfældigheden på gården i de mørkeste farver og betvivlede stærkt, at der var taget nok med, "saasom fornemmis, at Dørenes og Bageofnens Brøstfældighed var gandske gaaed forbi". Kaldets indkomster aftog "merchelig" for hver dag formedelst sognemændenes ringe tilstand, så han næsten udelukkende måtte søge sit underhold af sæden, men da han på grund af brøstfældigheden ingen steder havde at bjerge sæden hen, bad han provsten sørge for, at han fik at vide, hvem der skulle sørge for gårdens reparation.

Niels Brystings svar på denne klamamus var stort set en gentagelse af hans første indlæg, og Rasmus Perlestichers gensvar afveg heller ikke nævneværdigt fra det, han i første omgang havde fremlørt, og da provsten omsider kom til orde og omstændeligt havde gennemgået præmisserne, nåede man frem til den kendelse, "at io det tagne Fæld staar ved Magt, og de 72 Dlr. 12 Sk. Hr. Rasmus at erstattes eller decourteris udi, hvad hand for sin Kaast og Rug-sæden skal til Boen betalle, hvorimod Arfvingerne til Hr. Rasmus ofverlader for billig Betaling dend Langhalm, som paa Steden findes, om hand dend forlanger".

Derved blev det så. De 71 dlr. 12 sk. blev lagt til den øvrige gæld, hvorefter den samlede gæld i alt androg 639 dlr. 3 mk. 5 sk. Til deling mellem enken, Jytte Christensdatter, og hendes syv børn blev der så 285 slette daler, 3 mark og 8½ skilling. Heraf fik Jytte Christensdatter halvparten. Den anden halvpart blev delt i seks broderlodder på knap 22 dlr. og en søsterlod på knap 11 dlr., men de fire ældste sønner var storsindede nok til at give afskald på enhver arv efter deres fader. Ifølge en "Skrivelse til deres Moder hafver de af Kierlighed godvilligt afstaaed, givet og foræret" hende, hvad der tilkom dem. Søsterens og de to yngste brødrers arveparter lovede de to brødre i Skælskør at opbevare og siden svare til.

Tilbage er så at fortælle lidt om, hvordan livet sidenhen formede sig for præstefamilien fra Fodby. Hr. Mortens efterleverske flyttede næsten omgående ud af præstegården og forlod også Fodby sogn, idet hun slog sig ned i Kyse, hvor en del af hendes mands slægt havde hjemme, men hendes ophold her blev af meget kort varighed, for den 27. november 1709 begravedes på Vallensved kirkegård Jytte Christensdatter, "sal. Hr. Mortens af Kuise". Det kan nok undre, at hun ikke blev jordfæstet i Fodby, hvor såvel hendes fader og moder som hendes stedfader og husbond i tidens fylde var stedt til hvile. Hendes ugifte datter Catharina blev boende i Kyse og blev den 6. juli 1710 i Vallensved kirke viet til gårdmanden Erich Andersen Koch, der 13 måneder i forvejen var blevet enkemand.

De to yngste sønner fra Fodby præstegård blev ikke ret gamle. Henrik

Brysting, den yngste af hele børneflokket, fik efter faderens død sit tilhold hos broderen Christen i Skælskør, men døde 1710, 22 år gammel, og blev begravet dér den 9. maj. Den anden broder, Laurids Brysting, der ved skiftet efter faderen nævnes som elev i Roskilde Domskole, blev student 1711, men opholdt sig derefter hos brødrene i Skælskør, hvor han døde i februar 1715, 29 år gammel.

Morten Brystings ældste søn, Niels, blev student 1690 og agtede vist nok at gå i faderens fodspor. Præsten i Kvislemark, Didrik Grubbe, havde da også i 1692 anbefalet ham til biskoppen i Aalborg, Jens Bircherod, men Niels Brysting opnåede aldrig befordring til et gejstligt kald. I stedet blev han handelsmand og erholdt den 7. maj 1703 borgerskab som købmand samt øl- og brændevinshandler i Skælskør, hvor han året før havde giftet sig med en forarmet enke, Dorothea Zachariasdatter, der bragte fire børn med sig ind i ægteskabet. De fik sammen en datter, Inger, der som femogtyveårig blev gift med malersvend Johan Topp i Skælskør. Han døde imidlertid efter seks års ægteskab og lod hende sidde ene og barnløs tilbage, og da hendes fader var død i 1721 og moderen i 1736, havde hun vel næppe det, hvortil hun kunne hælde sit hoved. Hun besluttede derfor at forlade sin sødeby og rejste til Stege, hvor hendes farbroder, købmand Jacob Brysting, som den eneste af Morten Brystings børn endnu levede og virkede, og her, i hans hus, blev hun i 1741 viet til skipper Søren Ingemann i Stege.

Den næstældste søn af præsten i Fodby, Christen Brysting, var i december 1704 blevet gift med købmandsdatteren Mette Cathrine Høystrup fra Skælskør, hvor han i august 1705 fik borgerskab som købmand. Han var øjensynlig en besindig mand, der undertiden måtte rage kastanierne ud af ilden for sin kone, når temperamentet løb af med hende. Det hændte nemlig af og til. Hun havde således i 1716 måttet vedtage en bøde på tre rigsdaler for overfald på en, i dette tilfælde, sagesløs person ved navn Jacob Barch (se årbog 1973), som hun var gerådet i slagsmål med. I marts måned 1716 havde hendes egne tre piger og en Skælskør-borger, Henrik Peitersen, hørt Jacob Barch, der var studiosus, og Mette Cathrine Høystrup disputere om djævelen, og hun havde spurgt monsieur Barch, om djævelen mon var i ham, men han havde kun svaret: "Djævelen haver intet med mig at bestille!" Derpå havde hun spurgt, om det ikke var djævelen, der havde ført ham ud af kammeret, og så havde Jacob Barch lidt drilagtigt svaret: "Ja, jeg ved skam ikke, om det var Djævelen eller Nissen". Derefter havde det ene ord taget det andet, og til sidst jog hun ham ud på gaden og slog ham over halsen med en spade! Jacob Barch følte sig naturligvis brøstholden over dén behandling og stævnedes den vrede kone for bytinget, men Christen Brysting fik en mindelig ordning mod at udrede de fornævnte tre rigsdaler, hvorefter Jacob Barch afstod sagen.

Christen Brysting døde forøvrigt allerede det følgende år, i november 1717, men det skyldtes dog næppe hans kones heftige sind. De havde sammen i alt syv børn, men kun tre af dem overlevede forældrene, to døtre og en søn.

Sidstnævnte hed Morten Brysting og blev præst ligesom farfaderen. Han døde 1769 som sognepræst i Ramløse og Annisse efter et barnløst ægteskab.

Om de to købmandsbrødre Brysting i Stege skal ikke spindes nogen lang ende. Den ene, Johannes Brysting, fik 1711 borgerskab i Stege, blev gift 1712 med Maren Jensdatter Tesch, men døde allerede i maj 1713 uden at efterlade sig arvinger. Den anden broder, Jacob Brysting, var åbenbart den mest livskraftige af alle Fodby-præstens børn. Han var gift tre gange og overlevede endda sin tredje kone, skønt hun var 30 år yngre end han, og havde i alt otte børn, men det hindrede ikke, at han også tog sig pænt af sine søskendes børn, når de havde hjælp behov. Som før nævnt fik han sin ældste broders datter, Inger Brysting, godt forsørget, og da søsteren Catharina i Kyse var død, tog han sig af hendes lille søn, Anders, der døde i Stege som sekstenårig. Det fremgår af kirkebogen, at Jacob Brysting den 19. januar 1734 lod sin søstersøn Anders Erichsen begrave i Stege kirkegårds bedste jord. Selv døde han i Stege den 6. marts 1745. Men heller ikke hans slægt kom til at føre Brysting-navnet videre, for hans ældste søn, Christian Peter, efterlod sig ingen sønner, og den anden søn, Claus Daniel, der blev købmand i Næstved, var ugift. Ved hans død i 1748 faldt slægtsnavnet bort på sværdsiden, og da var det allerede forlængst gået af brug blandt efterkommerne af Morten Brystings brødre i Kyse og Stubberup i Vallensved sogn.

På spindesiden var den gamle Fodby-præsts ætlinge adskilligt mere livskraftige, end tilfældet var på sværdsiden. En blev gift med en velstående farver i Næstved, en anden blev godsejerfrue, først på Sparresholm og senere på Lyngsbækgaard i Djursland, mens flere andre i en vis forstand levede op til deres forfaders stilling i samfundet, for så vidt som de blev gift med præster, hvoraf et par stykker endda blev forfremmet til provster, - men da var der løbet meget vand i stranden siden hin dag i april 1709, da Morten Brystings familie var samlet i Fodby præstegård for at gøre boet op og foretage skifte og deling efter den mand og fader, der i så mange år havde betjent Fodby sogns beboere i deres saligheds sag.

KILDER:

Gejstlig skifteprotokol for Øster Flakkebjerg herred 1661-1721, folio 228-349. - Kirkebøger for Skælskør, Næstved, Stege og Vallensved. - Skælskør bytings protokol 1707-20, folio 265-67. - Personalhistorisk Tidsskrift 1980, side 161-83.

Erling Petersen, Fredensvej 8, 4250 Fuglebjerg.

Pens. overlærer, forfatter. Tidligere redaktør af Historisk Samfunds Årbog.

Tyelse Forsamlingshus 1890-1990

Af Hermod Nielsen

I foråret 1885 blev "Forsvarsbroderforeningen Fremad" stiftet ved en generalforsamling i Gudum skole¹). Den dækkede Sønderup, Nordrup, Gudum, Sorterup og Ottestrup sogne. Den havde dels et socialt formål: medlemmerne støttede hinanden, de kunne få kortvarige rentefri lån på 50 kr., i nogle år indtil den nye sygekasses oprettelse blev der også ydet hjælp under sygdom; dels et selskabeligt formål: at samle medlemmerne til selskabelige sammenkomster: juletræ, bal, sommerfest m.m. I begyndelsen samledes man hos de medlemmer, der havde en nogenlunde rummelig "storstue". Blandt andet hos boelsmand Jørgen Nielsen, Tyelse (nu Tyelse Huse nr. 11), men man savnede et større samlingslokale. Tanken om at bygge et forsamlingshus kom frem. Første gang ved den halvårslige generalforsamling den 22. september 1889. Der blev nedsat et udvalg til at arbejde med sagen bestående af: for Gudum sogn gårdbestyrer Jens Peder Nielsen, Sorterup sogn gårdbestyrer Frederik Hansen og gårdmand Frederik Kristensen, Ottestrup sogn tømrer Hans Larsen og Nordrup sogn tømrer Hans Hansen. Dette udvalg lod lister gå rundt til tegning af aktier i en forsamlingsbygning.

På næste halvårs-generalforsamling den 23. marts 1890 blev det vedtaget at købe en byggegrund på 1300 m² af gårdejer Peter Petersen, Tyelse, i gården matr. nr. 1.b. (nu Tyelse Huse nr. 7). Forsamlingshuset fik matr. nr. 1.c.²). Prisen var 300 kr. Endvidere at lade udarbejde tegninger og lade forsamlingshuset opføre samme sommer. De, som havde tegnet aktier, var indbudt til denne generalforsamling, og der blev nedsat et byggeudvalg bestående af 3 af foreningens medlemmer og 2 aktionærer: Peter Petersen, Niels Jensen, Jens P. Andersen, Jens Peder Nielsen og Niels Vilhelm Hansen.

Allerede den 21. april var følgende annonce i "Sorø Amtstidende":

»F. F. F.«

Tilbud på opførelse af en Forsamlingsbygning i Tyelse modtages skriftligt inden Tirsdagen d. 29-de ds. Formiddag Kl. 10.

Tilbudene kan sendes til Gaardbestyrer J. P. Nielsen, Gudum, hos hvem Tegning og Konditioner ligger til Eftersyn.

Ovennævnte Dag Kl. 4 Eftermiddag vilde Tilbudene blive aabnede paa selve Byggepladsen i Overværelse af de Bydende.

Byggeudvalget.

I løbet af sommeren blev det bestemt, at der skulle indrettes en lejlighed i huset, som kunne lejes ud for 60 kr. om året.

Søndag den 21. september 1890 holdt man halvårlig generalforsamling i det nye hus og besluttede at holde indvielses- og høstfest søndag den 28. september kl. 5 eftermiddag. Man ville bede pastor Bülow, Sorterup, om at holde indvielsestalen. Under indvielsen skulle der være gratis adgang for alle. Forsvarsbrødrene skulle stille ved smed P. Knudsen i Ollerup kl. 4½ - med sangbøger - og marchere derfra under fane og musik til forsamlingshuset. Til den efterfølgende dans betaltes for medlemmer med dame 1 kr. 50 øre, ekstra damer 35 øre. Der kunne købes bajer på flaske à 12 øre, kaffe med brød 20 øre, kaffepunch 20 øre, 1 portion smørrebrød 40 øre.

Ved indvielsen blev der også gjort rede for byggeomkostningerne og aktietegningen. Der var tegnet aktier for 2000 kr., men byggeriet havde kostet ialt 3100 kr., så der skulle optages lån. Derfor blev det bestemt at holde en ekstraordinær generalforsamling søndag den 12. oktober. På denne fremlagde formanden Jens Peder Nielsen, Gudum, byggeregnskabet. Byggeriet havde som omtalt kostet 3100 kr., forsvarsbrødrene ville skyde 100 kr. til af deres egen kasse. Så var der to muligheder: 1) at der dannedes et aktieselskab, som lånte de manglende 1000 kr. og så valgte en selvstændig bestyrelse og drev forsamlingshuset; eller 2) at forsvarsbrødrene lånte 3000 kr. i Sparekassen for Slagelse og Omegn med foreningens medlemmer som kautionister og udbetalte aktionærene deres indskud. Efter nogen diskussion blev forslag 2 vedtaget. Som boelsmand Peder Jensen, Gudum, bemærkede, var der sikkert ingen af aktionærene, der havde noget imod at få deres penge tilbage, når forsamlingshuset nu stod der og kunne bruges.

Af byggeregnskabet fremgår det, at murermester L. P. Petersen har fået udbetalt ialt 1840 kr., så han må have stået for alt arbejde. Udstykning og matrikulering har kostet 25 kr., sagførersalær 20 kr. og 13 øre, brøndgravning og sætning af brønd samt et posttræ 71 kr. og 50 øre, samt mange forskellige mindre poster.

Forsamlingshuset var ifølge brandforsikringsprotokollen: 26 alen langt, 14 alen bredt, grundmur med paptag. Hestestalden 14 alen lang, 6 alen bred, halvstensmur med paptag. Det hele forsikredes for 2882 kr., indbefattet 1 kakkelovn 48 kr. og et komfur 34 kr.³⁾

Der var ikke så mange formaliteter dengang. Beslutningen om køb af byggegrund blev truffet den 23. marts, og den 28. september var der købt grund, lavet tegninger, opført bygninger, og det hele var klar til indvielse.

Nu skulle forsamlingshuset bruges og gerne lejes ud. Prisen blev sat til 4 - 8 - og 12 kr. alt efter om det var små lokale møder, offentlige møder eller dans. Lokale foreninger kunne dog få rabat. Foredragsforeningen gav således 24 kr. for en sæson, missionen (det må have været "Indre Mission") 25 kr. for en lidt længere sæson.

Det var imidlertid ikke alle, der var velkomne. Den 15. marts vedtog bestyrelsen, at "Frelsens Hær" ikke måtte holde møder i huset.

Efter 1½ år fandt nogle allerede huset for lille, og man påbegyndte en ny aktietegning. Den gav imidlertid kun 47 aktier à 5 kr., så bestyrelsen henlagde den sag i adskillige år. På regnskaberne fra de første år kan det ses, at forsamlingshuset nogenlunde kunne svare sig. Kun enkelte år måtte "F.F.F." ("de tre F-er", som foreningen almindeligvis blev kaldt), yde et lille tilskud.

Af protokollen fremgår det, at det årlige juletræ hvert år afholdtes den 6. januar. Det var uden udskænkning af spiritus, men der kunne købes kaffe, brød og sodavand. Derudover var der enten et bal eller en dilettantforestilling om vinteren. Regnskabet for en sådan i vinteren 1894 ser således ud:

INDTÆGTER		UDGIFTER	
Billetter:		Regning fra P. Knudsen	14,15 kr.
1. pl. à 1,00 kr., 74 stk.	74,00 kr.	Musik, H. Hansen, Jyderup	88,00 kr.
2. pl. à 0,75 kr., 119 stk.	89,25 kr.	Småregninger	8,20 kr.
3. pl. à 0,50 kr., 320 stk.	160,00 kr.	Bespisning v. forestillingen	82,40 kr.
	<u>325,25 kr.</u>	Kaffe v. øvelserne	42,60 kr.
Bånd til dansen:		Leje af tøj	5,44 kr.
49 herre-bånd à 1,00 kr.	49,00 kr.	Kulisser og sminkning	59,58 kr.
58 dame-bånd à 0,50 kr.	29,00 kr.	Regning for vin	12,00 kr.
	<u>78,00 kr.</u>	For tilladelse og for gran	2,50 kr.
Indtægter ialt	401,25 kr.	Udgifter i alt	314,37 kr.
		<u>Overskud: 86,88 kr.</u>	

Om sommeren var der et bal og en høstfest. Undertiden arrangeredes der en oplæsningsaften, således fhv. kgl. skuespiller Julius Døcker den 14. februar 1897 for et honorar på 20,00 kr. Huset blev også lejet ud til danseundervisning og fra efteråret 1901 til den nystartede Tyelse Gymnastikforening. Den første vinter for 11 kr. + betaling for belysning for hele vinteren.

Det må have været en gammel træpost, der blev sat ned i brønden i 1890, for allerede i 1899 sælges ved efterårsgeneralforsamlingen et gammelt posttræ for 3 kr., og en ny jernpumpe er anskaffet fra "Alliance" i Slagelse for 19 kr. I 1901 er der tale om en eventuel skovtur til "Parnas" sammen med den nye sygekasse og andelsmejeriet "Næsby"s medlemmer. Det er måske starten på de årlige mejeriskovture, der foregik indtil omkring 1930.

På generalforsamlingen den 20. marts 1904 var der for første gang forslag om at sætte forsamlingshuset på aktier blandt medlemmerne. Et udvalg på 7 medlemmer blev nedsat: Fr. Hansen, Sorterup, Hans Larsen, Vedbynørre, Niels Vilh. Hansen, Gudum, Edv. Larsen, Næsby, Fr. Olsen, Næsby, P. Fr. Jensen, Vedbynørre, og Jens Sørensen, Vedbynørre, til at undersøge det og fremlægge forslag til næste generalforsamling. Da faldt forslaget imidlertid. Af udvalgets medlemmer fremgår det tydeligt, at foreningens område er ind-

*Den gamle jernpumpe,
der blev købt i 1890 fra
"Alliance" i Slagelse for 19 kr.*

snævret betydeligt. Sønderup, Nordrup og Ottestrup sogne er faldet fra. Medlemmerne er nu mere koncentreret omkring Tyelse.

Derimod gik man i gang med at forsøge forsamlingshuset udvidet. I 1907 blev bestyrelsen samt 3 medlemmer mere sat på opgaven, og den blev vedtaget på en ekstraordinær generalforsamling den 26. maj 1907 med 7 stemmer mod 5. Arbejdet blev overdraget til tømrer Chr. Larsen, Vedbynørre. Der holdtes om efteråret rejsegilde for de medlemmer, som havde kørt byggematerialer til byggepladsen. Der optoges et lån mod 1. prioritet i Husmandskreditforeningen på 1400 kr. til 4% og en 2. prioritet i Sparekassen for Slagelse og Omegn på 500 kr. Tilbygningen skete til den sydlige ende af huset og var 6 alen lang og 14 alen bred. Nu blev der plads til en "lille sal" samt et større køkken og en bedre stue til værten.

Det var i snus- og skråtobakkens tid. I 1908 indkøbte man 6 spyttebakker af murer Jens Hansen, Vedbynørre, for ialt 1,80 kr. Året efter blev en lovændring vedtaget, hvorefter kvinder kunne optages som bidragydende medlemmer. Den første blev Hans Peter Christensens enke i Tyelse.

I 1913 er der startet en "Dramatisk Forening for Tyelse og Omegn", som lejer forsamlingshuset til øvelser og 3 forestillinger for 50 kr., samt yderligere 10 kr., hvis overskuddet bliver over 99 kr. samt at yderligere overskud skal gå til "vældædigt Formål".

Trods et fint regnskab i 1914 blev der indkaldt til ekstraordinær generalforsamling den 8. november 1915 med forslag om eventuelt salg af forsamlingshuset. Forslaget faldt dog, 2 stemmer for salg og 9 imod. I 1919 blev der installeret elektrisk lys, 11 lamper indvendig og 1 udenfor. Endvidere vedtog generalforsamlingen den 28. september 1919, at der fremtidig ikke måtte udskænskes spiritus, hverken ved baller eller ved andre lejligheder.

Salg af forsamlingshuset kom op igen og blev endeligt vedtaget den 18. april 1920. Det måtte sælges for et rimeligt bud. Et udvalg bestående af Fr. Hansen, Tyelse, Jens Jensen, Tyelse, Georg Nielsen, Næsby, Julius Niemann, Tyelse, og Peter Jensen, Ollerup, skulle forestå salget.

"F.F.F."s formænd i årene 1889-1920 havde været følgende:

1889-91 Jens Peter Nielsen, Gudum	1897-99 Niels Vilh. Hansen, Gudum
1891-92 Fr. Kristensen, Ollerup	1899-1913 Edv. Larsen, Næsby
1892-93 Ole Emil Olsen, Strids Mølle	1913-15 Fr. Hansen, Tyelse
1893-95 Niels Vilh. Hansen, Gudum	1915-17 Georg Nielsen, Næsby
1895-97 Ole Emil Olsen, Strids Mølle	1917-20 Peder Jensen, Ollerup
1897- J. P. Larsen, Skovsø, ½ år	

Der var igennem året 1920 et arbejde i gang for at danne et aktieselskab til at videreføre forsamlingshuset. Langt de fleste i området havde givet tilsagn om at ville købe 1 eller flere aktier à 25 kr. Den 11. september 1920 blev "Aktieselskabet Tyelse Forsamlingshus" så stiftet. Til bestyrelsen valgtes: sognefoged Axel Hansen, Næsby, gårdejer Vald. Petersen, Styelsgård, gårdejer Jens Jensen, Tyelse, gårdejer Peter Hansen, Næsby, og lærer H. C. Hansen, Sorterup. Lærer Hansen blev valgt til formand, og bestyrelsen fik bemyndigelse til at købe ejendommen matr. nr. 1.c. af Tyelse af "Forsvarsforeningen Fremad", samt at låne 5800 kr. Med bistand af sagfører Rich. Olsen, Slagelse, blev vedtægterne indrettet efter aktieselskabslovens bestemmelser og tilmeldt aktieselskabereregisteret.⁴⁾

Tilslutningen viser tydeligt, at forsamlingshuset, der oprindeligt var "F.F.F."s samlingssted, efterhånden er blevet hele områdets samlingssted, og det ville man beholde. 105 aktionærer købte 204 aktier til en værdi af 5100 kr. Aktiviteterne fortsatte stort set uændret med juketræ, høstgilde, gymnastik, undertiden et foredrag, af og til dilettant, foreningsballer o.s.v. Det blev også mere og mere almindeligt, at generalforsamlinger og mindre møder holdtes der, ligesom forsamlingshuset gennem mange år var valgsted for Sorterup sogn. Det gamle paptag fra 1890 var efterhånden noget medtaget, og i 1929 udsendtes en opfordring til at købe aktier à 15 kr. Det var en "tilbudspris", som kun gjaldt i maj måned, derefter ville prisen igen være 25 kr. Det gav nu ikke ret

meget. Der blev kun solgt 14 aktier, ialt 210 kr. Trods det, indhentedes man tilbud på et nyt tag af asbestplader fra 3 håndværkere:

Tømrer Chr. Mortensen, Havrebjerg	907,00 kr.
Karetmager Johs. Møller, Tyelse	975,00 kr.
Tømrer Jacob Petersen, Aarslev	859,00 kr.

Det sidstnævnte tilbud blev antaget.

For yderligere at skaffe penge holdtes en stor basar den 3. november, som havde stor tilslutning og gav et godt overskud. Beløbet står dog ikke i forhandlingsprotokollen. I 1930 gik lærer Hansen af som formand. Han havde været drivkraften igennem 10 år. Han afløstes af gårdejer Peter Hansen, Næsby.

Meddelelserne i forhandlingsprotokollen er gennem 1930'erne meget kortfattede. De indskrænker sig stort set til meddelelser om gen- eller nyvalg ved generalforsamlingerne og valg af skiftende formænd.

I 1940 blev der vedtaget et forslag om at gå over til et andelsselskab, fordi A/S-formen medførte temmelig meget skriveri til A/S-registeret. Forslaget blev dog ikke gennemført, - måske på grund af besættelsen. Efter den 9. april skulle der mørklægges. Det blev klarer i samarbejde med karetmager Møller. Ligesom de fleste andre steder sluttede folk mere op om forsamlingshuset i besættelsesårene. Der samledes mange til efterårsmøde i 1940, hvor pastor Kildeby, Ørslev, talte. Næste år var brændselet et problem. Det blev dog klarer ved, at nogle af gymnastikforeningens medlemmer gravede tørv en dag i min fars, Martin Nielsens, mose og siden kørte dem hen i forsamlingshusets hestestald. Det gentog sig i et par år.

På trods af besættelsestidens mange besværligheder gav man sig i 1942 til at arbejde med planer om en udvidelse af huset. Man tog til Kirke-Stillinge og Keldstrup og så på forsamlingshuse. Der blev udarbejdet tegninger til en udvidelse langs hele den østlige side af huset, og der tegnedes garantisum for byggeomkostningerne hos områdets beboere. Det endelige tilbud på 12.345 kr. blev antaget i november 1942, og arbejdet blev straks påbegyndt. Tømrer L. P. Larsen, Næsby, stod for byggeriet. Der blev optaget et lån på 16.000 kr. i Bondestandens Sparekasse. Formand i disse år var gårdejer Hans P. Jensen, Tyelse.

Vedligeholdelsen af huset blev stadig dyrere, Brandtilsynet kasserede i 1952 flere dele på den gamle kakkelovn i salen, så der måtte en anden til. I 1957 besluttede man, at der skulle repareres og males indvendig, men dette ville bestyrelsen selv gøre med lidt frivillig hjælp. 1962 blev loftet over salen isoleret. 1964 blev der optaget lån til installation af eget vandværk og nye toiletter. Samme år, og vel i samme anledning, krævede kredslægen, at der indsendtes tegninger af de forskellige installationer i huset og på grunden. Nu begynder inflationen for alvor. Priserne for leje af lokaler sættes stadig op. 1964: hele huset for 100 kr., store sal 75 kr., annekset 50 kr., stuen 30 kr. 1965: hele huset 125 kr., store sal 80 kr. ivotrigt uforandret.

I sommeren 1967 var bestyrelsen indbudt af sognerådet i Vesterrose kommune til møde angående nedlæggelse af forsamlingshusene i Tyelse og Ottestrup. Begge ville dog fortsætte foreløbig. Efter indlemmelse i Slagelse kommune ansøgte man i foråret 1971 om tilskud til driften og indsendte vedtægter og regnskab til kommunen. På dette område er man nu nået frem til en fornuftig ordning. De 5 forsamlingshuse i kommunen får kun tilskud hvert femte år, men så til gengæld et større beløb, så der virkelig kan gennemføres nogle reparationer.

At ikke alle bestyrelsesmøder har været lige kedelige viser følgende referat: Bestyrelsesmøde hos Svend og Elva. Alle var mødt. Vi havde en herlig aften med spisning og alt, hvad dertil hører, og et spil kort. Alt blev næsten drøftet og diskuteret, - og regnskabet blev underskrevet. - 16/7 1971.

(bestyrelsens underskrifter)

Så i 1975 gjorde man alvor af at omdanne forsamlingshuset fra et aktieselskab til et anpartsselskab. Med bistand af landsretssagfører Helge Petersen og revisor N. H. Jørgensen, Slagelse, blev omdannelsen foretaget i 1977. De første 2 paragraffer i de nye vedtægter lyder:

§ 1. Selskabets navn er Tyelse Forsamlingshus ApS. Dets hjemsted er Slagelse kommune, og dets formål er at eje og vedligeholde en bygning, som giver passende plads til afholdelse af foredrag, møder af forskellig art, gymnastik samt fester og selskabelige sammenkomster.

§ 2. Selskabets indskudskapital er 30.600,00 kr., fordelt i anparter à 150,00 kr. og multipla heraf. Indskudskapitalen er fuldt indbetalt.

De øvrige lovbestemmelser er i overensstemmelse med anpartsselskabsloven.

I sæsonen 1972/73 lejedes for første gang ud til en ungdomsklub ved Jens Christensen, Skovse. Det gjaldt i første omgang kun loftsrummet, og de unge skulle selv sætte det i stand. Siden har det udviklet sig til en årlig udlejning til "Vestsjællands Ungdomsklub", der med sin efterhånden betydelige husleje yder et væsentligt bidrag til forsamlingshusets økonomi. På den måde er huset stadig et samlingssted for egnens unge mennesker.

Forud for jubilæet i 1980 (for aktieselskabet af 1920) blev der optaget et lån på 60.000 kr. i Slagelse Sparekasse til et nyt gulv i salen, modernisering af køkkenet m.m. Også ved denne lejlighed ydede bestyrelsen med ægtefæller et stort bidrag i form af mange timers arbejde under anførsel af formanden, Verner Steinmüller, Næsby.

Det gamle forsamlingshus fungerer stadig og benyttes foruden af "Vestsjællands Ungdomsklub" også til adskillige private fester. Siden 1981 har man hvert år i maj "redet sommer i by" med pyntede vogne og heste og sluttet af med fest om aftenen. Huset er stadig et samlingssted for områdets beboere.

Der har været adskillige formænd siden 1920. Ikke alle har holdt lige længe ud, men der har altid været nogle, som for sagens skyld har villet påtage sig hvervet:

Tyelse forsamlingshus efterår 1988 set fra vest.

1920-30 H. C. Hansen, Sorterup	1953-58 Ejler Hansen, Tyelse
1930-31 Peter Hansen, Næsby	1958-59 Knud Petersen, Næsby
1931-36 Lars Hansen, Ollerup	1959-63 Thorvald Hansen, Tyelse
1936-37 Kristen Larsen, Ollerup	1963-67 Hans Jensen, Sorterup
1937-38 N. Toftegd.-Jensen, Vedbynørre	1967-69 Eilif Rasmussen, Sorterup
1938-39 Marius Hansen, Tyelse	1969-72 Orla Christiansen, Næsby
1939-40 Kristen Larsen, Ollerup	1972-75 Poul Christoffersen, Næsby
1940-41 Vilh. Ottosen, Tyelse	1975-88 Verner Steinmüller, Næsby
1941-47 Hans P. Jensen, Tyelse	1988- Henning Hansen, Tyelse
1947-53 Holger Hansen, Ollerup	

Det er næsten umuligt ikke at tilføje nogle personlige erindringer om dette forsamlingshus, hvor jeg har tilbragt så mange timer i min barndom og ungdom. Jeg er født og opvokset på den gård, hvorfra grunden i 1890 blev solgt til forsamlingshuset. Det første, jeg husker, er juletræerne, som dengang - fra 1923-32 - altid blev holdt 2. juledag. Vi stod meget tæt pakkede i vort fineste tøj ude i den lille sal, mens vore forældre godt måtte gå ind og sætte sig på bænken i den store sal. Endelig - lukkede lærer Hansen dørene op, og vi så det kæmpestore træ med masser af julelys - og kasserne med godteposerne under træet.

Da jeg var 10 år begyndte jeg at gå til gymnastik. Foreningen havde ligget stille i nogle år, men murer Sigurd Christensen, Næsby, fik den i gang igen,

og gennem 7 år var jeg til gymnastik 2 aftener om ugen hver vinter. I tiden fra 1938 til 1946 ledede jeg gymnastik for 2 hold i 6 af vintrene, så det blev til mange herlige timer.

Et par vintre var jeg med til at spille diletant, og i et par år var jeg formand for gymnastikforeningen.

Jeg ved ikke, hvor mange gange jeg har været til bal i forsamlingshuset, men det er mange. Derimod husker jeg tydeligt, hvor strengt det var, da jeg var 14-15 år og ikke måtte gå til bal alene, så at ligge en sommeraften og kunne høre dansemusikken ind gennem det åbne vindue. Der var jo kun 100 m over til forsamlingshuset. Jeg husker dog også med glæde mange foredragsaftener, ikke mindst, når Karl Elnegaard fra Sorø hver vinter kom med den årlige "Søskovfilm". Der var også "Alsangsaftenerne" under besættelsen, hvor vi engang var 4-5 unge, som blev siddende og sang en hel time efter, at "de gamle" var gået hjem.

Det er godt, at det 100 år gamle hus stadig står og bruges, og at sammenholdet omkring det hidtil har sikret dets eksistens. Forhåbentlig vil det fortsætte i mange år endnu.

HENVISNINGER:

1. Oplysningerne om "F.F.F." har jeg fået fra foreningens forhandlingsprotokoller fra 1885-1893 og 1893-1923, som findes på Lokalarkivet i Slagelse. Jeg har desuden haft lejlighed til at gennemlæse forhandlingsprotokollen for Tyelse Forsamlingshus 1920-1984.
2. Tinglysningsrealregisteret, Sorterup sogn, Tyelse, matr. nr. 1.c. Tinglyst den 2/9 1890 fra Peter Petersen til Forsvarsbroderforeningen "Fremad".
3. Brandforsikringsprotokol for Sorterup sogn. 1890. Nr. 80. Matr. nr. 1.c. i Tyelse. Forsvarsbroderforeningen "Fremad" v. gårdbestyrer J. P. Nielsen, Gudum.
4. Ovennævnte realregister. Tinglyst den 28/12 1920 fra Forsvarsbroderforeningen "Fremad" til A/S Tyelse Forsamlingshus.

Hermod Nielsen, Disagervej 15, Ø. Stillinge, 4200 Slagelse.
Pastor emer.

Barndomslandets smedie

Her, hvor trende
veje mødes,
ligger smedien
- næsten som
den engang var.
Tanker sødes
om en verden
- smedien, som
min første
færden bar.

Men, hvor skallen
ligger øde,
er nu tonerne
dog døde.
Verden tog
en anden vending.
Smedie, du er dog
- en gammel kending.

Her - ved kærrets
bredder -
har vi leget
mange gange
- sunget sange.

Sejlet kækt
med vore skibe.
Drømt om
fjerne kyster,
legebror og søster.

Om Amerika og Afrika
- det dunkle Østen -
mens vort skib
stod ind ved kysten.

Tidlig morgen
aften sen
toned' amboltklangen.
Sangen, sangen
for mit øre,
kan jeg stadig høre.

Stærke slag mod stålet
- ind imellem
rappe små.
Funker står
fra essebålet.
Sangen, sangen
- amboltklangen -
esseildens farver,
ildrøde - blå.

Lange - mange
arbejdsdage.
Kære, du som bar
dagens byrder
på din stærke ryg
- min far.

Nutidssmedie,
andre gnister
andre sange
- fra din dør.
Andre hjul
nu drejer,
andre klange.
Hamren vil
dog hamre
- nu som før.

Hans-Henning Pedersen

Litteratur om Sorø amt 1989

Jul i Skælskør kommune 1989

56 siders farverigt illustreret hæfte med mange interessante historier, som også har interesse udenfor Skælskør. - Redaktion: Johs. Lyshjelm m.fl.

Slagelse kommunes vandforsyning 1889-1989

84 sider. Redaktion: Helge Rasmussen. Udgivet af Slagelse kommunale værker. Dette smukke og vellykkede jubilæumsskrift indledes med en historisk oversigt over vandforsyning, og slutter med en meget teknisk del. Skriftet indeholder mange oplysninger om den kommunale vandforsyning i Slagelse, som ikke tidligere har været trykt.

Foreningsliv i Vestsjællands amt

En arkivregistrator udgivet af Lokalhistoriske arkiver i Vestsjællands amt. 286 siders register over foreningsarkivalier i de lokalhistoriske arkiver. Redigeret af Inge Bundgaard.

Slagelse Svendeforening

Malermester Frede Henriksen, Rosenkildevej, 4200 Slagelse, har udarbejdet et læseværdigt jubilæumsskrift for Slagelse Svendeforening. Vi følger håndværkerne i laugsvæsenets sidste tid, til Svendeforeningens storhedstid, da den var en understøttelsesforening og sygekasse, til i dag, hvor den administrerer 2 beboelsesejendomme i Slagelse.

Trelleborg og Pine Mølle

Af Tage E. Christiansen, Svend Jørgensen og Kaj Strand Petersen.
Trykt i Årbog for Nordisk Oldkyndighed, s. 5-98.

Niels Hansen

Af Helge Christiansen. Trykt i »2 sogne«, s. 7.
Om kongelig kammersanger Niels Hansen (1880-1969). Født i Keldstrup ved Slagelse.

B. S. Ingemann

Af Ulla Kiel. Trykt i Tidsskrift for Dansk Slægtsgårdsforening, juni 1989.

Kirkerne i Danmark II

Af Ulla Kjær og Poul Grønder-Hansen.
En bog om kirkebyggeriet i den protestantiske tid, med mange eksempler fra det gamle Sorø amt.

Historisk Samfund for Sorø Amt 1989

Igen i året 1989 har foreningen haft sine møder og udflugter, som år efter år følger en fast rytme fra forår til sommer.

Forårsmødet med generalforsamling fandt sted på Kirkeskovskolen ved Rude den 4. april. Der var mødt ca. 40 medlemmer frem til generalforsamlingen, der valgte skoleinspektør O. Trosbjerg til dirigent. Formanden aflagde beretning og kassereren R. Henneke forelagde regnskabet. Begge dele blev godkendt. Til bestyrelsen genvalgtes Helge Christiansen, Bildsø, Johs. Lyshjelm, Skælskør, Helge Torm, Sorø. I stedet for Mogens Haar, Korsør, og Erling Petersen, Fuglebjerg, der ikke ønskede genvalg, nyvalgtes museumsinspektør Henning Nielsen, Korsør, og sparekasse-direktør Preben Andersen, Kirkerup. Revisor Bent Hansen, Flakkebjerg, blev genvalgt.

Ved det efterfølgende foredrag, hvor ca. 100 medlemmer deltog, fortalte middelalderarkæolog Hanne Dahlerup Koch om »Borge og voldsteder i det gamle Sorø amt«. Foredraget, der var ledsaget af lysbilleder, bragte forsamlingen med rundt på en meget interessant og levende gennemgang af det spændende emne.

Sommerudflugten, hvor der deltog ca. 125 medlemmer, fandt sted den 4. juni '89 og gik til Sydsjælland. Man samledes på Beldringe, hvor baronesse Vicky Raben-Levetzau bød velkommen. Arkitekt Hartmann fortalte om bygningernes historie og om ejerne igennem tiderne. Efterfølgende var der rundgang i den gamle hovedbygning, hvor baronessen fortalte levende og humorfyldt om sin slægt og dens tilknytning til stedet. Turen gik videre til Vordingborg, hvor man spiste den medbragte mad. Turen fortsatte til Petersværft ved Langebæk. Det gamle værft, der ligger meget smukt ved vandet med udsigt til Farø og Langø, var en ret ukendt lokalitet for de fleste. Viceinspektør Erik Nielsen fortalte meget spændende om stedets historie og herunder om baggrunden for værftets placering for godt 200 år siden. Efterfølgende var der lejlighed til at gå en kort tur langs kysten, hvor man endnu kan se lidt af det oprindelige anlæg.

Sidste stop på turen var Mern kirke, hvor provst Ertner fortalte om kirkebygningen og dens skiftende udseende gennem tiderne - herunder en gennemgang af kirkens inventar bl.a. den smukt nyrestaurerede katekismustavle fra Fr. II's tid.

Efterårsmødet fandt sted den 10. september, hvor man mødtes på godset Falkenstein lidt syd for Slagelse. Der var stort fremmøde - ca. 175. Godsejer Max Lavetz bød velkommen og fortalte om godsets historie. Efterfølgende var der lejlighed til at bese hovedbygningen og haven samt den imponerende gamle lade. Viceinspektør E. Nielsen fortalte om den nærliggende Brixis kilde, som man derefter i det bedste efterårsvejr havde lejlighed til at aflægge et besøg. Fra kilden fortsatte man til Sludstrup kirke, hvor sognepræst Carl Loch og Ole G. Nielsen redegjorde for kirkens bygningshistorie og inventar. Det var en god dag, og det var især spændende, at man inden for meget kort afstand - ca. 1 km - kunne samles om 3 så spændende emner.

Bestyrelsen har haft 2 møder i det forløbne år. Man har bl.a. drøftet muligheden for at få mere prescomtale for at få flere medlemmer med til ture og møder og på den måde få kontakt med interesserede, der kunne tænke sig at blive medlemmer.

Årbogen for 1989 har igen haft gode og fine artikler, der også har givet sig udslag i, at man har

haft flere henvendelser fra folk, der ønskede at blive medlem. Det er meget vigtigt for foreningens økonomi, at der er et rimeligt højt medlemstal, der gennem kontingentet kan være med til at bære økonomien til møder og årbog. Årbogen, der jo indgår som en meget væsentlig del for medlemsbidraget, er stadig det væsentligste bindeled mellem de ca. 700 medlemmer, som foreningen har! Bestyrelsen finder, at fremmødet til møder og udflugter er særdeles fint og tager det som et udtryk for, at man i sin planlægning har ramt nogenlunde rigtigt.

Der er gennem de sidste år sket en voksende interesse for historiske emner, og det er medvirkende til, at der stadig samles en trofast gruppe af medlemmer og at foreningen dermed fortsat har sin berettigelse som formidler af en årbog og ved indbydelse til udflugter og møder.

Johs. Lyshjelm.

Driftsregnskab fra 1/10 1988 til 30/9 1989:	Indtægt	Udgift
Kassebeholdning 1/10 1988.....	23.394,18	
Kontingenter for 682 medlemmer (à 75 kr.).....	51.150,00	
Salg af ældre årbøger.....	1.660,00	
Tilskud (stat og kommune).....	17.800,00	
Tilskud (pengeinstitutter).....	5.500,00	
Indvundne renter.....	1.614,32	
Diverse indtægter.....	130,59	
Årbogen 1988.....		44.461,22
Porto.....		9.640,00
Administration.....		8.088,56
Møder.....		2.432,15
Kontingenter.....		2.313,00
Diverse udgifter.....		813,10
Kassebeholdning 30/9 1989.....	101.249,09	67.748,03
		33.501,06
Balance.....	101.249,09	101.249,09
Kassebeholdning:		
Bankbog konto nr. 4827-902047.....	18.133,84	
Bankbog konto nr. 4831-652675.....	14.985,02	
Girokonto.....	335,00	
Kontantbeholdning.....	47,20	
	<u>33.501,06</u>	

STATUS PR. 30/9 1989:

Aktiver:

Beholdning af ældre årbøger.....	18.000,00
Undestående på bankbøger.....	33.118,86
Indestående på girokonto.....	335,00
Kontantbeholdning.....	47,20
	<u>51.501,06</u>

Slagelse, den 16. januar 1990.

Regnskabet er gennemgået og fundet i orden.

Giro og bankbøgers indestående er kontrolleret og i orden.

Flakkebjerg, den 19. april 1990.

sign. Lars Hansen

sign. Bent Heegaard

FØLGENDE HAR GIVET TILSKUD i regnskabsåret 1988/89:

Kulturministeriet	Bikuben, Korsør
Vestsjællands amt	Bikuben, Sorø (Sorø Spare- og Lånekasses Fond)
Haslev kommune	Den Danske Banks Fond, Ringsted, Sorø, Slagelse og Korsør afd.
Korsør kommune	Handelsbanken, Slagelse
Ringsted kommune	Holsteinborg Sparekasse
Skælskør kommune	Skælskør Bank
Slagelse kommune	S.D.S., Skælskør
Sorø kommune	Slagelse Sparekasse
	Spare- og Lånekassen i Stillinge Sogn

Vi takker alle, der har støttet vort arbejde!

FREMTIDEN

Historisk Samfund for Sorø Amt har gennem mange år haft et vigende medlemstal.

Bestyrelsen beder Samfundets medlemmer om at være opmærksom på emner for vor forening. Kun ved et stabilt medlemstal kan foreningen holde kontingentet i ro.

På forhånd tak!

OGN.

Nye medlemmer pr. 1/5 1990:

1. Andersen, John, Knudsvej 22, 4623 Lille Skensved.
2. Andersen, Johs., taksator, Fredensvej 12, 4250 Fuglebjerg.
3. Berntsen, Birgit, Æblevej 20, 4230 Skælskør.
4. Rønnebæk, Inger, Parkvænget 26 D, 1., 4230 Skælskør.
5. Christensen, Sonja og Børge, Spegerborgvej 2, 4230 Skælskør.
6. Dam, Helge, gdr., Næstved Landevej 321, 4230 Skælskør.
7. Haslev Lokalhistoriske Arkiv, 4690 Haslev.
8. Jensen, Gertrud, arkivar, Hanchøjvej 16, Sneslev, 4100 Ringsted.
9. Jensen, Kirsten og Folmer, Brombærvej 21, 4200 Slagelse.
10. Jeppesen, Ernst, skibsfører, Markmosen 22, 4220 Korsør.
11. Johansen, Jytte og Finn, Slagelsevej 18, Halkevad, 4200 Slagelse.
12. Johansson, Kristian, Hønagervej 6, Eggeslevmagle, 4230 Skælskør.
13. Jørgensen, Grethe, Hestehaven 83, 4230 Skælskør.
14. Jørgensen, Holger, Kanehøj Møllevej 303, Eggeslevlille, 4230 Skælskør.
15. Jørgensen, Ruth og Jørgen, Grønhøjvej 3, Halkevad, 4200 Slagelse.
16. Møller, Jørgen, lærer, Strandvej 28, 4270 Høng.
17. Larsen, Knud, Knivskærvej 5 B, 4220 Korsør.
18. Laursen, Jørn, Bredahlsgade 8,2., 4200 Slagelse.
19. Nielsen, Kirsten, Solbakken 13, 4230 Skælskør.
20. Rasmussen, Lone, Emilsgade 51, 4130 Viby Sj.
21. Ringsted Landbrugsmuseum, Ole Hansensvej 3, 4100 Ringsted.
22. Runcklint, Arvid, Baunesvinget 12, 3540 Lynge Nordsj.
23. Schiøtt, Chr., gdr., Ørslevvej 11, Vedskølle, 4230 Skælskør.
24. Spejlborg, Asger og Else, Saltøfte Holme, 4295 Stenlille.
25. Stadsbiblioteket, Lyngby, Hovedgaden 28, 2800 Lyngby.
26. Stengaard, Erik, rektor, Gymnasiet, Skolegade 31, 4690 Haslev.
27. Tøfterup, Birthe, overlærer, Lillevangsvej 10, 4200 Slagelse.

Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelse:

<i>Bromme</i>	Skovfoged P. Hoch, Bromme Skov, tlf. 53 60 70 26.
<i>Eggeslevmagle</i>	Sognepræst Jens Hansen, Eggeslevmagle, tlf. 53 54 11 84.
<i>Flakkebjerg</i>	Lærer Chris Nicolaisen, Øllemosevej 8, 4261 Dalmose.
<i>Fuglebjerg</i>	Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerg, tlf. 53 75 34 92.
<i>Fårdrup</i>	Arkivar Søren Grønnebech, Seerdrupvej 17, Fårdrup, 4200 Slagelse.
<i>Haslev-Freerslev</i>	Bibliotekar Jens A. Nielsen, tlf. 53 69 22 50.
<i>Hyllinge</i>	Gdr. Poul Stensgård Hansen, Hyllinge, tlf. 53 74 41 52.
<i>Hårslev-Ting Jellinge</i>	Overlærer Holger Johansen, Sandved, tlf. 53 75 60 28.
<i>Kirke Stillinge</i>	Gdr. Helge Christiansen, Bildsø, tlf. 53 54 75 11.
<i>Korsør</i>	Skolebestyrer Mogens Haar, Korsør, Tlf. 53 58 41 06.
<i>Lundforlund-Gerlev</i>	Skoleleder Ole G. Nielsen, Lundforlund, tlf. 53 58 41 06.
<i>Magleby</i>	Fhv. borgmester Johs. Lyshjelm, Skælskør, tlf. 53 59 49 87.
<i>Ringsted</i>	Badeassistent Harry Pedersen, Ringsted, tlf. 53 61 57 68.
<i>Skælskør</i>	Overlærer Ingeborg Christiansen, Skælskør, tlf. 53 59 47 35.
<i>Slagelse</i>	Viceinspektør R. Henneke, Slagelse, tlf. 53 52 27 38.
<i>Sneslev</i>	Gdr. Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, tlf. 53 64 10 41.
<i>Sorø</i>	Museumsinspektør Helge Torm, Sorø, tlf. 53 63 45 87.
<i>Tæstrup</i>	Prop. P. Klestrup-Hansen, Henriettelund, tlf. 53 68 02 02.
<i>Tårnby</i>	C. Støvring Jensen, Svenstrup, tlf. 53 58 02 20.
<i>Vetterslev-Høm</i>	Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev, tlf. 53 64 31 15.

Ældre årbøger

Følgende årbøger kan købes hos kassereren, R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse.
Tlf. 53 52 27 38, Giro nr. 3 00 82 90:

Bind	Årgang	Bind	Årgang	Bind	Årgang
2	1913	50	1963	65	1978
3	1914	53	1966	66	1979
10	1922	54	1967	67	1980
13	1925	55	1968	68	1981
14	1926	56	1969	69	1982
16	1928	57	1970	70	1983
17	1929	58	1971	71	1984
19	1931	59	1972	72	1985
20	1932	60	1973	73	1986
21	1933	61	1974	74	1987
35	1947	62	1975	75	1988
48	1961	63	1976	76	1989
49	1962	64	1977		

Pris: bd. 2 til og med bd. 65: 65,15 kr. pr. stk. til medlemmer og 30 kr. til ikke medlemmer.
Bd. 66 til og med bd. 73: 30 kr. til medlemmer og 45 kr. til ikke medlemmer.
Bd. 74, 75 og 76: 40 kr. til medlemmer og 50 kr. til ikke medlemmer.

Tilbud til medlemmerne:

De årbøger, der endnu er på lager fra årene 1912-1978, ialt 27 bind, sælges samlet for 400 kr.

Desuden har vi Johs. C. Jessen: Alsted og Ringsted Herreders Skolehistorie fra 1945, pris 20 kr., og følgende hefter af »Amtsudgaven af Danmarks Riges Breve: Præstø og Sorø Amter«:

2³, omfatter årene 1291—1305

2⁴, omfatter årene 1306—1316

2⁵, omfatter årene 1316—1322

3¹, omfatter årene 1323—1332.

Hefterne koster 15 kr. pr. stk.

Hvis nogle medlemmer ligger inde med nogle af de årbøger, der er udsolgt, vil foreningen gerne formidle videresalg til andre medlemmer, der mangler de pågældende bøger.

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt

- § 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og udbyde forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.
- § 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog — og om muligt mindre skrifter —, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.
- § 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.
- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.
- § 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.
- § 6. Regnskabsåret går fra 1/10—30/9. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.
- § 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.
- § 8. Ekstraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser. Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Lokalhistoriske arkiver i det gamle Sorø amt:

FUGLEBJERG EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Sandvedvej 22, 4250 Fuglebjerg.
Telefon: 53 75 60 28.
Åbent: Fredage 15-19 og efter aftale.
Leder: Holger Johansen, Langgade 22, Sandved, 4747 Sandved.
Område: Fuglebjerg kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR HASHØJ KOMMUNE:

Beliggenhed: Flakkebjerg skole, Hovedgaden 34, Flakkebjerg, 4200 4200 Slagelse.
Telefon: 53 58 60 77.
Åbent: Mandage 18-19,30 og efter aftale.
Leder: Søren Grønnebech, Seerdrupvej 17, Fårdrup, 4200 Slagelse, tlf. 53 58 43 31.
Område: Hashøj kommune.

HASLEV LOKALHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Sofiendalsskolen, Sofiendalsvej 42, 4690 Haslev.
Telefon: 56 31 24 44.
Åbent: Torsdage 16—18.
Leder: Lillian Hovman, Højbjergvej 24, 4250 Fuglebjerg.
Område: Haslev kommune.

HOLSTEINBORG GODS- OG EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Holsteinborg, 4243 Rude.
Telefon: 53 75 90 05.
Åbent: Efter aftale på hverdage.
Leder: Ulrich Holstein-Holsteinborg.
Område: De to Flakkebjerg herreder.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR KORSØR OG OMEGN:

Beliggenhed: Søbatteriet 11, 4220 Korsør.
Telefon: 53 57 36 72.
Åbent: Mandag, tirsdag, onsdag 10—12, tirsdag, torsdag 14—18.
Leder: Chr. Borgstrup, Omøvej 6, 4220 Korsør.
Område: Korsør kommune.

MIDTSJÆLLANDS LOKALHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Skolegade 9, 4100 4100 Ringsted.
Telefon: 53 6168 59.
Åbent: Mandag—torsdag 9—11,30, torsdag 16—18 og efter aftale.
Leder: Niels Jørgen Hansen, Dronning Margrethesvej 33, 4100 4100 Ringsted.
Område: 4100 Ringsted kommune.

NÆSTVED BY- OG EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Amtsgården, Teatergade 16, 4700 Næstved.
Telefon: 53 73 65 07.
Åbent: Mandag—fredag 13—15.
Leder: A. Strange Nielsen, Sct. Jørgens Park 95, 4700 Næstved.
Område: I gl. Sorø amt: Herlufsholm, Fodby, Karrebæk, Vallensved, Hyllinge og Marvede sogne.

SKÆLSKØR EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Maglebyvej 13, 4230 Skælskør.
Telefon: 53 59 43 73.
Åbent: Skælskør biblioteks åbningstid.
Leder: Johs. Lyshjelm, Holtenevej 4, 4230 Skælskør.
Område: Skælskør kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR SLAGELSE OG OMEGN:

Beliggenhed: Centralbiblioteket, Stenstuegade 3, 4200 Slagelse.
Telefon: 53 52 12 45.
Åbent: Tirsdag 16—19, onsdag 10—15.
Leder: Gitte Strange Jørgensen, biblioteket.
Område: Slagelse kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR SORØ OG OMEGN:

Beliggenhed: Biblioteket, Storegade 7, 4180 Sorø.
Telefon: 53 63 14 11.
Åbent: Efter aftale.
Leder: Overbibliotekar Ellen Marie Lebahn, Klostersvænget 8, 4100 Ringsted.
Område: Sorø Kommune.

STENLILLE KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Hovedgaden 66¹, 4295 Stenlille.
Telefon: 53 60 46 27.
Åbent: Hele året (undt. juli og august) 2. tirsdag i måneden kl. 19—21.
Leder: Doris Hviid-Christensen, Veddevej 46, 4295 Stenlille, tlf. 53 60 72 92.
Område: Stenlille kommune.

